

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

Marin Horvat

**HOLOKAUST U UDŽBENICIMA IZ POVIJESTI U
HRVATSKOJ OD 1990. DO 2010. GODINE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: dr. sc. Goran Hutinec

Zagreb, 2016.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. HRVATSKO ŠKOLSTVO NAKON 1991. GODINE	5
1.1. Kronologija razvoja hrvatskog školstva nakon 1991. godine	5
1.2. Istraživanje udžbenika povijesti	13
2. POUČAVANJE O HOLOKAUSTU U HRVATSKOJ	17
2.1. Pojam holokaust - povijesni kontekst i terminologija	17
2.2. Zašto učiti i poučavati o holokaustu?	21
2.3. Kronologija poučavanja o holokaustu u Hrvatskoj - Međunarodni savez za sjećanje na holokaust	23
2.4. Poučavanje o holokaustu kroz druga predmetna područja (kroskurikularno)	29
2.5. Prilozi za poučavanje o holokaustu	31
3. ZASTUPLJENOST UDŽBENIKA POVIJESTI	38
4. HOLOKAUST U UDŽBENICIMA IZ POVIJESTI	45
4.1. Uvod u istraživanje	45
4.2. Udžbenici povijesti od 1990. do 1999./2000. godine	46
4.3. Udžbenici povijesti od 1999./2000. do 2006./2007. godine	54
4.4. Udžbenici povijesti od 2007. godine do danas	69
4.5. Rasprava	78
ZAKLJUČAK	83
SUMMARY	85
BIBLIOGRAFIJA	86

UVOD

Možemo samo zamišljati ishode današnje historiografije da su fašističke diktature ostvarile svoj cilj uspostavljanja novog svjetskog poretka u Drugome svjetskom ratu. Iako je svijet izbjegao takav pogubni scenarij, moramo biti svjesni da smo mi povjesničari, iako mnogobrojni, vrlo slab faktor u ispisivanju iste. Iako živimo u svijetu gdje je opće prihvaćena prednost liberalne demokracije naspram svih drugih oblika državnog uređenja, povijest će uvijek "pisati" pojedinci ili male skupine ljudi. Iz tog razloga, povjesničareva "borba s vjetrenjačama" trebala bi biti usmjerena na nove generacije, drugim riječima, trebali bi više vremena i truda odvajati za školstvo, njegovu kvalitetu i kvantitetu. Naša djeca su plod nekog drugačijeg i novog vremena, ali i temelj za neko još novije vrijeme koje nama nije dosežno. Naša je dužnost da im, kao takvima, pružimo što kvalitetniju obrazovnu podlogu prema kojoj je riječ kvaliteta sinonim za istinu, a riječ obrazovanje sinonim za stjecanje najvećih vrijednosti prema kojima će graditi svoje društvo. Dakle, nemojmo djecu zavaravati velikim citatima jer svaka priča ima minimalno dva lica. U tom segmentu je, do danas, u svim razvijenijim zemljama ostvaren ogroman napredak. Udžbenici su sadržajno bogatiji, a postoje i određeni standardi za njihovo pisanje s konačnim ciljem postizanja potpune nepristranosti i multiperspektivnosti. Njihova kvaliteta je s godinama rasla, a ovisila je, naravno, o stupnju uređenja države čije školstvo obuhvaća.

Republika Hrvatska je u tom segmentu, razumljivo, od stjecanja samostalnosti i suverenosti uvijek kaskala za zapadnim demokracijama. Dakako, problem je bio u političko-povijesnom kontekstu u kojem su nastajali tadašnji udžbenici. Ratna nesreća koja je zadesila zemlje bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, uključujući i Republiku Hrvatsku, "doprinijela" je stanju u školstvu koje je vidljivo i dan danas. Tek je početkom trećeg tisućljeća započeo sustavniji rad i pokušaj da se postigne autonomija određenih institucija u području obrazovanja i znanosti. Do tada je politika, izravno ili neizravno, nastojala utjecati na sadržaje koji su ulazili u školske udžbenike. Potaknuta inovacijama koje donosi Europska unija, Hrvatska je vlada 2014. godine odlučila donijeti Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije koja nas nastoji uključiti u cjelokupno strateško planiranje Europske unije.¹

---

¹ Više na: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske <http://public.mzos.hr/Default.aspx> ili Agencija za odgoj i obrazovanje http://www.azoo.hr/images/AZOO/Cjelovit_sadrzaj_Strategije_obrazovanja_znanosti_i_tehnologije.pdf

Da su školski udžbenici u Hrvatskoj desetljećima bili *politička sluškinja*,² dokazuje i količina sadržaja vezana uz temeljna civilizacijska pitanja. Među takva možemo sa sigurnošću svrstati pojmove holokaust i antisemitizam. Prvi je, dakako, vremenski puno mlađi i njegova pojavnost u udžbenicima puno je sukladnija s pojavnošću u drugim europskim zemljama. Antisemitizam, polazišna točka za proučavanje holokausta, se kao problem provlači većim dijelom civilizacijske povijesti i uvijek je bio dostupan autorima kurikularnih reformi, planova i programa i onima koji su se opredjeljivali za pisanje školskih udžbenika. Na žalost, koliko god da je bio dobar primjer osnovnih moralnih pitanja, ljudske sposobnosti za činjenje dobra i zla, ali i očuvanja demokratskih temelja, rijetko je zauzimao više od par redaka u školskim udžbenicima. Realno gledajući, ove su teme sve do trećeg tisućljeća ovisile isključivo o stavu nastavnika i njegovoj dobroj volji, dok je politika u središte promatranja uvijek nastojala implementirati nacionalne probleme i druge interesne sfere. Kada su se nakon 2000. godine konačno počela postavljati pitanja zašto se ove teme u odgovarajućoj količine ne obrađuju u školama, nailazili smo na česte argumente kako su preosjetljive i da ne postoji adekvatna izobrazba nastavnog kadra. Ovakav standard ne odnosi se samo na struku, već se može prenijeti i na političku scenu, medije i društvo općenito. Prošavši kroz stoljetna nastojanja za uspostavljanjem vlastite države, totalitarne sisteme i ratna razaranja, kao stanovnici danas suverene i slobodne Republike Hrvatske moramo nastojati da djeci pružimo što bolje primjere za očuvanje i njegovanje ovog civilizacijskog obrasca koji smo postigli. Stoga je potrebno učiti o svim grozotama i pitanjima koja su potresla same temelje civilizacije. Da budemo načisto, Židovi u takvim procesima uistinu nikada nisu bili iznimka, ali su vremenski gledajući, kao cjelokupan narod, bez presedana prošli najdugovječniju "golgotu" u povijesti.³ Bez obzira na pokušaje raznih revizionista ili negacionista kojima je u cilju da negiraju ili ublaže strahote koje su Židovi, kao samo jedan od pogođenih naroda u Drugome svjetskom ratu pretrpjeli, ostaje činjenica da se ova tema mora obrađivati za dobrobit čovječanstva i razvitka društvene svijesti. Isto tako, činjenica jest da se politika današnje države Izrael, isto kao i podloga na kojoj je istoimena nastala, nikako ne može i ne smije stavljati u isti kontekst s ljudskim žrtvama prije i tijekom Drugoga svjetskog rata. Antisemitizam se u školskim udžbenicima na prostoru Hrvatske na žalost još uvijek premalo naglašava izvan konteksta Drugoga svjetskog rata, dok se situacija s poučavanjem o

---

² Pojam nalazim kod Goldstein, Ivo. O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj. *Dijalog povjesničara - istoričara* 3. prir. H. S. Fleck i I. Graovac. Zagreb, 2001, 15-28, str. 15.

³ Od Rimskog Carstva preko Križarskih ratova, pokolja od strane Kozaka, ruskih Pogroma, do afere Dreyfus i Prvoga svjetskog rata; više u *Židovi u Europi do 1945*. Nastavni materijali za povijest Židova i antisemitizma u Europi. Anne Frank House, OSCE/ODIHR. 2009.

holokaustu znatno promijenila. Obilježavanjem Dana sjećanja 27. siječnja svake godine, izvannastavnim aktivnostima, izbornom nastavom, velikom količinom dodatnih nastavnih materijala, ali i većom angažiranošću nastavnog kadra postigao se jedan visok standard uz bok drugim razvijenim eurpskim zemljama. No, pred nama još uvijek stoje brojni izazovi poput kurikularne reforme, standardizacije udžbenika za nove potrebe i, naravno, nadilaženje "nacionalnog" po pitanju pouka i obrazaca za odgoj novih naraštaja.

Imajući takve polazne točke na umu, možemo pristupiti istraživanju jedne vrlo kompleksne teme čija problematika na široko probija okvire Republike Hrvatske. S obzirom da bavljenje ovakvom temom zahtjeva puno veće kompetencije od ovih kojima osobno raspolažem, težište rada stavljeno je u određene okvire. Stoga je odlučeno kako će naslov rada naglašavati holokaust kao proces, ali ćemo se zadržati u okvirima hrvatskog školstva. Težina ovog pojma ne leži samo u njegovoj definiciji, odnosno stradavanju Židova neposredno prije i tijekom Drugoga svjetskog rata, već i u činjenici da se isti danas koristi za mnoge oblike masovnog stradavanja koji za posljedicu imaju totalno uništenje. Kao takav, pojam holokaust je, usuđujemo se reći, premašio svoje prvobitno značenje i zbog toga ga danas treba koristiti s oprezom ne bi li se obezvrijedio njegov prvobitan smisao. Nadalje, vremenske odrednice postavljene u radu ne treba shvatiti apsolutno. One su naglašene kako bi se postavili jasni okviri, od kojih ovaj početni ne treba posebno objašnjavati. S druge strane, 2010. godina obilježava početak jednog novog pravca u hrvatskom školstvu kad se, na krilima Europske unije, počinju naglašavati određene strategije i težište se konačno stavlja na kurikularni pristup obrazovanju.⁴ Uvertira ovakvom uzletu bila je sve intenzivnija suradnja s međunarodnim ustanovama i Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.–2010. koji nakon 2005. godine uzrokuje konkretne kvalitativne promjene u sustavu hrvatskog školstva. Te promjene mogu se precrtati i na poučavanje o holokaustu, koje postaje sastavni i obavezan dio ovog plana i od tada se nalazi u svim udžbenicima povijesti za osnovne škole i gimnazije. Važno pitanje koje će se postavljati u ovom radu je, imamo li 2015. godine produkt koji zadovoljava suvremene europske didaktičko-metodičke standarde na primjeru naslovljene teme.

Cilj ovog rada je, kroz temeljitu kvantitativnu i kvalitativnu analizu školskih udžbenika u zadanom vremenskom okviru, odrediti jesu li u skladu s metodičkim dostignućima i

---

⁴ Više o toj temi u: *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2011. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2685>

standardima koristeći temu holokausta kao temelj istraživanja. U određenim slučajevima koristit će se i komparativna metoda analize, posebice kod usporedbe udžbenika iz 1990-ih nasuprot onima nakon 2000. godine te prethodno spomenutih nasuprot najnovijima nakon 2010. godine. Prije same analize treba odgovoriti na pojedina ključna pitanja kao što je pojava pojma holokaust u hrvatskim udžbenicima, preciznije, kad se točno pojavljuje, koji su procesi doveli do toga i kad se takva praksa standardizirala. Kako je ova tema sastavni dio moderne strategije hrvatskog obrazovanja, neizostavno je prikazati razvoj našeg školstva kroz određene etape i koliko su određeni događaji, suradnje, zakoni i deklaracije utjecali na današnji standard koji imamo. Štoviše, važno je prikazati i pregled poučavanja o holokaustu u hrvatskom školstvu te prepreke koje je trebalo mimoći da bi potonje bilo ostvarivo. Temeljem toga, možemo prionuti radu na analizi sadržaja glavne teme i karakteristika udžbenika spomenutog razdoblja, no ne smijemo zaboraviti i one najnovije koji su iznimno važni i bez njih bi bilo nemoguće doći do valjanih zaključaka.

Koliko je problematika holokausta zastupljena u školskim udžbenicima, kako pojedini autori interpretiraju događaje iz razdoblja prije i tijekom Drugoga svjetskog rata te kakvom se terminologijom koriste pa nadalje jesu li ti udžbenici dovoljno "opremljeni" didaktičko-metodičkim instrumentarijem kakav je propisan Udžbeničkim standardima i naravno jesu li povijesne činjenice točne. Ovo istraživanje temeljit ćemo na sedamnaest udžbenika povijesti za osme razrede osnovne škole i deset udžbenika za četvrte razrede gimnazija (razdoblje od 1991. do 2010. godine) nabavljenih iz privatnih i knjižničkih fondova. Toj brojeci treba nadodati i najnovija izdanja do 2015. godine koja će poslužiti kod donošenja konačnih zaključaka. Kao neizostavni izvor podataka valja napomenuti i periodiku, zaključke sa znanstvenih skupova, dodatne materijale dostupne na web stranicama Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i Agencije za odgoj i obrazovanje, izvještaje sa skupova o holokaustu i dodatne materijale kao smjernice na tu temu te službene dokumente i zakonske odredbe koji su tokom godina mijenjali kvalitetu obrazovnog sustava.

1. HRVATSKO ŠKOLSTVO NAKON 1991. GODINE

1.1. Kronologija razvoja hrvatskog školstva nakon 1991. godine

Gotovo dvadeset i četiri godine nakon proglašenja samostalne i suverene Republike Hrvatske imamo sve predispozicije za neprekinuti razvoj u sklopu Europske unije, čija smo punopravna članica postali 1. srpnja 2013. godine. Mogli bismo reći kako je ovaj datum dao vjetar u leđa brojnim projektima i važnim promjenama u hrvatskom školstvu koje svakako valja napomenuti jer su, prije svega, važni za bavljanje temom holokausta, čije pitanje ćemo obrađivati sukladno s tim promjenama. No, treba napomenuti i činjenicu kako je spomenuti raspon godina iznimno dug pa zato možemo slobodno konstatirati da je za određene procese i promjene u Hrvatskoj proteklo i previše vremena. U nastavku ćemo nastojati obuhvatiti sve važnije događaje vezane uz školstvo, promjene, uspone i padove te razne nesuglasice s nadom da će se ova uzlazna krivulja od zadnjih nekoliko godina nastaviti u pozitivnom kontekstu.

Prva polovica devedesetih godina iznimno loše utječe na razvoj hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava općenito. Tragičan i neslavan rat na prostorima Hrvatske naprosto unazađuje obrazovanje, što se najbolje osjeti u nastavi povijesti kao vječnoj žrtvi promjena. Štoviše, ona postaje i žrtvom snažne nacionalne ideologizacije koja je pak posljedica raskida s komunizmom i nastanka novih država, ne samo na području nekadašnje Jugoslavije, već i u ostatku Europe.⁵ U udžbenicima povijesti je vidljiv manjak sadržaja vezanog uz susjedne države, a posebno se ističe spomen Srba u izrazito negativnom kontekstu.⁶ Drugim riječima, povijest se počinje izučavati u službi politike i u takvom će ozračju proteći velik dio 90-ih godina. Veliki "doprinos" tome imao je prvi hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman i tada vodeća stranka, Hrvatska Demokratska Zajednica. Kao primjer takvom zaključku možemo istaknuti zbivanja već 1992. godine, kada dolazi do povlačenja dotadašnjih udžbenika povijesti iz upotrebe zbog njihovog "projugoslavenskog sadržaja" i sadržaja koji nije "u službi hrvatske države."⁷ Mislilo se ovdje prije svega na udžbenik skupine autora Lovrenčić, Jelić, Vukadinović, Bilandžić, Brešić.⁸ Uistinu, spomenuti udžbenik autora Jelić, Vukadinović,

---

⁵ Koren, Snježana. *Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije*, *Historijski zbornik*, 60 (2007). str. 250-251.

⁶ Isto. str. 267.

⁷ Koren, Snježana. *Slike nacionalne povijesti*. 2007. str. 263-264.

⁸ Lovrenčić, Rene, Ivan Jelić, Radovan Vukadinović, Dušan Bilandžić, Vjekoslav Brešić. *Čovjek u svom vremenu*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.

Bilandžić pod tadašnjim naslovom *Narodi u prostoru i vremenu 4*⁹ na školskim se klupama pojavio sredinom sedamdesetih godina i održao se, u neznatno promijenjenom obliku, sve do početka devedesetih.¹⁰ Kako smo već napomenuli, raskid sa socijalističkom ideologijom trebao je otvoriti put demokratizaciji svih segmenata društva, no, znamo da se takvo nešto nije dogodilo.

Produkt takve politike bio je udžbenik koji će obilježiti veći dio 90-ih godina, ne prema kvaliteti sadržaja, već prema tome što je bio jedini u upotrebi sve do školske godine 1996./97.¹¹ Radi se o udžbeniku autora Ive Perića, koji sužava "nepotreban" sadržaj na tada najmanju prihvatljivu razinu.¹² Osjetno se smanjuje sadržaj vezan uz Drugi svjetski rat i povijest socijalističke Jugoslavije kako bi se dalo više prostora najnovijoj hrvatskoj povijesti. Ona se, dakako, tijekom devedesetih godina stalno nadograđivala i zahtijevala je više prostora. Kako je u to vrijeme bilo razumljivo brisanje komunističke ideologije iz javnosti i školstva, istovremeno se u službenoj propagandi i udžbenicima forsirala ideologija hrvatske državnosti. Bio je to, kako ga autori vole nazivati, novi pristup povijesti nakon stvaranja samostalne države koji je dokazivao prethodno iznesene teze kako su udžbenici vrlo snažan instrument države upravo zato što su prvobitno namijenjeni novim generacijama i razvitku njihove kolektivne svijesti.¹³ Ove činjenice je važno istaknuti prvobitno zbog smjera u kojem se tada razvijalo hrvatsko školstvo, ali i zbog sadržaja na koji je stavljeno težište u školskim udžbenicima. Spomenuti udžbenici, kao i oni prije njih, bit će detaljnije analizirani u narednim poglavljima.

Spominjući pozitivne predispozicije koje su danas stavljene pred hrvatsko školstvo, jednostavno ne možemo zažmiriti na činjenicu kako još uvijek koristimo Nastavni plan i program iz vremena koje je jednom riječju *zastarjelo*. Ako su školski udžbenici "odraz

---

⁹ Jelić, Ivan, Dušan Bilandžić, Radovan Vukadinović. *Narodi u prostoru i vremenu 4*. Zagreb: Školska Knjiga, 1975.

¹⁰ U međuvremenu se pojavljuju dva temeljna reizdanja: Lovrenčić, Rene, Ivan Jelić, Radovan Vukadinović, Dušan Bilandžić. *Čovjek u svom vremenu 4*. Zagreb: Školska knjiga, 1987. i Lovrenčić, Rene, Ivan Jelić, Radovan Vukadinović, Dušan Bilandžić, Vjekoslav Brešić. *Čovjek u svom vremenu*. Zagreb: Školska knjiga, 1991; više kod Najbar-Agičić, Magdalena. Promjene u prikazu Drugoga svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća, *Dijalog povjesničara - istoričara 4*. prir. H. S. Fleck i I. Graovac. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2001. 213-230.

¹¹ Tomljenović, Ana. *Slika Hrvata u srpskim i Srba u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu. Povijest u nastavi* 19 (2014). str. 5.

¹² Za Osnovnu školu: Perić, Ivo. *Povijest: za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 1992; Za gimnaziju: Perić, Ivo. *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću*. Zagreb: Školska Knjiga, 1993.

¹³ Najbar-Agičić, Magdalena. *Promjene u prikazu Drugoga svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima*, str. 227-228.

službenog stava države prema prošlosti,"¹⁴ ne možemo i ne smijemo dozvoliti korištenje obrazaca iz vremena koje je samo po sebi dogmatizirano. Naime, plan i program za gimnazije koji se još uvijek koristi u našem školstvu datira "davnom" 1995. godinom.¹⁵ Autorica spomenutog dokumenta, dr. Agneza Szabo, očigledno koristi udžbenik Ive Perića kao obrazac za njegovo sastavljanje s obzirom na raspoređenost sadržaja. Već i površnom analizom samog dokumenta vidljiv je obrazac Perićeva udžbenika, od naslova nastavnih cjelina i jedinica, do raspodjele sadržaja na četrdeset posto opće povijesti i šezdeset posto hrvatske nacionalne povijesti. Kao takav neosporno je velika mrlja za struku, ali i za učenike zbog čega se dugi niz godina vode racionalne polemike oko potrebe novog kurikuluma koji bi sve te stavke ujedinio u jedan pomno i konstruktivno izrađen dokument. Najveća kritika, dakako, usmjerena je prema zastarjelosti samog pristupa, odnosno tradicionalnom konceptu nastave povijesti. Snježana Koren na vrijeme primjećuje kako memoriranje velike količine podataka, većinski vezane uz političku povijest, ne smije biti glavna svrha i cilj nastave.¹⁶ Međutim, od te primjedbe do danas proteklo je nešto više od desetljeća, a konkretnijih promjena još uvijek nema. Sukladno s time, Nastavni plan i program za osnovnu školu se tijekom godina ipak mijenjao, a zadnja varijanta izdana je 2006. godine.¹⁷ U toj varijanti navodi se:

*"Suvremena nastava povijesti proučava više društvenu i kulturnu nego političku povijest, unoseći brojne sadržaje iz područja kulture, znanosti i svakodnevice. Tijekom učenja povijesti naglasak se stavlja na umijeća koja učenici trebaju usvojiti, jer povijest se može razumjeti samo ako učenici, uz ishode povijesnih istraživanja, uče i o metodama kojima se povjesničari služe pri poučavanju prošlosti."*¹⁸

Ovaj dokument donosi određeno osvježanje i težnju za osuvremenjavanjem školstva, no do danas je po tom planu napravljen samo određen pomak, štoviše, od civilizacijske razine koju smo kao država prihvatili i nastojimo se razvijati sukladno s time, očekuje se puno više. Politička povijest je i dalje u središtu promatranja, a veći skok se dogodio po pitanju bogatstva sadržaja u udžbenicima, implementiranju povijesnih izvora te nešto većoj "brizi" o nacionalnim manjinama na što ćemo posebno obratiti pozornost. Veliki pomak je, doduše, napravljen po pitanju poučavanja o holokaustu i to upravo nakon 2006. godine.

---

¹⁴ Najbar-Agičić, Magdalena. *Promjene u prikazu Drugoga svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima*, str. 227.

¹⁵ *Nastavni plan i program za gimnazije*, 1995.

http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/povijest.pdf

¹⁶ Koren, Snježana. Svrha i ciljevi suvremene nastave povijesti, *Povijest u nastavi*, 2/2004. str. 144.

¹⁷ *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, 2006. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2197>

¹⁸ Isto. str. 284.

Treba imati na umu kako je prvi hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman umro 1999. godine, što je u prethodno objašnjenom kontekstu omogućilo određenu promjenu na području povijesti i školstva. Ta promjena je svakako vidljiva na primjerima udžbenika koji nakon toga počinju izlaziti, no, ne može se sa sigurnošću konstatirati kako je bila uvjetovana upravo tim događajem. Pojedini autori vole težište problema stavljati na tadašnju struku, tobože podložnu vladajućoj stranki i njenom ideologu, no, pomanjkanje sadržaja i relativnu neproduktivnost toga vremena uvijek moramo promatrati s više aspekata u koje se ovdje neće ulaziti.

Bilo kako bilo, naveli smo školsku godinu 1996./97. kao određenu prekretnicu. Možda se nije dogodilo ništa zanačajno po pitanju ideološkog pristupa u povijesti, ali se dogodilo po pitanju tzv. *udžbeničkog pluralizma*.¹⁹ Naime, radi se o pojavi prvih paralelnih ("konkurentskih") udžbenika za pojedine razrede. No, ako promatramo udžbenike sa sadržajem dvadesetog stoljeća, taj se zaključak ne može precrtati na njih u punom smislu riječi. Prvi takvi udžbenici, koji u sadržajnom smislu ipak pružaju određenu alternativu, pojavljuju se u hrvatskom školstvu tek 1999. (gimnazija), odnosno 2000. (osnovne škole) godine.²⁰ Ipak, u međuvremenu se pojavljuje nastojanje za prekidom udžbeničkog monopola, ukorijenjenog toliko godina. Bio je to udžbenik za gimnazije Ivana Vujčića koji svakako može biti smatran konkurencijom, ali nikako alternativom.²¹ Sadržajno je vrlo sličan svom suvremeniku, a vjerno se drži plana i programa čiji standard je postavljen 1995. godine od strane "konkurenta." Štoviše, oba udžbenika nastavljaju svoj fokus na apologiju nacionalne povijesti, držeći se pristrano u opisivanju zločina za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata, pažljivo koristeći eufemizme i ekstremitete.²² Takav standard održat će se u hrvatskom školstvu sve do 1999. godine. Obilježili su ga udžbenici bogati tekstom (ne nužno kvalitetnog sadržaja), ali siromašni crno-bijelim ilustracijama, ionako vrlo slabe kvalitete.²³ Štoviše, moglo bi se reći kako je u udžbenicima od 1996. do 1998. godine došlo do opadanja standarda naspram suprotno očekivanog, uzevši u obzir da se u njima pojavljuju pogrešne karte vezane uz opću povijest.²⁴ Vidljiv je, doduše, i manjak spomenutog didaktičko-metodičkog instrumentarija naspram udžbenika koji su izlazili prije 1991. godine. Sve u svemu, bila je to neka vrsta nepogodnog terena za pozitivne promjene koje su uslijedile.

---

¹⁹ Tomljenović, Ana. *Slika Hrvata u srpskim i Srba u hrvatskim udžbenicima*. str. 5.

²⁰ Isto.

²¹ Vujčić, Ivan. *Povijest: Hrvatska i svijet u XX. stoljeću: udžbenik za četvrti razred gimnazije*. Zagreb: Birotehnika- centar za dopisno obrazovanje, 1998.

²² Goldstein, Ivo. *O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj*. str. 18-19.

²³ Najbar-Agičić, Magdalena. *Promjene u prikazu Drugoga svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima*, str. 225.

²⁴ Isto.

Kraj drugog i početak trećeg milenija u hrvatskom školstvu obilježila su dva važnija događaja. Godine 1998. osnovan je Centar za demokraciju i pomirenje u Jugoistočnoj Europi (*The Center for Democracy and Reconciliation*).²⁵ Bila je to skupina diplomata i poslovnih ljudi sa zajedničkim ciljem, promocijom europskog standarda i načina života te nastojanjem na pomirenju država Jugoistočne Europe. Ovaj projekt je od svojih početaka bio usredotočen na školstvo kao temelj za takve promjene pa tako 1999. godine započinje tzv. *Joint History Project*, pokušaj da se promijeni način na koji će se poučavati povijest "balkana." Misao vodilja bila je da se ispravnim poučavanjem mlađih generacija može postići pomirenje na ovim prostorima, a isto tako stvoriti temelj za bolji suživot u multikulturalnim i višenacionalnim sredinama. Kao sredstvo za takve promjene navedeni su školski udžbenici u kojima se preko "osjetljivih tema" i dalje vrši politička manipulacija te je istaknuta potreba za revidiranjem takvih poglavlja. Najvažniji zaključci sa znanstvenih skupova pojavili su se nešto kasnije u knjizi *Klio na Balkanu - Prilozi analizi stanja u nastavi povijesti u Jugoistočnoj Europi*.²⁶ Posebna važnost ovih skupova počiva na tome da konačno do izražaja dolaze brojni hrvatski istraživači koji se iscrpnije počinju baviti analizom udžbenika i njihovom kritikom. Zaključak je bio poprilično jednoglasan, a to je da se hrvatski udžbenici moraju mijenjati. Vjetar u leđa ovakvim događajima dao je i *Dodatak Preporuci Vijeća Europe o nastavi povijesti u 21. stoljeću*.²⁷ Vijeće Europe, čija je članica i Hrvatska od 1996. godine, je potkraj 2001. godine na sastanku Vijeća ministara usvojilo Preporuku o poučavanju povijesti koja je u mnogim zemljama (koje zaostaju za europskim standardom op. a.) predstavljala dobru polazišnu točku i sredstvo za podizanje standarda u učenju i poučavanju povijesti.²⁸ Dakle, iz ove preporuke možemo iščitati dvije ključne polazišne točke za razvoj školstva, a to su kritički pristup povijesti i multiperspektivnost temeljeni na toleranciji i razvijanju europskog identiteta pored postojećeg nacionalnog. Pod kritičkim se podrazumijevalo implementiranje sadržaja kao što su pisani izvori znanja, slike i dr. s ciljem poticanja dijaloga između nastavnika i učenika te učenika međusobno. No, kritičko mišljenje ne može proizaći iz naše dosadašnje perspektive jer je ona "filtrirana kroz naš vlastiti kulturni kontekst,"²⁹ stoga nije nužno relevantna i može biti puna predrasuda i pristranosti. Zbog toga

---

²⁵ *The Center for Democracy and Reconciliation*, CDRSEE. <http://cdrsee.org/projects/jhp>

²⁶ Najbar-Agičić, Magdalena. *Klio na Balkanu - Prilozi analizi stanja u nastavi povijesti u Jugoistočnoj Europi*. preveli Draženka Kešić i Silvije Devald. Zagreb: Srednja Europa, 2005.

²⁷ *Dodatak Preporuci Vijeća Europe R (2001) 15 o nastavi povijesti u 21. stoljeću*. Povijest u nastavi 1/2003. str. 7-13; Cijeli tekst moguće je pronaći na <http://hrcak.srce.hr/10111>

²⁸ Koren, Snježana, Magdalena Najbar-Agičić. *Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju. Povijest u nastavi 5/2007*. str. 118.

²⁹ Stradling, Robert. *Multiperspektivnost u nastavi povijesti: priručnik za nastavnike*. ur. Snježana Koren i Magdalena Najbar-Agičić. prilog Vijeća Europe, 2003. str. 13, <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=5528>.

imamo jedan sasvim novi pristup kritičkom mišljenju kroz multiperspektivnost ili, drugim riječima, strategiju razumijevanja prema kojoj u obzir uzimamo i drugu perspektivu ili perspektive drugih pored vlastite i tek tako možemo donijeti kritički relevantniji zaključak.³⁰ Tu teoriju razvio je i preko Preporuke Vijeća Europe popularizirao Robert Stradling, jedan od vodećih umova za metodiku nastave povijesti. On je 2001. godine izdao knjigu pod nazivom "Nastava europske povijesti 20. stoljeća," koja postaje svojevrsan standard za moderan pristup istoj, a tiskana je i u Hrvatskoj 2003. godine, što označava jedan važan korak prema modernizaciji našeg školstva.³¹ Ovakav pristup, naravno, zahtijeva puno vremena i teško ga je implementirati u sadašnji plan i program pa naknadno i u kurikulum, baziran isključivo na događajnoj i političkoj povijesti.³² Zbog toga u pojedinim modernijim hrvatskim udžbenicima povijesti vidimo samostalnu inicijativu za implementacijom takvog sadržaja gdje se nastavniku ostavlja sloboda da, unatoč prenatrpanom planu i programu, pokuša uspostaviti ovakav dijalog.

Modernizaciji hrvatskog školstva pridonijeli su i *Udžbenički standardi*.³³ Prvi je donesen 2003. godine, da bi 2007. godine uslijedila nešto izmijenjena verzija. Njihova zadaća bila je utvrditi znanstvene, psihološke, etičke, jezične, likovno-grafičke, tehničke te didaktičko-metodičke standarde i zahtjeve koje moraju zadovoljavati svi udžbenici bez obzira na razinu i vrstu obrazovanja.³⁴ Kao takvi, vidno su utjecali na kvalitetu sadržaja u udžbenicima povijesti i promjene koje će se dogoditi po pitanju njihova standarda nakon 2007. godine. No, promjeni standarda udžbenika najviše je pridonio tzv. *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.–2010*, strateški razvojni dokument temeljen na sveobuhvatnom promišljanju sustava odgoja i obrazovanja.³⁵ Kao što i samo ime govori, donesen je 2005. godine zbog progresivne međunarodne suradnje, prije svega s Međunarodnim savezom za sjećanje na holokaust i potrebe da se nova postignuća čim prije implementiraju u naš odgojno-obrazovni sustav. Dogodilo se to već naredne godine (2006.) ostvarivanjem reformskoga projekta škola poznatog pod nazivom *Hrvatski nacionalni obrazovni standard* (HNOS) s kojim su započele kvalitativne promjene u osnovnoj školi.

---

³⁰ Stradling, Robert. *Multiperspektivnost u nastavi povijesti: priručnik za nastavnike*, 2003. str. 13.

³¹ Stradling, Robert. *Nastava europske povijesti 20. stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2003.

³² Stradling, Robert. *Multiperspektivnost u nastavi povijesti: priručnik za nastavnike*, 2003. str. 20.

³³ *Udžbenički standard*, NN 63/2003; *Udžbenički standard*, NN 7/2007; Aktualni se mogu pronaći na public.mzos.hr/fgs.axd?id=20132

³⁴ Bušljeta, Rona. Didaktičko-metodička koncepcija hrvatskih gimnazijskih povijesnih udžbenika od 2003. do 2008. godine. *Napredak*, 154/2013. str. 319.

³⁵ *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*, 2011. str. 11.

Razvojni plan rezultira i dvama vrlo važnim dokumentima za poboljšanje uvjeta i rješavanje tehničkih problema unutar školstva koji su definirani 2008. godine. Prvi nosi naziv *Državni pedagoški standardi* kojima su utvrđeni "optimalni prostorni, kadrovski, zdravstveni, tehnički, informatički i drugi normativi koji služe kao putokaz za osiguravanje ujednačenih uvjeta rada u odgojno-obrazovnim ustanovama."³⁶ Radi se o nastojanju da se u svim odgojno-obrazovnim ustanovama na području Republike Hrvatske omoguće ravnomjerni uvjeti rada, no, ostvarivanje takvog standarda zahtijeva dug vremenski period i financijski je iscrpno. Drugi dokument nazvan je *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* u svrhu detaljnije razrade ovlaštenja i odgovornosti sudionika odgojno-obrazovnog procesa, obuhvaćajući nastavno osoblje, stručne suradnike, rukovodeći kadar i učenike.³⁷ Bila je to zakonska podloga za rad na kurikularnoj reformi, odnosno orijentaciji hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava na učeničke kompetencije umjesto na puki sadržaj. Ovakav smjer uvelike je utjecao na učenje povijesti i izgled školskih udžbenika do danas.

Vjetar u leđa progresivnom smjeru dale su i zakonske odredbe o osnivanju ustanova koje djeluju unutar Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta. Radi se o ustanovama financiranim od strane Ministarstva, ali neovisnim u svom radu s ciljem praćenja rada i unaprijeđenja odgojno-obrazovnog sustava. Prva takva osnovana je pod nazivom Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja 2004. godine. Glavna zadaća ovog centra bila je priprema državne mature kao standardiziranog vrednovanja znanja za sve učenike srednjih škola u Republici Hrvatskoj koji se žele upisati na visokoškolsku ustanovu.³⁸ Prvi takav ispit proveden je školske godine 2008./2009. kao probna državna matura da bi se od naredne šk. godine uvela kao obavezan oblik vrednovanja znanja i preduvjet za upis na visokoškolske ustanove diljem Hrvatske. Neupitno je da takav standard utječe i na razvoj udžbenika kao osnovne literature za pripremu državne mature. Nadalje, sredinom 2006. godine osnovana je Agencija za odgoj i obrazovanje čiji se rad usredotočuje, ukratko rečeno, na usavršavanje stručnog osoblja unutar odgojno-obrazovnog sustava i izradu, razvoj te implementaciju nacionalnog kurikulumu.³⁹ Objavljen je 2011. godine a u uvodnom tekstu se navodi:

"U Nacionalnomu okvirnomu kurikulumu definirane su temeljne odgojno-obrazovne vrijednosti, zatim ciljevi odgoja i obrazovanja, načela i ciljevi odgojno-obrazovnih područja,

---

³⁶ *Državni pedagoški standardi*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2008. str. 9.

³⁷ *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2008.

³⁸ O ostalim zadaćama više na: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, NCVVO, <http://www.ncvvo.hr/drzavnamatura/web/public/home>.

³⁹ O ostalim zadaćama više na: Agencija za odgoj i obrazovanje, AZOO, <http://www.azoo.hr/>

*vrjednovanje učeničkih postignuća te vrjednovanje i samovrjednovanje ostvarivanja nacionalnoga kurikulumu. Određena su očekivana učenička postignuća za odgojno-obrazovna područja po ciklusima. Naznačena je predmetna struktura svakog odgojno-obrazovnog područja."*⁴⁰

Prema navedenome možemo vidjeti kako je ovim dokumentom konačno sjedinjena suma zakona i normi za koje je trebalo dvadeset godina da se približe europskom standardu, no time je zacrtan samo smjer u kojem bi obrazovanje u budućnosti trebalo ići, dok u nastavku govori o nužnosti i manjkavosti konkretnih dijelova:

*"Nacionalni okvirni kurikulum čini polazište za izradbu nastavnih planova, odnosno definiranje optimalnoga opterećenja učenika, te izradbu predmetnih kurikulumu temeljenih na razrađenim postignućima odgojno-obrazovnih područja..."*⁴¹

Taj nedostatak trebao bi biti otklonjen Strategijom obrazovanja, znanosti i tehnologije koji djeluje unutar strateškog plana Europske unije Obzor 2020.⁴² Naime, 2014. godine pokrenuta je spomenuta Strategija unutar koje se, kao prva mjera, zahtijeva na cjelokupnoj kurikularnoj reformi. Neke od smjernica ove reforme bile bi (izdvojeno najvažnije) povezanost obrazovanja s potrebama društva i gospodarstva, jasno određenje odgojno-obrazovnih ishoda, osiguravanje veće autonomije učitelja i nastavnika u izboru sadržaja, metoda i oblika rada te korjenita promjena vrednovanja, ocjenjivanja i izvještavanja o postignućima učenika.⁴³ Reforma je podijeljena u šest etapa prema kojima bi se krenulo sa samom izradom kurikulumu te predmetnih i međupredmetnih kurikulumu pa preko senzibilizacije javnosti i stručnog osposobljavanja nastavnčkog kadra došli bi do uvođenja devetog razreda osnovne škole i potpunog restrukturiranja sustava u skladu sa standardima i strateškim planom Europske unije.

Imajući na umu ovakav kronološki pravac u kojem se razvijalo naše školstvo možemo zaključiti da je progres bio pravocrtan ali vremenski predug, odnosno s pravom možemo reći kako je za neke procese proteklo previše godina. Možemo se samo nadati da će cjelovita

---

⁴⁰ Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, 2011. str. 11.

⁴¹ Isto.

⁴² Više o programu na: Obzor, hrvatski portal okvirnog programa EU za istraživanja i inovacije, <http://www.obzor2020.hr/>.

⁴³ Za sad postoji samo primjer radnih verzija kurikularnih dokumenata koji su javnosti dostupno na uvid, više detalja o reformi i drugim područjima dostupno je preko službene stranice MZOŠ-a i Cjelovite kurikularne reforme <http://www.kurikulum.hr/>

kurikularna reforma uroditi plodom i da će se za buduće promjene u školskim klupama trebati promijeniti puno manje generacija.

1.2. Istraživanje udžbenika povijesti

Istraživanjem udžbenika povijesti u Hrvatskoj od 1991. godine do danas bavio se premali broj znanstvenog kadra. Prvenstveno, to su bili sami autori udžbenika među kojima možemo istaknuti Damira Agičića, Snježanu Koren, Magdalenu Najbar-Agičić i Ivu Goldsteina. Već smo nešto govorili o tzv. *Joint History Project* na krilima kojeg počinju i prva sustavnija istraživanja udžbenika povijesti na ovim prostorima te se počinje isticati hrvatski znanstveni kadar. Spomenuli smo i zbornik *Klio na Balkanu* koji u svom izvornom obliku, na engleskom jeziku, izlazi 2002. godine. Kao što je i sama svrha ovih skupova, teme znanstvenih članaka hrvatskih autora odnosile su se ponajviše na etnički međudodnos naroda proizašlih iz Jugoslavije i ostalih komunističkih režima na području jugoistočne, istočne i središnje Europe te potrebi njihova pomirenja kroz ispravno učenje povijesti. Tako možemo spomenuti članke Snježane Koren pod naslovom *Hungarians and Hungarian History in Croatian History Textbooks* i *Yugoslavia: a Look in the Broken Mirror. Who is the Other?* te članak Magdalene Najbar-Agičić *The Yugoslav History in Croatian Textbooks*.⁴⁴ Štoviše, valja napomenuti kako su istraživanja udžbenika povijesti, ionako malobrojna, većinski fokusirana na tematiku međususjedskih odnosa koji su 90-ih godina na prostoru istočne i jugoistočne Europe bili u središtu pažnje. Ta istraživanja temelje se na isticanju zloupotrebe povijesti u političke svrhe ili analizi količine sadržaja posvećenog određenoj temi te eventualni manjak istog u određenom razdoblju (mahom 90-ih godina).

Međutim, u spomenutom zborniku nalazi se članak koji je puno zanimljiviji za ovu temu, a to je znanstveni rad Ive Goldsteina pod naslovom *The Treatment of Jewish History in Schools in Central and Eastern Europe*.⁴⁵ Radi se o prvom pravom pokušaju isticanja problematike nedostatka židovske povijesti i prikaza antisemitizma u udžbenicima povijesti u Hrvatskoj. U fokus su stavljene zemlje središnje i istočne Europe u kojima je uspostavljena mlada demokracija potaknuta raspadom komunizma, među kojima su Hrvatska, Češka, Slovačka,

---

⁴⁴ Koren, Snježana. *Hungarians and Hungarian History in Croatian History Textbooks*. *Clio in the Balkans. The Politics of History Education*. ur. Christina Koulouri. Thessaloniki: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, 2002. str. 168-190.; Koren, Snježana. *Yugoslavia: a Look in the Broken Mirror. Who is the Other?*. *Clio in the Balkans*, 2002. str. 193-202; Najbar-Agičić, Magdalena. *The Yugoslav History in Croatian Textbooks*. *Clio in the Balkans*, 2002. str. 232-248.

⁴⁵ Goldstein, Ivo. *The Treatment of Jewish History in Schools in Central and Eastern Europe*. *Clio in the Balkans*, 2002. str. 350-358.

Poljska, Rusija itd. Ovdje nalazimo podatke koji govore kako se u zemljama u kojima živi puno veći postotak židovske populacije prije holokausta nego u Hrvatskoj u zapravo vrlo sličnoj količini zanemaruje sadržaj vezan uz njihove progone prije Drugog svjetskog rata. Štoviše, zanemaruje se i sadržaj židovske povijesti općenito, a autor vrlo dobro zamjećuje kako je do vremena kada je napisan članak, odnosno 2001. godine, povijest u udžbenicima spomenutih zemalja izrazito etnocentrična i pretpostavlja da će proteći puno vremena da nestane animoziteta i nemara prema, u ovom slučaju, Židovima.⁴⁶ Iz ovog članka, iako je sam po sebi kratak i dotiče se samo površine navedene problematike, možemo dobiti puno širu percepciju nego što je zadana ovom temom. Spominje se i svojevrsan pokušaj revizionizma (op. a. određenih načina pokušaja umanjivanja ili negiranja holokausta) posebice u Hrvatskoj, čemu su dobar doprinos dali i udžbenici koji se koriste u školama do kraja 90-ih godina.⁴⁷ Na žalost, niti jedan drugi autor na području Hrvatske nije se nastavio baviti ovom problematikom, dok fragmente u kontekstu nacionalnih manjina u udžbenicima povijesti možemo pronaći kod Snježane Koren u članku *Manjine u hrvatskim udžbenicima povijesti i zemljopisa*.⁴⁸

Sustavnija analiza udžbenika povijesti koja se neizravno približava temi holokausta, autorice Magdalene Najbar-Agičić, bavi se Drugim svjetskim ratom pod istaknutim naslovom *Promjene u prikazu Drugoga svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća*.⁴⁹ Ovaj rad potrebno je spomenuti zbog toga što se bavi i udžbenicima nastalim 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća te pruža širu perspektivu promjena koje su se događale u njihovom sadržaju u zadnjih četrdesetak godina, što obuhvaća i nasljeđe iz prijašnjeg sustava kao polaznu točku. Iz analize je vidljiva količina opće povijesti Drugog svjetskog rata i njeno zapostavljanje u korist potreba "ideološke indoktrinacije" za vrijeme Jugoslavije, odnosno "ideologije hrvatske državnosti" nakon 1991. godine.⁵⁰ Dakle, i u jednom i u drugom slučaju sadržaj opće povijesti ustupa mjesto ideologijama, što najbolje ocrta udžbenike na hrvatskom prostoru sve do 2000. godine. Ovaj rad dio je zbornika radova pod nazivom *Dijalog povjesničara - istoričara 1-4*, nastalog kao rezultat istoimenih međunarodnih skupova povjesničara iz Hrvatske, Srbije, Njemačke i SAD-a. Bio je to pokušaj uspostave dijaloga

---

⁴⁶ Goldstein, Ivo. The Treatment of Jewish History in Schools in Central and Eastern Europe. *Clio in the Balkans*, 2002. str. 351.

⁴⁷ Isto. str. 354-355.

⁴⁸ Koren, Snježana. *Manjine u hrvatskim udžbenicima povijesti i zemljopisa*. Povijest u nastavi, 1/2003. str. 15-35.

⁴⁹ Najbar-Agičić, Magdalena. *Promjene u prikazu Drugoga svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća, Dijalog povjesničara - istoričara 4*. prir. H. S. Fleck i I. Graovac. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, 2001. str. 213-230.

⁵⁰ Isto. str. 227-228.

(primarno) između hrvatskih i srpskih povjesničara i autora školskih udžbenika po prvi puta nakon ratnog stanja. Prvi skup održan je 1998. godine pod pokroviteljstvom njemačke Zaklade Friedrich Naumann. Ukupno ih je bilo šest s ciljem očitovanja povjesničara s obje strane o njihovim iskustvima i mišljenjima, dok je sama analiza udžbenika nešto manje istaknuta, ali opet vrijedna. Od ostalih radova koji se ovdje ističu valja spomenuti *O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj* Ive Goldsteina te *Hrvatski udžbenici za povijest - stanje i nakane* Ivica Prlendera.⁵¹ S obzirom na vrijeme kada su tiskani, vrijednost ovih radova iz današnje perspektive leži isključivo u analizi utjecaja politike na učenje povijesti u školama do 2000. godine.

Za naredne godine više pažnje treba posvetiti časopisu *Povijest u nastavi*. U prvom broju, koji izlazi u svibnju 2003. godine, stoji konstatacija kako je na europskoj razini po pitanju unaprijeđenja metodike nastave povijesti kao i na polju izobrazbe i stručnog usavršavanja nastavnika napravljen velik iskorak u zadnja dva desetljeća te da se takav standard počeo precrtavati i na hrvatsko školstvo, no, nije popraćen odgovarajućim stručnim pripremama i analizama. Nadalje stoji:

*"Kroz analize postojećeg stanja i davanje prijedloga kako osuvremeniti nastavu, preko tekstova koji nude novi pristup u razradi pojedinih metodičkih jedinica nastave, željeli bismo postati neophodan i poželjan priručnik u biblioteci svakog nastavnika povijesti."*⁵²

Kao takav, postaje službeno glasilo Društva za hrvatsku povjesnicu i izravni nasljednik časopisa *Nastava povijesti* koji prestaje izlaziti 1991. godine, no, ovaj puta neovisno od bilo koje izdavačke kuće koja je u izravnoj vezi s izdavanjem udžbenika povijesti kako bi se izbjegao sukob interesa. Tokom godina, u ovom časopisu su objavljeni brojni kritički osvrti na udžbenike, ali ponajviše se bavilo smjernicama za osuvremenjavanjem školstva. Od mnoštva znanstvenih radova valjalo bi istaknuti *Slika Hrvata u srpskim i Srba u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu* Ane Tomljenović te brojne radove već spomenutih autora Damira Agičića, Snježane Koren i Magdalene Najbar- Agičić koji su uvelike pomogli u shvaćanju problema i nedostataka s kojima se hrvatsko školstvo susretalo dugi niz godina. Radovi Snježane Koren svakako prednjače po raznovrsnosti tema pa tako u *Svrha i ciljevi suvremene nastave povijesti* autorica nastoji definirati smjer u kojem bi nastava povijesti

---

⁵¹ Goldstein, Ivo. O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj. *Dijalog povjesničara - istoričara* 3. ur. H. S. Fleck i I. Graovac. Zagreb: Zaklada Friedrich- Naumann, 2001. str. 15-28; Prlender, Ivica. Hrvatski udžbenici za povijest - stanje i nakane. *Dijalog povjesničara- istoričara* 4. ur. Dušan Gamser, Igor Graovac i Olivera Milosavljević. Zagreb: Zaklada Friedrich- Naumann, 2001. str. 45-59.

⁵² *Povijest u nastavi* 1/2003. ur. Damir Agičić. Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2003.

trebala ići, odbacujući primat političke povijesti i velikih ličnosti u korist poticanja na dijalog i multiperspektivnosti. Posebno nam je značajan rad *Manjine u hrvatskim udžbenicima povijesti i zemljopisa*, u kojem autorica analizira zastupljenost spomenutog na primjerima iz udžbenika. Iako je nešto više prostora posvetila srpskoj nacionalnoj manjini, spominju se i ostale koje žive na prostorima Hrvatske pa tako i Židovi. Ovaj tekst je vrlo dobra polazišna točka za svakoga tko se namjerava baviti pitanjem manjina i njihovoj zastupljenosti u udžbenicima povijesti jer izvrsno zamjećuje kako dotična tema, nažalost, isključivo proizlazi iz patnje i progona jer u optimističnom kontekstu teško da bi dobila značajnijeg prostora.⁵³

Svaka od dosad spomenutih analiza dala je svoj određeni pogled na stvarnost obrazovnog sustava naše zemlje bez obzira što tema samih radova nije u izravnoj vezi s dotičnim, stoga treba spomenuti još nekoliko koji su izravno ili neizravno doprinijeli pisanju ovog rada. U prvom redu, to je rad Rone Bušljete pod naslovom *Didaktičko-metodička koncepcija hrvatskih gimnazijskih povijesnih udžbenika od 2003. do 2008. godine* u kojem je napravljena detaljnija analiza gimnazijskih udžbenika u naslovljenom razdoblju.⁵⁴ Iz ove analize možemo dobiti važne podatke vezane uz Udžbeničke standarde i pridržavaju li se autori istih te zadovoljavaju li analizirani udžbenici propisane ciljeve odgoja i obrazovanja. U Hrvatskoj se analizom udžbenika povijesti bavi samo jedna konkretna monografija talijanskog autora Stefana Petrungara pod naslovom *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. do 2004. godine*.⁵⁵ Iako se autor više bavi kontinuitetom odnosno diskontinuitetom udžbenika povijesti kroz 20. stoljeće, iz ove monografije možemo vidjeti analizu jednog dužeg razdoblja u praksi.

---

⁵³ Koren, Snježana. Manjine u hrvatskim udžbenicima povijesti i zemljopisa. *Povijest u nastavi* 1/2003. str. 33.

⁵⁴ Bušljeta, Rona. Didaktičko-metodička koncepcija hrvatskih gimnazijskih povijesnih udžbenika od 2003. do 2008. godine. *Napredak*, 154/2013. str. 317-337.

⁵⁵ Petrungaro, Stefano. *Pisati povijest iznova: hrvatski udžbenici povijesti 1918.- 2004.* Zagreb: Srednja Europa, 2009.

2. POUČAVANJE O HOLOKAUSTU U HRVATSKOJ

2.1. Pojam holokaust - povijesni kontekst i terminologija

Poučavanje o holokaustu u hrvatskim školama danas je vrlo dobro organizirana i ukorijenjena praksa, no, ono nije započelo tako davno, a uvođenje i standardizacija ovog pojma u naše školstvo imalo je svoja ishodišta i tijek koji bi bilo nužno napomenuti. Štoviše, njegova upotreba se često stavlja u krivi ili isti kontekst s drugim pojmovima koji se odnose na masovne zločine. Zbog toga, prije nego se pristupi temi poučavanja o holokaustu u bilo kojem kontekstu, postoji potreba da taj pojam jasno raščlanimo.

Povijesno gledajući, naravno, iz današnje perspektive, riječ holokaust označava pokušaj sustavnog uništenja Židova od strane nacista od njihova dolaska na vlast 30. siječnja 1933. do oslobođenja koncentracijskih logora i logora smrti 1945. godine od strane antifašističke koalicije i konačnog pada nacizma u Njemačkoj. Dakle, ovaj pojam karakterizira vremenska određenost, a odnosi se samo na Židove, narod koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata podnio najveću žrtvu kao cjelina. Zbog toga treba izbjegavati stvaranje sinonima i izjednačavati genocidne zločine u ovaj pojam. Ovo značenje ušlo je u upotrebu 70-ih godina 20. stoljeća da bi danas bilo sastavni dio poučavanja u školama diljem svijeta, pružajući reprezentativni primjer onoga do čega se čovječanstvo nikada više ne bi trebalo dovesti i upravo u tome leži nužnost poučavanja o holokaustu.

Upotrebu riječi holokaust možemo pratiti od vremena antike, gdje se pojavljuje u grčkoj varijanti kao *holokauston*⁵⁶ izvedeno od *holos* (čitav) i *kaustos* (spaljen), što u kasnoantičko doba na prostoru Grčke i Rima označava poganski običaj prinošenja žrtve paljenice. Grčka varijanta dolazi od hebrejske istoznačnice *olah*, a danas se simbolično koristi zbog nacističkih spaljivanja tijela nakon pogubljenja.⁵⁷ Izvedenicu ove riječi zatim možemo pronaći u kasnom 12. stoljeću gdje se pojavljuje kod engleskog kroničara Richarda iz Devizesa koji brutalne napade stanovnika Londona na tamošnje Židove opisuje uspoređujući ih s poganskim ritualom, koristeći riječ *holocaustum* u latinskoj varijanti.⁵⁸ Istoimena riječ se u ranonovovjekovno i novovjekovno doba na prostorima engleskog govornog područja počinje

---

⁵⁶ eng. holocaust, <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/holocaust?q=holocaust>

⁵⁷ *Holocaust*. Encyclopædia Britannica. *Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2013.

⁵⁸ Bale, Anthony. *The Jew in the medieval book: English antisemitism, 1350-1500*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. str. 27.

koristiti uz značenje masovnog razaranja i ubojstva velikog broja ljudi uzrokovanog ratom ili paleži, čemu svjedoče i rječnici engleskog jezika novijeg vremena.⁵⁹ Dakako, u engleskoj varijanti imenica holokaust danas je jasno određena prema značenju pri čemu postoji brojiva imenica, piše se malim početnim slovom i moguće ju je koristiti s pridjevom u brojivom obliku (npr. nuklearni holokaust). Varijanta u kojoj je koristimo isključivo u jednini jasno je određena velikim početnim slovom, a ispred imenice stoji *the* što je specificira i daje joj jedino i ispravno značenje. U hrvatskom jeziku ne postoji jasno određenje pojma što stvara potrebu definiranja, objašnjenja i stavljanja u vremenski kontekst.

U suvremenoj praksi koristi se mnoštvo pojmova koji se odnose na masovne zločine kao što su „zločini protiv čovječnosti“, „ratni zločini“, „genocid“ i „holokaust.“ Kao takvima, često se sa njima susrećemo kroz medijske rasprave, u svakodnevnom razgovoru, ali i u školstvu. Oni su sastavni dio poučavanja o povijesti, stoga bi prioritet nastavnika trebalo biti zahtijevanje na jasnom raspoznavanju i definiranju svakog od navedenih. Dosadašnja praksa pokazuje kako mediji koriste ove pojmove u izmjenjivom obliku, a prosječan slušatelj ili čitatelj najčešće stječe dojam da imaju isti značaj. U školstvu se ipak nastoji na određenoj temeljitosti pa se pojmovi obrađuju odvojeno, no, vrlo često su nedovoljno dobro objašnjeni (školski udžbenici) pa učenici ne uviđaju značajniju razliku. Kako bi se izbjegli ovakvi scenariji *Međunarodni savez za sjećanje na holokaust* (International Holocaust Remembrance Alliance - IHRA) izdao je tekst tadašnje radne skupine koji nudi ideje i preporuke nastavnicima kako poučavati o holokaustu i drugim genocidima. U tekstu stoji sljedeće: "Iako se ti pojmovi često spominju u istom kontekstu i mogu se dovesti u vezu, svaki od njih ima vrlo određeno i specifično značenje... zločini protiv čovječnosti, genocid i ratni zločini – odnose se na pravne kategorije kao i na akademske koncepte. Važno je napomenuti da su pravne kategorije vrlo strogo definirane"⁶⁰

"Zločini protiv čovječnosti su rasprostranjeni ili sustavni napadi na civilno stanovništvo, bez obzira radi li se o državljanima ili strancima i bez obzira jesu li napadi počinjeni u vrijeme rata ili u mirnodopskim uvjetima. Napadi mogu primjerice poprimati oblik ubojstva, istrebljenja, prisilnoga raseljavanja, ropstva, silovanja, mučenja i drugih neljudskih djela. Kod zločina protiv čovječnosti, radi se u biti o kršenju zajedničkih ljudskih

---

⁵⁹ Isto se značenje pojavljuje u obliku brojive imenice u više rječnika: *The Oxford English Dictionary*, vol. VII. Oxford: Clarendon Press, 1989. str. 315; *Oxford dictionaries*, <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/holocaust>; *Merriam-Webster dictionaries*, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/holocaust>

⁶⁰ *Holokaust i drugi genocidi*. Zagreb: Dokument radne skupine za obrazovanje o holokaustu i drugim genocidima, 2010. str. 6.

prava i vrijednosti. Ovo je također krovna kategorija pod koju spadaju i „ratni zločini“ i „genocid“ u međunarodnom pravu.

*Ratni zločini su kaznena djela koja su počinjena tijekom oružanih sukoba, a naziv se odnosi na teška kršenja pravila ratovanja. Ta su pravila određena u nizu međunarodnih sporazuma, a ponajprije u Ženevskim konvencijama. Namjera pravila ratovanja je zaštita civila, žena, djece, ratnih zarobljenika te bolesnog ili ranjenog vojnog osoblja tijekom oružanih sukoba. Djela kao mučenje, uništenje imovine i ubijanje civila ili taoca može se definirati kao ratni zločini kao i neodgovorno razaranje gradova, naselja i sela ili svaka vrsta pustošenja koja nije opravdana vojnom potrebom. Ratni zločini se čine kao dio veće političke ili vojne kampanje.*⁶¹

Genocid, kao i prethodna dva termina, spada u pravne kategorije sa strogom definicijom, ali s obzirom na zastarjelost iste javlja se široko neslaganje znanstvenog kadra i potreba za redefiniranjem. Naime, pojam "genocid" u ovom kontekstu prvi je upotrijebio pravnik Raphael Lemkin tijekom Drugoga svjetskog rata s namjerom uspostavljanja okvira u međunarodnom pravu za zločine kakvi još nisu viđeni u novije doba pa tako ni definirani odgovarajućom terminologijom. Sam Winston Churchill tijekom rata opisuje ovaj termin kao "zločin bez imena", a Lemkin 1948. godine uspijeva uvjeriti Ujedinjene narode da izrade nacrt *Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju genocida*. Od tada u članku II. spomenute stoji međunarodna pravna definicija zločina genocida koja glasi:

"U ovoj konvenciji pod genocidom se podrazumijeva bilo koje od niže navedenih djela, počinjenih u namjeri da se potpuno ili djelomično uništi kao takva neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina kao:

- a. Ubojstvo članova skupine*
- b. Nanošenje teških fizičkih povreda ili mentalnog integriteta članova skupine*
- c. Namjerno podvrgavanje skupine takvim životnim uvjetima koji sračunato trebaju dovesti do njezinog potpunog ili djelomičnog uništenja*
- d. Uvođenje mjera radi sprečavanja rađanja unutar skupine*
- e. Prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu"*⁶²

---

⁶¹ *Holokaust i drugi genocidi*, 2010. str. 6.

⁶² Isto. str. 9.

Ova definicija, dakako, i danas stoji kao jedina pravno primjenjiva i kao takva često je predmet spora znanstvenika koji su godinama predlagali alternative. Nadopuna ili promjena najčešće se odnosi na proširenje popisa mogućih žrtava ovog zločina, ali i na preveliku zahtjevnost dokazivanja namjere u pravnom smislu. Iz ovih razloga u školstvu bi trebalo primjenjivati i alternativne predloške koji se mogu naći u tekstu radne skupine ili predloženom djelu Adama Jonesa, *Genocid: Obuhvatni uvod*.⁶³

Sudeći po tome da genocid ulazi u međunarodno pravo tek 1948. godine, važno je napomenuti kako se pripadnicima tzv. Osovine na međunarodnim vojnim sudovima u Nürnbergu i Tokiju nije sudilo za zločin genocida jer, dakako, nje postojao kao pravna kategorija, već za agresiju i ratne zločine drugih oblika. Na žalost, preko masovnih stradavanja ljudi Drugi svjetski rat postao je tako i prekretnica za međunarodno pravo, a veoma važna stavka bilo je uvođenje pojedinačne kaznene odgovornosti u međunarodnim dimenzijama.

Holokaust je izvedenica još kasnijeg vremena, a u pravnom smislu spada pod definiciju genocida. No, to je naziv za jedan sasvim specifičan slučaj genocida koji se odnosi isključivo na pokušaj nacista i njihovih suradnika da unište sve Židove. To je plan "Trećeg Reicha" koji svoju uvertiru ima u neslavnim Nürnberškim zakonima od 15. rujna 1935. i vrhunac planiranjem provedbe i provedbom "konačnog rješenja židovskog pitanja" iz 1941. odnosno 1942. godine. Bez obzira na nazive ovih genocidnih rješenja prepune eufemizama, ovdje se radi o planiranom i bešćutnom masakru jednog naroda s pokušajem njegova potpunog uništenja na području Europe (možemo pretpostavljati da se ne bi zaustavilo u tim okvirima). Dakle, razlika između holokausta i opće definicije genocida iz prve ruke leži u specifičnosti cilja, pokušaja ubojstva svakog židovskog muškarca, žene i djeteta, ali i u tome što definicija genocida navodi uništenje skupine, ali ne nužno i ubojstvo svakog člana iste, što je slučaj kod holokausta. U tom slučaju, holokaust treba uzeti kao ekstremni oblik genocida sa specifičnim ciljem i zbog toga se ne smije stavljati u isti kontekst s njegovim drugim oblicima.⁶⁴

Pojedini autori se ne slažu s korištenjem riječi holokaust, što zbog njene usporedivosti s poganskim ritualima, što iz osobnih razloga pa u upotrebi često nalazimo sinonim Shoah (šoa), koji dolazi iz hebrejskog *Sho'ah*, a danas se prevodi kao katastrofa.⁶⁵ Ponegdje se koristi i skraćunica "konačno rješenje", no zbog njene iznimno negativne konotacije i

---

⁶³ *Holokaust i drugi genocidi*, 2010. str. 9-10.

⁶⁴ Isto. str. 8.

⁶⁵ *Holocaust*. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite, 2013.

činjenice da dolazi iz nacističkog eufemizma za ovaj strašan zločin ne bismo je trebali koristiti u ovakvom obliku, pogotovo za akademske potrebe i potrebe poučavanja.

U tekstu radne skupine izričito se navodi kako definicije nisu službeni stav IHRA-e, već prijedlog znanstvenog kadra, stoga bi trebale biti polazišna točka za razmišljanje i poučavanje pri kojem bi učenicima trebali dati na izbor onu koja je po njima najadekvatnija, potičući ih time na dublje razmišljanje.

2.2. Zašto učiti i poučavati o holokaustu?

Definicije kao takve ne mogu dovoljno naglasiti probleme i potrebe današnjeg vremena da povijesnu istinu na ispravan način prenesemo novim naraštajima. Javlja se potreba da restrukturiranjem školstva, putem kurikularnih reformi, pružimo djeci mogućnost da više razmišljaju o problemima, da vide svijet iz više perspektiva. Drugim riječima da obrazovanjem steknu moralni i socijalni senzibilitet, onaj koji stariji naraštaji nisu mogli steći na ovakav način. Učenjem definicija koje su drugi izveli prije mnogo godina unazađujemo obrazovni sustav i vraćamo se činjeničnom znanju baziranom na velikoj količini podataka stavljenih pred nas na pladnju. Oni su i dalje korisni i nužni za poučavanje povijesti, ali ih je potrebno drugačije interpretirati. Ako ih koristimo kao polaznu točku za nadograđivanje znanja, ove definicije su sasvim dostatne takve kakve jesu, no, koristimo li ih apsolutno, možemo se složiti da nikad neće biti "dovoljno definirane." Uzmemo li definiciju holokausta i prikažemo ga kroz povijesne izvore slikovnog i pisanog oblika, damo li učenicima adekvatne materijale za učenje kroz koje će saznati sve potrebne informacije i u konačnici ih potaknemo da iznesu svoje zaključke i definicije te međusobno o tome argumentiraju, učinili bismo ono što se od današnjeg školstva i očekuje. Uz ovaj primjer razmislimo postoji li adekvatnija tema za ovakav rad?

Pored ovakvih apstraktnijih, danas postoje konkretne smjernice za poučavanje o holokaustu u obliku priručnika i nastavnih materijala o kojima ćemo svakako nešto reći. U novije doba često se suočavamo s raznim pokušajima revizionizma s namjerom ublažavanja pa čak i potpunog negiranja holokausta. Tim pitanjem bavilo se mnoštvo autora i svojevremeno je revizionistički duh postao trendom u modernom društvu. Razlog iz kojeg je ovo važno napomenuti je dostupnost informacija u modernim vremenima. One ne moraju nužno biti točne ili rezultat temeljitih znanstvenih istraživanja, stoga je važno usmjeravati nove generacije

na ispravan materijal. Odnosi se to prije svega na internet i medije čiji je protok informacija teško kontrolirati. No, informacije su u suštini pozitivne i produbljuju znanje, a daju nam i dozu multiperspektivnosti ako ih dublje analiziramo. Svjedočili smo tokom godina brojnim zlodjelima čiji primjer možemo pronaći i u skorijoj povijesti, poput nedavnih zbivanja na Bliskom istoku gdje se postupci određenih radikalnih islamističkih grupacija također mogu nazvati genocidnim. Štoviše, na spomenutom području se desetljećima događaju procesi progona i mržnje prema Kurdima koji su narodna skupina. Tu su i primjeri događaja u afričkim zemljama, a krenemo li dalje u prošlost uvijek nalazimo primjere istih poput Kambodže ili progona Armenaca u 19. stoljeću i genocida nad njima započetog u vrijeme Prvoga svjetskog rata. Sve su to informacije koje se više ne treba iščitavati između redaka, one su dostupne svima i često se kod učenika postavlja pitanje zašto onda poučavati baš o holokaustu u tolikoj mjeri. Dakako, isto pitanje postavlja se i na početku svakog postojećeg priručnika za potrebe usmjeravanja nastavničkog kadra s nekolicinom izravnih smjernica koje bi svakako trebalo imati u vidu.

Već je i površinski jasno, postavimo li sami sebi isto pitanje, da je holokaust s vremenom postao paradigma genocida.⁶⁶ Ovakav zaključak ne izvodimo iz broja žrtava i njihovom usporedbom ili pak stupnjem patnji koje je određena skupina ljudi proživjela jer se takav obrazac treba izbjegavati.⁶⁷ Krenemo li od takve polazne točke valja biti na oprezu da se ova tema ne trivijalizira jer, kao i drugi slučajevi masovnih stradavanja, ima iznimnu težinu za povijest, ali i za žrtve i njihove obitelji. Tu dolazimo do potrebe njenog poučavanja, a ona se slobodno može usporediti s potrebom učenja o povijesti općenito. Naime, veći dio danas živućih stanovnika Republike Hrvatske iskusio je život u totalitarnom sistemu, vidio strahote ratnih razaranja da bi konačno (koliko-toliko) uživao demokraciju. Povijest nas na ovome primjeru uči kako demokracija ne opstaje automatizmom, već ju je potrebno poštovati, njegovati i štiti.⁶⁸ Proces i promjene koji se događaju unutar jednog stoljeća često su se u povijesti pokazivali izazovima za civilizacijske osnove. Holokaust je u 20. stoljeću postao upravo to, velika prekretnica za civilizaciju i temeljni primjer čovječanstvu za smjer u kojem ne smije ići. Kao takav s razlogom postaje paradigma genocida i polazišna točka za sva poučavanja o sličnim zločinima. Primjerice, u SAD-u povijest holokausta u školama dotiče jedan od središnjih postulata obrazovanja, a to je što znači biti odgovornim građaninom, štoviše, dotiče se temeljnih moralnih pitanja i služi kao dobar primjer za proučavanje ljudskog

---

⁶⁶ *Holokaust i drugi genocidi*, 2010. str. 2.

⁶⁷ *Holokaust u nastavi, priručnik za nastavnike*. Zagreb: Durieux, 2005. str. 7.

⁶⁸ Isto. str. 5.

ponašanja, a sve to u cilju njegovanja demokracije te sprječavanja diskriminacije, predrasuda i mržnje među ljudima.⁶⁹ Sve u svemu, holokaust je jedan neiscrpan izvor znanja i pouka te ga je moguće implementirati u bilo koji segment odgojno-obrazovnog procesa. U prilog njegovu poučavanju ide i činjenica kako je to jedna od najbolje sustavno obrađenih tema genocida u 20. stoljeću, što nam otvara jedan siguran teren za proučavanje drugih oblika s nadom da će i oni biti sustavnije obrađivani u narednim godinama te da se slična zlodjela više nikad neće ravnodušno promatrati.

Hrvatski obrazovni sustav, na sreću, pravovremeno prepoznaje važnost poučavanja o holokaustu i obavezuje se, prema *Deklaraciji iz Stockholma Međunarodnog foruma o holokaustu* (vidi str. 26-27.), da će ovu temu proučavati i poučavati u svim njenim dimenzijama te je promicati u školama, na sveučilištima i drugim institucijama. Količina obrađenih podataka, izbor tema pa i sama kvaliteta nastave, doduše, ovise o nastavniku. Ovisno o predmetu u čijem sklopu se obrađuje ova tema, radna skupina za obrazovanje o holokaustu i drugim genocidima sastavila je dokumente koji bi trebali biti smjernica nastavnom kadru za uspostavu dijaloga s učenicima i bolje razumijevanje ovog problema.⁷⁰

2.3. Kronologija poučavanja o holokaustu u Hrvatskoj - Međunarodni savez za sjećanje na holokaust

Zahvaljujući angažmanu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske u suradnji sa stranim institucijama, kojima je cilj njegovati sjećanje na holokaust i poučavati ovakve crne točke ljudske povijesti, u zadnjih petnaestak godina razvijamo standard za uspješno poučavanje ove teme. Međutim, ovaj standard treba unaprijeđivati jer uvijek postoji potreba za osuvremenjavanjem, osvježavanjem znanja i drugačijim pristupima u obrazovanju.

Poučavanjem o holokaustu unutar hrvatskog obrazovnog sustava bavila se Loranda Miletić kao viša savjetnica za povijest Agencije za odgoj i obrazovanje, angažirana ponajviše za implementaciju i edukaciju ove teme u hrvatskim školama. Njen povijesni presjek izuzetno

---

⁶⁹ *Holokaust u nastavi, priručnik za nastavnike*. Zagreb: Durieux, 2005. str. 5.

⁷⁰ *Smjernice za poučavanje o holokaustu* (2004.) mogu se pronaći na http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=4046:smjernice-za-poučavanje-o-holokaustu&catid=441:poučavanje-o-holokaustu&Itemid=485

nam olakšava rad i okuplja sve ključne podatke na jednom mjestu.⁷¹ Prije svega, ovdje možemo pronaći odgovor na ključno pitanje, a ono glasi: Kada se u hrvatskom školstvu pojavljuje pojam holokaust u svom pravom značenju? Autorica iznosi 2000. godinu kao prekretnicu za takav standard.⁷² Analizom udžbenika povijesti možemo potvrditi ovakav zaključak, no, ne treba ga uzeti apsolutno. Naime, postoje pozitivni i negativni primjeri od kojih ćemo za ovu potrebu uzeti po jedan. Prvi je udžbenik za četvrte razrede gimnazije skupine autora Suzana Leček, Magdalena Najbar-Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina koji već 2000. godine, i to u svom ponovljenom izdanju, ispravno naglašava holokaust, stavlja ga u vremenski kontekst i pojašnjava simboliku cijelog procesa.⁷³ Takav standard slijede i drugi autori udžbenika povijesti za gimnazije nakon 2000. godine. Na njihovu cjelovitost i ispravnost ukazat ćemo u detaljnijoj analizi. No, takav standard ne može se precrtati i na udžbenike povijesti za osnovne škole. Implementacija ovog pojma u osmim razredima osnovnih škola, čini se, zaostaje za višom razinom obrazovanja. U općenitoj analizi udžbenika do 2005. godine stječe se dojam kao da imamo svojevrsan proces polaganog navikavanja ili nedorečenosti u smislu treba li se ovaj pojam djeci dodatno objašnjavati ili ga se može staviti u isti kontekst s genocidom. Dok se u pojedinim udžbenicima za osme razrede on pojavljuje u veoma šturom obliku, zauzimajući jedan redak objašnjenja u cijeloj jedinici, imamo i ekstreman primjer u kojem uopće ne nalazi prostora. Radi se o 2005. godini i udžbeniku Hrvoja Matkovića koji u šestom izdanju spomenutog, na početku 21. stoljeća, smatra da ovaj pojam nije važno izdvojiti iz općenitog ukazivanja na genocide prije i tijekom Drugoga svjetskog rata.⁷⁴ Dakako, u nastavku ćemo vidjeti koliki je odmak napravljen i u kojoj mjeri. Ovakav razvoj poučavanja o holokaustu u hrvatskom školstvu možemo razumjeti samo ako vremenski sagledamo kada su se počeli poduzimati konkretni koraci i koji su to bili potezi na tragu razine za koju danas možemo reći da je zadovoljavajuća.

Polazišna točka za sve promjene bila je donošenje *Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo*.⁷⁵ Donesen je 1999. godine na

---

⁷¹ Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. Agencija za odgoj i obrazovanje (2012.)

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=4066:pouavanje-o-holokaustu-i-suradnja-s-meunarodnim-organizacijama&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485

⁷² Isto. str. 1.

⁷³ Leček, Suzana, Magdalena Najbar-Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina. *Povijest 4, za četvrti razred (opće) gimnazije*. Zagreb: Profil, 2000. str. 168 i 203.

⁷⁴ Matković, Hrvoje. *Povijest 8, udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 2005.

⁷⁵ Sve točke programa (1999.) dostupne su na

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=1398:nacionalni-program-odgoja-i-obrazovanja-za-ljudska-prava-i-demokratsko-graanstvo

inicijativu Vlade Republike Hrvatske, a trebao je ujediniti dosadašnja iskustva vlastitog i stranih odgojno-obrazovnih sustava po pitanju naslovljenih problema. Obuhvatne teme bazirane su na ljudskim pravima, razvoju demokratskog građanstva, očuvanju mira i nenasilju, sprečavanju predrasuda i diskriminacije i dr., a predloženo ih je provoditi interdisciplinarno (kroz sve predmete bliske ljudskim pravima), kroz izbornu nastavu, izvannastavne i izvanškolske aktivnosti te sustavno kroz plan i program. Ovakvo nastojanje urodilo je plodom 2003. godine, točnije 30. listopada, uvođenjem Dana sjećanja na holokaust i sprečavanja zločina protiv čovječnosti.⁷⁶ Dogovoreno je da će se na razini Republike Hrvatske ovaj dan obilježavati 27. siječnja svake godine na dan oslobođenja Auschwitza, dok su kao nositelji komemoracije navedeni Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Agencija za odgoj i obrazovanje, županijski uredi državne uprave i druge odgojno-obrazovne institucije.⁷⁷ Radi se ovdje o konkretnijem početku provođenja Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo, a označio je i jednu veliku prekretnicu za početak poučavanja o holokaustu u Hrvatskoj. Uslijedila je suradnja s međunarodnom zajednicom prilikom koje postajemo 24. stalnom članicom tadašnje *Radne skupine za međunarodnu suradnju u području obrazovanja, sjećanja i istraživanja o holokaustu* (Task Force for International Co-operation on Holocaust Education, Remembrance and Research – ITF).⁷⁸ Dogodilo se to na zasjedanju iste u Krakovu u studenom 2005. godine. Ovom događaju prethodio je početak suradnje na sjednici u Rimu već 2004. godine i tiskanje smjernica Radne skupine za poučavanje o holokaustu i drugim genocidima na hrvatskom jeziku.

Radna skupina za međunarodnu suradnju u području obrazovanja, sjećanja i istraživanja o holokaustu (ITF) 2013. godine mijenja ime u Međunarodni savez za sjećanje na holokaust (IHRA). Radi se o savezu predstavnika vlada i nevladinih udruga koji kao glavni cilj pred sebe postavlja poticanje aktivnosti u obrazovanju o holokaustu, sjećanju i istraživanju u zemljama članicama i drugim zainteresiranim zemljama te u davanju političke potpore u ovim aktivnostima. Savez započinje s radom 1998. godine na inicijativu tadašnjeg švedskog premijera Görana Perssona, a do danas broji 31 zemlju punopravnu članicu, deset zemalja

---

⁷⁶ Odluka o obilježavanju Dana sjećanja na holokaust i sprečavanje zločina protiv čovječnosti (2003.) dostupna je na <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2105>

⁷⁷ Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 2.

⁷⁸ Današnji Međunarodni savez za sjećanje na holokaust (International Holocaust Remembrance Alliance - IHRA), više o radu međunarodnog saveza <https://www.holocaustremembrance.com/>; O suradnji ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i Međunarodnog saveza za sjećanje na holokaust (2013.) <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2105>

promatrača i sedam stalnih međunarodnih partnera. Kako smo i napomenuli, Hrvatska postaje 24. punopravnom članicom 2005. godine. Organizacija ima rotirajuće predsjedavanje koje za odgovarajuće razdoblje snosi odgovornost za sve aktivnosti, a Hrvatska se još uvijek nije našla u ovoj ulozi. Temelj za njen rad, ali i za poučavanje o holokaustu općenito bilo je donošenje *Deklaracije iz Stockholma Međunarodnog foruma o holokaustu* kao produkta foruma na kojem sudjeluje 46 predstavnika isto toliko vlada diljem svijeta.⁷⁹ Deklaracija se sastoji od osam točaka, od kojih se prve tri odnose na općenite razloge za potrebu sjećanja na holokaust po pitanju civilizacijskih osnova, njegove magnitude i shvaćanja ljudskog potencijala za činjenje zla i dobra te moralne obaveze za shvaćanje uzroka i posljedica ovakvih događaja u cilju njihovog sprečavanja. Nadalje, točkama 4-7 se obavezuju države koje žele biti punopravne članice da će pojačati napore u promicanju obrazovanja, sjećanja i istraživanja o holokaustu i prenositi takav standard na sve druge zemlje koje pokazuju dobru volju za iste, poticati proučavanje holokausta u svim njegovim dimenzijama (škole, sveučilišta i druge institucije), sjećati se žrtava holokausta i odavati počast onima koji su mu se suprotstavili te nastojati rasvijetliti još uvijek skrivene informacije o holokaustu (poticati na otvaranje arhiva i dostupnost informacija istraživačima). Posljednja točka izvanredno sumira pravu potrebu poučavanja o holokaustu a to je da se dobrim nastojanjima i adekvatnim primjerima "posije sjeme bolje budućnosti u tlo gorke prošlosti", a time ujedno i oda počast svim žrtvama i poštovanje preživjelim. Među uvjetima koje Međunarodni savez stavlja pred svoje potencijalne članice stoji i dosljednost "stockholmskoj deklaraciji."

Pojavom Hrvatskoga nacionalnoga obrazovnog standarda (HNOS) za osnovnu školu 2006. godine, kojim se nastojalo poboljšati opću kvalitetu odgoja i obrazovanja i osuvremeniti strategije i pristupe poučavanja i učenja, dobiven je i vjetar u leđa za poučavanje holokausta uzevši u obzir činjenicu da ovime holokaust postaje obavezan sadržaj u novom programu nastave za 8. razred osnovnih škola. Štoviše, postaje i obavezan dio svih udžbenika povijesti.⁸⁰ Vidjeli smo na primjeru kako se postupak uvođenja ovog pojma u osnovne škole odugovlačio, a bilo je to iz koliko-toliko opravdanih razloga. Nastavni kadar opravdavao je ovakvu manjkavost nedovoljnom stručnom pripremljenošću, nedostatkom dodatnih nastavnih materijala, ali i strahom od reakcija i pitanja učenika.⁸¹ Dakako, ove činjenice su opravdane s obzirom da se tek krajem 2004. godine počinju prevoditi smjernice za takvo poučavanje na

---

⁷⁹ Cijeli tekst Deklaracije iz Stockholma Međunarodnog foruma o holokaustu (2000.) može se pronaći na <https://www.holocaustremembrance.com/about-us/stockholm-declaration>

⁸⁰ Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 2.

⁸¹ Isto.

hrvatski jezik, a za njihovu širu distribuciju i veći izbor trebalo je proteći nekoliko godina. Ista stvar odnosi se i na stručno osposobljavanje nastavnog kadra.

Nakon 2005. godine događaju se najznačajnije promjene na području ove teme, ali i hrvatskog školstva općenito, stoga ćemo ovu godinu koristiti za pojašnjenje jednog novog, konkretnog i progresivnog smjera razvoja. Od 2000. do 2005. godine također imamo progresivan razvoj, no, mogli bismo ga nazvati nedorečenim što se očitava i kroz udžbenike analizirajući ovu temu. Problem je u tome što ne postoje jasne zakonske regulative niti smjernice, već pojavnost sadržaja ovisi o informiranosti i nastojanju znanstvenog kadra samog po sebi. Početkom provođenja Plana razvoja sustava odgoja i obrazovanja ne samo da je holokaust postao obavezna tema u svim udžbenicima povijesti, intenzivira se i potreba za stručnim usavršavanjem nastavnog kadra. Stručni skupovi na nacionalnoj i regionalnoj razini postaju redovita godišnja pojava od 2004. godine na dalje, a organizira ih Agencija za odgoj i obrazovanje svake godine na Dan sjećanja (27. siječanj) u sklopu kojeg je obavezan obilazak Spomen-područja logora Jasenovac.⁸² Ovaj obilazak ujedno služi nastavnicima da iz prve ruke vide mogućnosti koje pruža program Obrazovnog centra u sklopu JUSP Jasenovac potičući ih time da organiziraju izvannastavne aktivnosti usmjerene prema poučavanju o holokaustu.⁸³ Uključujući međunarodne stručne skupove 2007. i 2009. godine u sklopu Pestalozzi programa Vijeća Europe, na spomenutima je u organizaciji Agencije za odgoj i obrazovanje, u suradnji s drugim institucijama, do danas sudjelovalo preko 700 nastavnika, a interes je s godinama sve veći.⁸⁴

Agencija za odgoj i obrazovanje i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta od 2000. godine do danas sklopili su brojne ugovore o suradnji s međunarodnim školama, zakladama, memorijalnim centrima i muzejima. Većina spomenutih ustanova sudjeluje u suorganizaciji znanstvenih skupova pa ih je svakako važno istaknuti. To su:

Međunarodna škola za poučavanje o holokaustu Yad Vashem u Jeruzalemu koja djeluje u sklopu velikog memorijalnog centra Yad Vashem posvećenog žrtvama holokausta. Nalazi se u samom srcu židovske države, a u njegovom sklopu nalaze se brojni muzeji i likovne galerije. U njihovoj nadležnosti nalazi se dodjela ordena "Pravednika među narodima" koji odaje počast svim ljudima koji nisu židovske narodnosti, a istaknuli su se tijekom holokausta

---

⁸² Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 10-11.

⁸³ O djelatnosti Obrazovnog centra u JUSP Jasenovac <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5994>

⁸⁴ Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 10-11.

u humanističkim namjerama i spašavali Židove od progona. Osim toga, ovaj centar dodjeljuje i brojne književne nagrade.⁸⁵ Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta i Agencija za odgoj i obrazovanje potpisali su s Yad Vashemom 2. lipnja 2013. godine Memorandum o suglasnosti i suradnji u području poučavanja o holokaustu za razdoblje od 2013. do 2016. godine. Ovaj sporazum podrazumijeva godišnje seminare kao stručno osposobljavanje u Yad Vashemu za učitelje, nastavnike, sveučilišne profesore i drugi znanstveni kadar koji se bavi edukacijom o holokaustu u Hrvatskoj.⁸⁶ Treba spomenuti kako Yad Vashem daje određeni broj godišnjih stipendija za učitelje iz Hrvatske i prije memoranduma (od 2005. godine), a do danas je na ovim seminarima sudjelovalo preko dvjesto polaznika.

Javna ustanova spomen-područje Jasenovac sastoji se od Spomen područja, Memorijalnog muzeja i Obrazovnog centra. Njihova djelatnost obuhvaća suradnju s preživjelim zatočenicima/cama, obrazovanje, projekte izložbene i izdavačke djelatnosti te organiziranje komemoracija u počast jasenovačkim žrtvama. U suradnji s Ministrastvom kulture i Ministarstvom znanosti, obrazovanja i sporta sudjeluje u organiziranju međunarodnih seminara vezanih uz obilježavanje Dana sjećanja na holokaust 27. siječnja te organizira brojne radionice unutar Spomen područja Jasenovac - Memorijalnog muzeja i Obrazovnog centra za sve posjetitelje pa tako i skupine učenika i studenata iz inozemstva.⁸⁷

Zaklada Shoah iz Los Angelesa specijalizirana za audio-vizualna svjedočanstva preživjelih. Danas posjeduje više od 53 000 takvih svjedočanstava, od kojih je 327 napravljeno u Hrvatskoj, a od 2005. godine do danas ostvaruje suradnju s hrvatskim institucijama po pitanju razmjene materijala i prevođenje istih na Hrvatski jezik te redovito okuplja predstavnike na stručnim skupovima.⁸⁸

Memorial de la Shoah iz Pariza smatra se najvećim europskim dokumentacijskim centrom i muzejom koji čuva uspomenu na stradanja Židova u Drugome svjetskom ratu i promiče stručno usavršavanje učitelja i nastavnika iz Francuske i iz niza drugih zemalja.⁸⁹ Između ovog memorijalnog centra i Agencije za odgoj i obrazovanje te Spomen-područja Jasenovac, a pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske potpisan je sporazum 10.

---

⁸⁵ Više o sastavnicama i radu Yad Vashema na <http://www.yadvashem.org/>

⁸⁶ Cijeli tekst o potpisivanju Memoranduma (2013.) može se pronaći na http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=4987:potpisan-memoranduma-o-suradnji-s-yad-vashemom&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485

⁸⁷ O djelatnostima i projektima JUSP Jasenovac više na <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5024>

⁸⁸ O radu zaklade i dostupni materijali na hrvatskom jeziku mogu se pronaći na <https://sfi.usc.edu/country/hr>

⁸⁹ O radu memorijalnog centra više na <http://www.memorialdelashoah.org/index.php/en/discovering-the-shoah-memorial/presentation/memorial-activities>

listopada 2012. godine.⁹⁰ Sljedeće godine održan je prvi zajednički seminar Agencije za odgoj i obrazovanje i Memoriala de la Shoah u kojem je sudjelovalo 18 učitelja i nastavnika iz različitih krajeva Hrvatske, a suradnja se nastavlja i narednih godina.⁹¹

Neizbježno je spomenuti veliki doprinos Muzej Kuće Ana Frank iz Amsterdama u suradnji s Organizacijom za europsku sigurnost i suradnju odnosno njenim Uredom za demokratske institucije i ljudska prava iz Varšave koji su zajedno s predstavnicima jedanaest zemalja sastavili i prilagodili nove nastavne materijale koji bi učenicima sistematičnije i slikovito prikazali povijest Židova u Europi, antisemitizam i druge oblike diskriminacije i rasizma.⁹² Osim spomenutih tu su još suradnje sa Židovskom zakladom za pravednike u New Yorku, Muzejom holokausta u Washingtonu i Muzejom Kuće Wannsee konferencije u Berlinu. Najduža suradnja državnih organa zapravo je ona s Vijećem Europe i Uredom za demokratske institucije i ljudska prava iz Varšave OESS-a kao multilateralnim organizacijama s ciljem očuvanja sigurnosti i borbom za ljudska prava.

Uzevši u obzir sve navedeno, Republika Hrvatska je do 2016. godine uspjela ispuniti temeljne obveze koje je preuzela potpisivanjem stockholmske deklaracije i tako opravdala nadu u bolju budućnost svog odgojno-obrazovnog sustava.

2.4. Poučavanje o holokaustu kroz druga predmetna područja (kroskurikularno)

Početak kroskurikularnog poučavanja o holokaustu možemo kronološki smjestiti u 2003. godinu. U članku 4. Odluke o obilježavanju Dana sjećanja na holokaust i sprečavanja zločina protiv čovječnosti navodi se potreba ovakvog pristupa poučavanja uvažavajući suradnju škola s lokalnom zajednicom, nevladinim organizacijama i medijima. Ono se uvodi u okvirima nastave povijesti, hrvatskog jezika, vjeronauka, psihologije, sociologije, filozofije, etike, povijesti umjetnosti, stranog jezika itd. Prvi put bi se učenici s tom temom trebali

---

⁹⁰ Izještaj o potpisivanju sporazuma (2012.) dostupan je na

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=3999:sporazum-o-suradnji-u-podruju-obrazovanja-istraivanja-i-sjeanja-na-holokaust-&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485

⁹¹ O prvom zajedničkom seminaru AZOO i Memorial de la Shoah (2013.) više na

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=5067:prvi-zajednicki-seminar-agencije-za-odgoj-i-obrazovanje-i-memoriala-de-la-shoah-prenoenje-povijesti-holokausta&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485

⁹² Nastavni materijali OESS-a i Muzej Kuće Ana Frank (2009.) dostupni su na http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=1539:razvijanje-nastavnih-materijala-za-prevenciju-antisemitizma-i-ostalih-oblika-diskriminacije-oess-i-kue-anne-frank&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485; O Muzej Kući Ana Frank <http://www.annefrank.org/en/Museum/>

susresti u 7. razredu osnovne škole na nastavi vjeronauka, da bi se ona u 8. razredu proširila na predmetna područja hrvatskog jezika i povijesti.⁹³ Dakako, u Nastavnom planu i programu za 8. razred osnovne škole iz predmeta povijest, holokaust je sada obavezna tema pa se u obrazovnim postignućima za 6. nastavnu cjelinu pod naslovom "Drugi svjetski rat" navodi: "... procijeniti... utjecaj totalnog rata na civilno stanovništvo: posebice stradanja ljudi iz ideoloških, političkih, vjerskih, rasnih i nacionalnih razloga... na primjerima iz zavičajne povijesti; obrazložiti i navesti primjere holokausta... procijeniti ustaški režim i osuditi politiku terora nad građanima (posebno Srbima, Židovima i Romima), rasne zakone i koncentracijske logore..."⁹⁴ Nastavni plan i program za strukovne škole i gimnazije u pripremnj je fazi u procesu cjelovite reforme školstva koja se trenutno događa u Republici Hrvatskoj, a dosadašnje izdanje nije se mijenjalo od 90-ih godina pa ne možemo ni očekivati da će poučavanje o holokaustu biti propisano istim. Unatoč tome, nakon 2006. godine ono je sastavni dio udžbenika u 1. i 2. razredu strukovnih škola i u 4. razredu gimnazija pojavom HNOS-a.

U okvirima današnjih zbivanja i sve veće potrebe poučavanja društvenih, moralnih i građanskih ciljeva, poučavanje o holokaustu iz povijesne perspektive, odnosno njegov povijesni koncept i znanje o samoj temi često padaju u drugi plan pored potrebe građanskog odgoja i obrazovanja. Naravno, težina ove teme u povijesnom kontekstu nikad neće, niti ne smije biti stavljena u drugi plan, ali će se pojavljivati pitanje treba li se povećati i intenzivirati njeno poučavanje kroz druga predmetna područja jer razumijevanje holokausta ne znači samo istraživanje fenomena kao što su masovna ubojstva, statistike ubijenih ili niz povijesnih, političkih i vojnih događaja, već i pokušaj da se shvate ljudska bića i način na koji su se ona suprotstavljala ekstremnim situacijama i nosila s moralnim dilemama.⁹⁵ Bez obzira na polemiziranje, činjenica jest da kroskurikularno poučavanje ove teme prije svega smanjuje teret nastave i potrebnu satnicu te potiče multiperspektivan pogled na istu s mogućnošću oslanjanja na znanja i ideje prikupljene na drugim satovima.⁹⁶ Na tragu spomenutog holokaust se proučava i poučava nešto više u srednjim školama kroz nastavne predmete povijest (2. i 4. razred), vjeronauk (1. i 2. razred), psihologija (3. razred), sociologija (3. razred), filozofija (4. razred), likovna umjetnost (4. razred) i etika (4. razred). Satnica koju određeno predmetno

---

⁹³ Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 3.

⁹⁴ *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2006. Povijest, str. 11.

⁹⁵ Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 4.

⁹⁶ Isto.

područje posveti ovoj temi nije fiksna. Ovisi to o vrsti škole, uvjetovanosti nastavnim programom i poučava li se ona unutar jednog predmeta, kroskurikularno ili izvannastavno. Iz primjera doznajemo da se raspon satnice posvećene ovoj temi proteže od jednog sata u pojedinim strukovnim školama do 35 ili 70 sati ostvarenih u Gimnaziji u Karlovcu i XVI. gimnaziji u Zagrebu ponajviše preko izvannastavnih aktivnosti i izborne nastave.⁹⁷

U Hrvatskoj postoje i organizacije civilnog društva koje se bave neformalnim obrazovanjem i ljudskim pravima koje se 2008. godine okupljaju u Inicijativu za sustavno i kvalitetno uvođenje odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo u odgojno-obrazovni sustav. Od tada službeno postoji tzv. GOOD Inicijativa, zalažući se prvobitno, kako i sam naziv inicijative glasi, za uvođenje Građanskog odgoja i obrazovanja kao zasebnog predmeta u sklopu cjelovite kurikularne reforme hrvatskog školstva.⁹⁸ Građanski odgoj i obrazovanje priprema djecu i mlade za razvijanje kulture mira i nenasilja, poštivanje ljudskih prava i preuzimanje odgovornosti, za bolje razumijevanje društva u kojem žive, drugih kultura te političkih procesa i donošenja odluka. Holokaust u ovakvom programu zauzima zapaženo mjesto, a uvođenje novog predmeta koji težište stavlja na ovakve procese otvorilo bi dodatne kroskurikularne mogućnosti za učenje i poučavanje ove teme.⁹⁹

2.5. Prilozi za poučavanje o holokaustu

Jednom kad jasno definiramo pojam holokaust i stavimo ga u vremenski kontekst, postavlja se pitanje koji je najispravniji način za detaljnije poučavanje ove teme. Odgovor je zapravo isti kao i za bilo koje drugo područje, a to je da ne postoji ispravan oblik koji bi odgovarao svima ili uspio zainteresirati baš sve sudionike procesa. U novije vrijeme imamo neiscrpan izvor metoda i materijala za poučavanje određene teme, a kvaliteta istog ovisi ponajviše o učitelju/nastavniku. Ovdje ćemo izložiti više mogućnosti s odgovarajućim primjerima i smjernicama za daljnje proučavanje, no, početna misao vodilja trebala bi biti poštovanje prema žrtvama. Nastavnici često u procesu poučavanja imaju tendenciju pokazivanja zastrašujućeg i šokantnog sadržaja u namjeri izazivanja empatije i dublje

---

⁹⁷Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 4.

⁹⁸ Više o radu GOOD Inicijative i institucijama koje u njemu sudjeluju na <http://goo.hr/good-inicijativa/>

⁹⁹Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 3.

emocionalne uključenosti za sam predmet.¹⁰⁰ Ovakav način korištenja izvora može nas odvesti na vrlo sklizak teren, budući da time riskiramo neočekivane reakcije učenika koje nas najčešće odvedu u digresiju od same teme i potežu druga pitanja. S druge strane, takav način prezentacije izvora degradira žrtve zločina, ali degradira i učenike jer se dovodimo u situaciju da koristimo tuđe emocije u svrhu vlastitog izlaganja. Umjesto toga, prihvatljivije bi bilo ući u temu sistematično. Integracijom statističkih podataka i definicija u životne priče pojedinaca ili zajednica pa preko takvih okolnosti potaknuti učenike da stvore emocionalnu povezanost s pojedinim pričama i sami pokažu zainteresiranost za ishode koji su, znamo i sami, negativni i šokantni.¹⁰¹ Važno je naglasiti još dvije ključne stvari na koje trebamo obratiti posebnu pozornost. Jedno je izbjegavanje jednostavnih odgovora na složene povijesne događaje jer vrijeme u kojem živimo evolucijski nadilazi puka nabranja važnih činjenica i izvlačenja kratkih zaključaka iz istih. Nadalje, možda i najveća pogreška koju nastavnici rade jest stavljanje učenika u situaciju u kojoj je potrebno poistovjećivanje sa žrtvama. Uzimamo li primjer holokausta ili bilo kojeg drugog razdoblja patnje u ljudskoj povijesti moramo imati na umu da je glavna svrha takvog učenja sjećanje na žrtve s ciljem edukacije novih generacija koje grade svoju zbilju sa sasvim drugačijom podlogom u sasvim drugačijem vremenu. Dakle, učenicima treba dati do znanja kako su oni graditelji svog vremena i na primjerima iz prošlosti moraju raditi na njegovanju postojećeg, a nikako se vraćati u vrijeme koje zahtijeva podjele na žrtve i agresore.¹⁰²

Najbolji način za prezentaciju životnih priča pogođenih holokaustom u sklopu hrvatskog školstva su izvannastavne aktivnosti. Trenutna opterećenost dosadašnjeg plana i programa daje vrlo mali prostor za implementaciju istih u sklopu redovne nastave, što će se u narednim godinama, nadajmo se, drastičnije promijeniti. Odličnu podlogu za takav način približavanja ove teme učenicima stvorio je Dan sjećanja koji obilježavamo 27. siječnja.¹⁰³ Prilika je to za cjelodnevna događanja na temu holokausta i sustavnije približavanje iste adekvatnim predavanjima gostujućih nastavnika, učitelja ili znanstvenika. Činjenica da su brojni sudionici holokausta još uvijek među nama daje dodatni poticaj da se takve osobe, ukoliko su u

---

¹⁰⁰ Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 5.

¹⁰¹ Ovdje se ni u kom slučaju ne isključuje korištenje šokantnih dokaza stradanja koji su ključni, već se stavlja naglasak na sistematičnijem pristupu koji ne stavlja pred učenike takav materijal na samom početku učenja.

¹⁰² Detaljan tekst *Kako poučavati o holokaustu u školama* (2004.) može se pronaći na http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=4046:smjernice-za-pouavanje-o-holokaustu&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485

¹⁰³ Članice IHRA-e imaju pravo uzeti jedan simboličan datum za obilježavanje Dana sjećanja na holokaust i sprečavanje zločina protiv čovječnosti, bilo to oslobođenje Auschwitz (hrvatski primjer), uništenje Varšavskog geta ili sl.

moгуćnosti, dovedu i daju neposrednu sliku o svojim iskustvima. Neposrednu sliku daju i posjeti izvornim mjestima na kojima su se odvijali događaji vezani uz holokaust. Muzeji rijetko mogu pobuditi emocije kod ućenika koliko to mogu autentične lokacije. Poticanje rasprave na autentičnoj lokaciji pobuđuje dodatan interes koji ne bi mogli postići u učionici, a sama činjenica kako smo ućenike izveli na takvu lokaciju pridodaje na njenoj važnosti.¹⁰⁴ Na nacionalnim stručnim skupovima zadnjih godina sve se više bavi prijedlozima i smjernicama za posjet ovakvim mjestima, ali i drugima koja nam neizravno mogu biti veliki izvor informacija. Među njima treba istaknuti posjete Spomen-području Jasenovac, židovskim općinama, i školskim muzejima posvećenim holokaustu. Dakako, tu su i druge raznovrsne aktivnosti koje se odvijaju na Dan sjećanja, a među njima su istraživački radovi o povijesti Židova u lokalnoj sredini, projektni dan posvećen holokaustu, izložbe ućeničkih radova, gostovanja u medijima i predavanja s prezentacijama za vršnjake u školama.¹⁰⁵ Naveli smo i najvažnije međunarodne memorijalne centre, zaklade i muzeje koje bi svakako trebalo posjetiti, ali s obzirom na financijske mogućnosti našeg školstva takvi pothvati bili bi neostvarivi (barem za sada).

Važni prilozi za poučavanje o holokaustu trebala bi biti i književna djela, iako većinski plod umjetničke slobode, mnoštvo djela nastalih na temu holokausta u sebi ima realistične prikaze događaja koji graniče s epskim. Oni bacaju svijetlo na ljudsku narav, pružaju uzore dostojanstva i heroizma, bave se svakodnevnim teškoćama itd. Ovakvi prikazi posebice su zanimljivi adolescentima, a zbog svoje kompleksnosti prikladniji su za korištenje u srednjim školama jer ućenici se često u burnim godinama suočavaju s teškoćama nesnošljivosti i elitizma, problemima koji se pojavljuju većim dijelom ljudske povijesti a posebno su naglašeni u ovakvim procesima. Književna djela trebala bi nadahnuti mladež da odbaci ravnodušnost prema ljudskim patnjama.¹⁰⁶ Dobar primjer možemo naći u romanu Philipa Rotha *The Plot Against America*, koji nam daje fiktivnu sliku alternativne povijesti u obrascu što bi bilo sa Židovima da je Charles Lindbergh svojevremeno postao predsjednik SAD-a.

---

¹⁰⁴ *Smjernice za studijske izlete na izvorna mjesta holokausta i druga mjesta (muzeji, spomenici i memorijalni centri)* (2004.) dostupne su također na

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=4046:smjernice-za-pouavanje-o-holokaustu&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485

¹⁰⁵ Materijali sa stručnih skupova prethodnih nekoliko godina dostupni su na stranicama AZOO http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=category&id=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485; Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 6.

¹⁰⁶ *Holokaust u nastavi, priručnik za nastavnike*. 2005. str. 18. U popisu priloga može se pronaći veliki broj predloženih naslova iz književnosti.

Ovakvi obrasci mogu nam poslužiti u poučavanju holokausta kao sredstvo za zaokupljanje mašte i interesa učenika za realan povijesni slijed.

Priručnici za nastavnike svakako su najsustavniji izvor materijala i informacija za poučavanje. Prvi takav priručnik u tiskanom izdanju pojavljuje se u Hrvatskoj 2005. godine pod naslovom *Holokaust u nastavi, priručnik za nastavnike*, prijevod izvornika izrađenog na United States Holocaust Memorial Museum u Washingtonu.¹⁰⁷ Prijevod i distribuciju financiralo je veleposlanstvo SAD-a u Zagrebu. Ovaj priručnik sadrži brojna pitanja s kojima su se nastavnici trebali suočavati na samim počecima uvođenja teme holokausta u hrvatsko školstvo poput onih zašto i kako poučavati o holokaustu. Donosi kratak pregled holokausta i najvažnije datume u cijelom procesu da bi se na kraju tiskanog izdanja našli katalog povijesnih knjiga, memoara, dnevnika, proze te veliki popis videografije s bilješkama. Sljedeći veći priručnik pojavljuje se 2007. godine u elektroničkom obliku kao produkt suradnje Yad Vashema i Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) pri Organizaciji za europsku sigurnost i suradnju (OSCE) pod naslovom *Poučavanje o antisemitizmu: zašto i kako? Vodič za nastavnike*.¹⁰⁸ Za razliku od prethodnog izdanja, više se bavi temeljnim pitanjima antisemitizma i holokausta, ali isto tako daje brojne smjernice za pristupanje ovoj temi i razbijanje straha od njenog poučavanja.

Iste godine (2007.) izlazi veoma zanimljivo tiskano izdanje u obliku dodatnih nastavnih materijala koje donosi velik broj izvora pod naslovom *Nastava suvremene povijesti Jugoistočne Europe*.¹⁰⁹ Još zanimljivija je činjenica kako ovaj materijal izdaje Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, nevladina i neprofitna udruga za zaštitu, promicanje i razvoj ljudskih prava u Republici Hrvatskoj. HHO je osnovan 1993. godine, a za početni cilj ima podržavanje, promicanje, ostvarivanje i publiciranje načela Završnog akta Konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi (Helsinški završni dokument), potpisanog u Helsinkiju 1. kolovoza 1975. godine.¹¹⁰ U ovim nastavnim materijalima nalazimo brojne izvore za povijest holokausta i drugih genocida na područjima cijele Jugoistočne Europe. Ovo je zapravo vrlo rijedak materijal za poučavanje genocida 20. stoljeća iz šire perspektive na hrvatskom jeziku i zato bi trebalo inzistirati na reizdanju istog.

---

¹⁰⁷ *Holokaust u nastavi, priručnik za nastavnike*. Zagreb: Durieux, 2005; izv. *Teaching about the Holocaust, a resource book for educators*. Washington: United States Holocaust Memorial Museum, 2003.

¹⁰⁸ *Poučavanje o antisemitizmu: zašto i kako? Vodič za nastavnike*. OESS/ODIHR - Yad Vashem, 2007. Dostupan je na <http://www.osce.org/hr/odihr/29891?download=true>

¹⁰⁹ *Nastava suvremene povijesti Jugoistočne Europe*, Dodatni obrazovni materijal, ur. Krešimir Erdelja, Zagreb: Hrvatski Helsinški Odbor, 2007.

¹¹⁰ O Hrvatskom helsinškom odboru za ljudska prava više na <http://www.hho.hr/>

Najvažniji projekt koji obuhvaća izradu priručnika za potrebu hrvatskog školstva je onaj zajednički između Kuće Anne Frank iz Amsterdama i OSCE-a. Hrvatska je u tom projektu uključena od početka 2006. godine, da bi 2010. imali završni produkt u obliku paketa od tri dodatna nastavna materijala koje ujedinjuje priručnik za nastavnike pod naslovom *Priručnik za učitelje, Antisemitizam. Stare i nove predrasude*. Dodatni nastavni materijali naslovljeni su *Židovi u Europi do 1945.*, *Antisemitizam: Vječni sukob?* i *Predrasude. U2?*.¹¹¹ "Cilj je bio pripremiti dodatni nastavni materijal koji bi omogućio učenicima razumijevanje pojma antisemitizam, da mogu navesti najvažnije događaje u židovskoj povijesti, analizirati predrasude o Židovima, prepoznati predrasude u vlastitom okruženju i navesti odgovore i aktivnosti za borbu protiv tih predrasuda."¹¹² Najveća vrijednost ovih materijala leži u nastojanju da se židovski narod ne definira samo u kontekstu holokausta, već shvaćanje njihova doprinosa kroz povijest, širi kontekst njihova progona i utjecaj takvih procesa na ove današnje. Naime, primjeri predrasuda i stereotipa onog vremena mogu se praktično usporediti s današnjim, štoviše mogu se preslikati i na ostale oblike diskriminacije poput homofobije, islamofobije i ostalih problema današnjice. Ovdje postoje progresivni primjeri prijatelja drugačijih religioznih gledišta i svjetonazora koje spaja jedna i najvažnija zajednička točka - ljubav i prijateljstvo. Nastavnicima je ostavljeno na izbor da samostalno odlučuju koju će temu, kada i kako obraditi u razredu. Odabir će biti određen stanjem u razredu, razinom prethodnog znanja učenika, vremenskom ograničenošću ili programskim okvirom. Materijale se može koristiti u različitim razredima i godinama školovanja, od 8. razreda osnovne škole do 4. razreda srednje škole.¹¹³

Filmska industrija do danas je ponudila manji broj vrlo kvalitetnih uradaka koji se bave holokaustom, od kojih je svakako neizostavno spomenuti *Schindlerovu listu* redatelja Stevena Spielberga, ratnu dramu *Pijanist* Romana Polanskog te još jedan veoma slikovit prikaz redatelja Marka Hermana u drami *Dječak u prugastoj pidžami*. Ovome svakako treba pridružiti dokumentarni film *Shoah*, u kojem redatelj Claude Lanzmann kroz intervju s

---

¹¹¹ *Priručnik za učitelje, Antisemitizam. Stare i nove predrasude*. Kuća Ane Frank, 2009; *Židovi u Europi do 1945*. Nastavni materijali za povijest Židova i antisemitizma u Europi. Anne Frank House - OSCE/ODIHR. 2009; *Antisemitizam: vječni sukob?*. Nastavni materijali o povijesti Židova i antisemitizmu u Europi nakon 1945. Anne Frank House - OSCE/ODIHR. 2009; *Predrasude. U2?*. Nastavni materijali za poučavanje o diskriminaciji, rasizmu i antisemitizmu. Anne Frank House - OSCE/ODIHR. 2009. Ovi materijali dostupni su na http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=1539:razvijanje-nastavnih-materijala-za-prevenciju-antisemitizma-i-ostalih-oblika-diskriminacije-oess-i-kue-anne-frank&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485

¹¹² Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 7-8.

¹¹³ Isto.

preživjelima rekonstruirati priču o holokaustu. Film je veoma slikovit i učenicima prihvatljiv oblik približavanja sadržaja, no, svakako mu se treba pristupiti s oprezom zbog toga što se ovdje ipak prednost daje umjetnosti ispred povijesne istine i kao takav može nam poslužiti kao dobar uvod u pravu problematiku. S druge strane, dokumentarnog materijala, svjedočenja preživjelih ili iskaza sudionika događaja prilagođenih potrebama nastave u školama u Hrvatskoj nije bilo sve do 2006. godine kad započinje suradnja MZOS-a s Institutom za vizualnu povijest i obrazovanje Zaklade Shoah Sveučilišta Južne Kalifornije. Kao produkt ove suradnje nastalo je sedam nastavnih jedinica u kojima se donose iskustva pojedinaca, muškaraca, žena i djece zahvaćenih holokaustom naslovljenih: Kolaboracija, konformizam, konfrontacija; Židovi u antifašističkoj borbi; Odgovornost; Deportacija stanovništva Nezavisne Države Hrvatske u ustaške koncentracijske logore; Stradanje žena i djece u logoru Jasenovac; Sudbina Lee Deutsch; Sudbina zatočenika na hrvatskom teritoriju pod talijanskom okupacijom.¹¹⁴ Udruga Festival suvremenog židovskog filma nakon 2012. godine sustavno radi na implementaciji i distribuciji edukativnih filmova da bi do danas takvi materijali bili dostupni preko 500 škola u Hrvatskoj. Radi se o dva dokumentarna filma: "Unutar Hanina kovčega" i "Posljednji let Petra Ginza."¹¹⁵ U doba u kojem je internet sastavni dio života pa tako i nastave, imamo neiscrpan izvor audio-vizualnih materijala, no, najčešće su na engleskom jeziku što današnjim generacijama i ne predstavlja neku prepreku. Stoga svakako treba spomenuti zbirku video materijala vezanog za nastavni sadržaj iz Auschwitza pod nazivom *lessons from Auschwitz*.¹¹⁶

Promicanju poučavanja o holokautu doprinijeli su i projekti koje su naše škole s izuzetno dobrim odazivom prihvale i nastavile. Prvi je tzv. "Projekt Šafran" osmišljen u irskoj Zakladi za edukaciju o holokaustu (HET). Okupio je na desetke zemalja i stotine škola u cijelom svijetu, a poanta projekta je da spomenuta Zaklada zainteresiranim školama dostavlja lukovice šafrana uz odgovarajući nastavni materijal. Lukovice se u studenom sade u školska dvorišta na spomen milijun i pol židovske djece ubijene u holokaustu. Budući da šafrani cvjetaju potkraj siječnja, u vrijeme kad se obilježava Dan sjećanja, u školama se organiziraju komemoracije pred rascvjetanim gredicama šafrana. Drugi je tzv. „Poster projekt“ koji

---

¹¹⁴ Nastavne jedinice dostupne su na <https://sfi.usc.edu/news/2014/07/5976-croatian-lessons-available-online>; preuzeto iz Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 8.

¹¹⁵ O distribuciji edukativnih filmova više na http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=5384:distribucija-edukativnih-filmova-hrvatskim-kolama&catid=441:poučavanje-o-holokaustu&Itemid=485

¹¹⁶ Video materijal o Auschwitzu dostupan je na https://www.youtube.com/results?search_query=lessons+from+auschwitz

okuplja osam osnovnih i srednjih škola u Republici Hrvatskoj u suradnji s Međunarodnom školom za poučavanje o holokaustu Yad Vashem u Izraelu. Rezultat višemjesečnog istraživačkog rada prezentiran je u obliku 16 plakata s različitim temama. Neki prikazuju događaje iz lokalne povijesti, poput patnji stradalih ili prijateljstava, spašavanja djece i odraslih tijekom holokausta itd. Drugi pak govore o židovskoj imovini izgubljenoj u Drugome svjetskom ratu, dok neki od njih prikazuju Jasenovac kao mjesto patnje, ali i kao simbol nade i pomirenja.¹¹⁷

Zbirka plakata o pravednicima među narodima *Ljudske osobine koje nadvisuju granice*, izdavača Židovske zaklade za pravednike iz New Yorka, priča priču o ljudima koji su žrtvovali svoje živote i svrstava ih u različite kategorije, ističući njihove najveće vrline.¹¹⁸ Među njima svoje počasnno mjesto našla je i priča Olge Rajšek iz Zagreba. Priče o pojedincima i obiteljima sastavni su dio materijala koji se nalaze na ponuđenim poveznicama Agencije za odgoj i obrazovanje. Među njima je i priča međimurske obitelji Hirschler kao reprezentativni primjer doprinosa židovskih obitelji u razvoju pojedinih općina/krajeva. Ova priča, pa i druge njoj slične poslužit će nam za razvitak ljudskosti kod nadolazećih generacija.

---

¹¹⁷ Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. 2012. str. 9-10.

¹¹⁸ Zbirka plakata o spašavateljima dostupna je na <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=7444&sec=2107>

3. ZASTUPLJENOST UDŽBENIKA POVIJESTI

Pojavom udžbeničkog pluralizma u novom (trećem) mileniju, pojavljuje se postupno i potreba za evaluacijom postojećih udžbenika povijesti. Prvi Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu donesen je u prosincu 2001. godine.¹¹⁹ Donosi progresivne promjene u korištenju i distribuciji udžbenika te postavlja određeni standard koji će se održati, uz pojedine dopune i izmjene, do danas. Kako je iz godine u godinu broj udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava rastao, nastavnicima je omogućen izbor onih koji su im najviše odgovarali ili su zadovoljavali najnovije didaktičko-metodičke standarde. Međutim, udžbenici su se odobravali na neodređeno vrijeme, a jedini način na koji su mogli biti "uklonjeni" sa školskih klupa je bilo povlačenje od strane nakladnika ili u slučaju da im je postotna zastupljenost po školama pala ispod deset posto. To je imalo i negativnih konotacija zbog učestalih promjena koje su financijski opterećivale roditelje, ali i zbog razvoja korupcije, odnosno pritiska koji su nakladnici počeli vršiti nad nastavnicima. Ove stavke s godinama su standardizirane dopunama i izmjenama Udžbeničkog standarda i Zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu sa svrhom rasterećenja učenika, njihovih roditelja, ali i iskorijenjenja koruptivnih radnji. Posljednja relevantna dopuna dogodila se 2013. godine, a vezana je uz Udžbenički standard i dokument nazvan *Sporazum Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i nakladnika školskih udžbenika*, koji donosi odgovarajući konsenzus vezan za prava i obaveze sporazumnih strana u postupcima izjašnjavanja i odabira udžbenika i pripadajućih dopunskih i pomoćnih nastavnih sredstava.¹²⁰

Sukladno s time, raspoložemo podacima o postotnoj zastupljenosti udžbenika tokom godina, a oni se od školske godine 2010./2011. u školama prikupljaju svake četvrte godine. Za potrebe analize holokausta u školskim udžbenicima povijesti za osme razrede osnovne škole i četvrte razrede gimnazije prednost ćemo, dakako, dati onima koji su zadovoljili postotnu zastupljenost i ušli u širu upotrebu, a samim time i dobili odobrenje od strane Ministarstva. Podatke je ustupilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, a za školsku godinu 2005./2006. oni izgledaju ovako:

---

¹¹⁹ *Nacrt prijedloga zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2009. Može se pronaći na <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/Arhiva//02-25.pdf>

¹²⁰ *Sporazum Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i nakladnika školskih udžbenika*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2013. Može se pronaći na <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=12542>

Tablica 1. Postotna zastupljenost udžbenika povijesti za osnovne škole (školska godina 2005./2006.)

Naslov	Autori	Nakladnik	Postotak zastupljenosti (%)
POVIJEST 8: udžbenik za 8. razred osnovne škole	Snježana Koren	Profil	29,69
POVIJEST 8: udžbenik za 8. razred osnovne škole	Hrvoje Matković	Školska Knjiga	14,09
POVIJEST 8: udžbenik za 8. razred osnovne škole	Vesna Đurić	Profil	23,90
POVIJEST 8: udžbenik za 8. razred osnovne škole	Maja Brkljačić, Tihomir Ponoš, Zdenko Samaržija, Dario Špelić	Školska Knjiga	15,60
POVIJEST 8: udžbenik za 8. razred osnovne škole	Mira Kolar - Dimitrijević, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž	Meridijani	12,63
POVIJEST 8: udžbenik za 8. razred osnovne škole	Josip Jurčević, Maja Raić	Alfa	4,08

Tablica 2. Postotna zastupljenost udžbenika povijesti za gimnazije (školska godina 2005./2006.)

Naslov	Autori	Nakladnik	Postotak zastupljenosti (%)
POVIJEST IV	Ivo Perić	Alfa	18,81
POVIJEST 4, udžbenik za 4. razred (opće) gimnazije	Suzana Leček, Magdalena Najbar -Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina	Profil	40,45
POVIJEST 4, udžbenik za 4. razred gimnazije	Hrvoje Matković, Franko Mirošević	Školska Knjiga	18,76
POVIJEST 4, udžbenik za 4. razred gimnazije	Mira Kolar – Dimitrijević, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž	Meridijani	21,99

Analizirajući priložene *Tablicu 1.* i *Tablicu 2.* moramo uzeti u obzir Nastavni plan i program koji se od školske godine 1995./1996. do ovog razdoblja još uvijek nije mijenjao. Potonji se za osnovne škole mijenja tek za školsku godinu 2006./2007., dok se onaj za srednje škole, kako smo već u nekoliko navrata spominjali, nije mijenjao ni do danas.¹²¹ Na tragu ovoga, ne čudi činjenica kako na popisu odobrenih udžbenika za osnovnu školu više nema Ive Perića, čiji je udžbenik obilježio veći dio 90-ih godina. Nasuprot tome, javlja se niz novih autora od kojih neki više slijede tradicionalni koncept nastave povijesti, dok se na nekim primjerima vidi nastojanje za promjenom. Kao mali podsjetnik na događaje koji su se u hrvatskom školstvu odvijali početkom 21. stoljeća, treba istaknuti kritike stručnog kadra upravo na taj tradicionalni koncept na kojem je trebao biti baziran i kurikulum. Snježana Koren je istaknula kako spomenuti koncept kao cilj nastave povijesti postavlja prvenstveno memoriranje velike količine podataka, vezanih većinski uz političku povijest.¹²² S obzirom na to, ne čudi statistički podatak da udžbenik povijesti za osnovne škole spomenute autorice već školske godine 2005./2006. zauzima visokih 29,69% zastupljenosti po hrvatskim školama. Pretpostavljeno, bio je to svojevrsan odgovor nastavnčkog kadra na udžbenik bogatiji sadržajem koji probija čistu političku povijest, slikovno bogatiji i pregledniji od standarda postavljenog 90-ih godina. Uzevši u obzir osjetljivije teme poput holokausta, treba konstatirati da je u tom pogledu još uvijek manjkav, no o tome će biti riječi u nastavku. Štoviše, ovim pravcem krenula je i većina autora navedena u *Tablici 1.* Dakako, ovi udžbenici razlikuju se u mnogo detalja, a cilj ovog rada nije njihova usporedba, već bavljenje konkretnim problemom pa će detaljnija analiza njihove manjkavosti u ostalim segmentima izostati. Uzevši to u obzir, iz *Tablice 1.* treba staviti pod povećalo tek dva udžbenika. Prvi je onaj Josipa Jurčevića i Maje Raić koji zauzima tek 4,08% zastupljenosti i time ispada iz daljnje distribucije. U okolnostima naglog porasta broja autora i nakladnika ne čudi činjenica da netko ispadne iz konkurencije, no, čudi činjenica kako je u toj konkurenciji udžbenik Hrvoja Matkovića ostvario 14,09% zastupljenosti. Već je i površnom analizom jasno da sadržajno i po pitanju didaktičko-metodičkog "standarda" zaostaje za "konkurencijom." U prvu ruku vidljiv je manjak pisanih izvora znanja, a detaljnijom analizom i potpuno izostavljanje važnijih pojmova (primjer: holokaust), što je za udžbenik iz 2005. godine nedopustivo. Uzevši u obzir *Udžbenički standard*¹²³ iz 2003. godine, mogli bismo reći da niti jedan od navedenih

---

¹²¹ Koren, Snježana, Magdalena Najbar-Agičić. *Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju*. Povijest u nastavi 5/2007. str. 164.

¹²² Koren, Snježana. *Svrha i ciljevi suvremene nastave povijesti*, Povijest u nastavi, 2/2004. str. 144.

¹²³ Udžbenički standard, NN 63/2003.

udžbenika iz *Tablice 1.* (str. 39.) u potpunosti ne zadovoljava standarde didaktičko-metodičkog instrumentarija u danom vremenu.

Takav se scenarij, doduše, precrtava i na gimnazijski instrumentarij. U jednoj podrobnijoj didaktičko-metodičkoj analizi udžbenika povijesti za gimnazije u razdoblju između 2003. i 2008. godine, na temelju 19 udžbenika od strane pet izdavačkih kuća, dobiven je zaključak kako isti nemaju poželjnu didaktičko-metodičku koncepciju te da ne zadovoljavaju propisane ciljeve odgoja i obrazovanja.¹²⁴ Kako ovaj period zahvaća dva *Udžbenička standarda*¹²⁵ problem bi trebali tražiti u minimalno dva razloga. Prvi je odobravanje udžbenika na neodređeno vrijeme, odnosno provlačenje reizdanja kojima već odavno nije mjesto u školskim klupama. Generalni primjer ovdje navedenog vidljiv je u *Tablici 2.* (str. 39.), a to je udžbenik Ive Perića koji i 2005. godine još uvijek nalazimo u gimnazijama s visokih 18,81% zastupljenosti. Drugi problem nalazimo u nedorečenosti i nepreciznosti dijelova *Udžbeničkog standarda*, koji su u prvu ruku sastavljeni previše općenito te se nigdje ne navodi koji su to najnoviji didaktičko-metodički zahtjevi i spoznaje.¹²⁶ S obzirom na to, ne čudi činjenica da se udžbenici u ovom periodu, pa sve do 2010. godine, previše razlikuju. Ne treba zaboraviti napomenuti niti činjenicu kako udžbenici za četvrti razred gimnazije izdavačkih kuća Meridijani i Profil vidljivo postavljaju neki novi i moderniji standard bez obzira na svoje manjkavosti, što će biti vidljivo i na problemu kojim se ovdje bavimo.

Statistički podaci za školsku godinu 2010./2011. donose drastičnije promjene na tržištu udžbenika povijesti:

Tablica 3. Postotna zastupljenost udžbenika povijesti za osnovne škole (školska godina 2010./2011.)

Naslov	Autori	Nakladnik	Postotak zastupljenosti (%)
POVIJEST 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole	Snježana Koren	Profil	18,53
POVIJEST 8: udžbenik za 8. razred osnovne škole	Stjepan Bekavac, Mario Jareb	Alfa	25,18
POVIJEST 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole	Vesna Đurić	Profil	17,73

¹²⁴ Više kod Bušljeta, Rona. *Didaktičko-metodička koncepcija hrvatskih gimnazijskih povijesnih udžbenika od 2003. do 2008. godine.* Napredak, 154/2013. str. 317-337.

¹²⁵ Udžbenički standard, NN 63/2003.; Udžbenički standard, NN 7/2007.

¹²⁶ Bušljeta, Rona. *Didaktičko-metodička koncepcija hrvatskih gimnazijskih povijesnih udžbenika od 2003. do 2008. godine.* Napredak, 154/2013. str. 331.

TRAGOM PROŠLOSTI 8: udžbenik povijesti za 8. razred osnovne škole	Krešimir Erdelja, Igor Stojaković	Školska Knjiga	38,56
---	-----------------------------------	----------------	-------

Tablica 4. Postotna zastupljenost udžbenika povijesti za gimnazije (školska godina 2010./2011.)

Naslov	Autori	Nakladnik	Postotak zastupljenosti (%)
POVIJEST 4 : udžbenik za 4. razred gimnazije	Miroslav Akmadža, Mario Jareb, Zdenko Radelić	Alfa	13,94
POVIJEST 4 : udžbenik povijesti za 4. razred gimnazije	Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž	Meridijani	26,10
POVIJEST 4 : udžbenik za 4. razred gimnazije	Damir Agičić, Tvrtko Jakovina, Suzana Leček, Magdalena Najbar-Agičić	Profil	19,12
POVIJEST 4 : udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije	Goran Miljan, Ivica Miškulin	Profil	10,96
POVIJEST 4 : udžbenik iz povijesti za 4. razred gimnazije	Ivo Goldstein, Goran Hutinec	SysPrint	4,58
KORACI KROZ VRIJEME 4 : udžbenik povijesti za 4. razred gimnazije	Krešimir Erdelja, Igor Stojaković	Školska Knjiga	25,30

Promatrajući *Tablicu 3.* (str. 41-42.) u odnosu na *Tablicu 1.* (str. 39.), vidljivo je da Školska knjiga kao nakladnik doživljava najveće promjene po pitanju udžbenika povijesti za osme razrede osnovnih škola. Udžbenik Hrvoja Matkovića, bez prevelikog iznenađenja, nestaje sa školskih klupa zajedno sa svojim konkurentom istog izdavača autora Brkljačić, Ponoš, Samaržija, Špelić te bivaju zamijenjeni jednim konkretnijim izdanjem autora Krešimira Erdelje i Igora Stojakovića. Ovakav scenarij može se pripisati zastarjelosti udžbenika koje Školska knjiga izdaje nakon 2000. godine, odnosno reizdanjima koja nisu nadograđivana niti narednih godina, stoga se javlja potreba za promjenom. Izdavačka kuća Alfa također mijenja autore i na tržište stavlja udžbenik koji će svojom kvalitetom konkurirati do danas. Nadalje, iako se kod Profila ne mijenjaju autori, postoji potreba za promjenom ili standardizacijom sadržaja, što se očituje znatnijim padom zastupljenosti ovih udžbenika po hrvatskim školama.

Uzevši u obzir gimnazijske udžbenike povijesti i razliku koju vidimo analizirajući *Tablicu 2.* (str. 39.) i *Tablicu 4.* (str. 42.), možemo zaključiti kako su promjene vrlo slične i istovremene kao kod udžbenika za osnovnu školu. Dakle, i u ovom slučaju sa školskih klupa nestaju vremenski neprilagodljivi autori poput Ive Perića i Hrvoja Matkovića/Franka Miroševića te ustupaju mjesto modernijim i prilagodljivijim skupinama autora kao što su Miroslav Akmadža, Mario Jareb i Zdenko Radelić za izdavačku kuću Alfa, odnosno Krešimir Erdelja i Igor Stojaković za Školsku knjigu. Tu još valja spomenuti Profil koji dosadašnjem udžbeniku skupine autora Damir Agičić, Tvrtko Jakovina, Suzana Leček, Magdalena Najbar-Agičić dodaje udžbenik Gorana Miljana i Ivice Miškulina, što rezultira mnogo manjom zastupljenošću od vjerojatno očekivane. Tu je i pokušaj koautorstva Ive Goldsteina i Gorana Hutineca koji ne uspijeva isplivati iz konkurencije pa tako ni ne završava u široj distribuciji.

Najnoviji statistički podaci donose sljedeći odnos:

Tablica 5. Postotna zastupljenost udžbenika povijesti za osnovne škole (školska godina 2014./2015.)

Naslov	Autori	Nakladnik	Postotak zastupljenosti (%)
POVIJEST 8: udžbenik za 8. razred osnovne škole	Stjepan Bekavac, Mario Jareb	Alfa	24,06
VREMEPLOV 8: udžbenik povijesti za 8. razred osnovne škole	Vesna Đurić	Profil	31,16
POVIJEST 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole	Snježana Koren	Profil	14,39
TRAGOM PROŠLOSTI 8: udžbenik povijesti s višemedijskim nastavnim materijalima u osmom razredu osnovne škole	Krešimir Erdelja, Igor Stojaković	Školska Knjiga	30,40

Tablica 6. Postotna zastupljenost udžbenika povijesti za gimnazije (školska godina 2014./2015.)

Naslov	Autori	Nakladnik	Postotak zastupljenosti (%)
POVIJEST 4 : udžbenik za 4. razred gimnazije	Damir Agičić, Tvrtko Jakovina, Suzana Leček, Magdalena Najbar-Agičić	Profil	8,81
POVIJEST 4 : udžbenik za 4. razred gimnazije	Miroslav Akmadža, Mario Jareb, Zdenko Radelić	Alfa	23,92
POVIJEST 4 : udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije	Goran Miljan, Ivica Miškulin	Profil	9,89
POVIJEST 4 : udžbenik povijesti za IV. razred gimnazije	Hrvoje Petrić, Jakša Raguž	Meridijani	23,02
KORACI KROZ VRIJEME 4 : udžbenik povijesti u četvrtom razredu gimnazije	Krešimir Erdelja, Igor Stojaković	Školska Knjiga	34,35

Uspoređujući *Tablicu 5.* (str. 43.), odnosno postotnu zastupljenost udžbenika povijesti za osnovne škole u novije vrijeme sa prethodnim uzorcima iz *Tablice 1.* (str. 39.) i *Tablice 3.* (str. 41-42.), dolazimo do zaključka da su se po pitanju spomenutih u Hrvatskoj dogodile značajnije promjene u razdoblju od deset godina (2000.-2010.). Jedina konstanta koja se ovdje ističe jest izdavačka kuća Profil, čiji se udžbenici koriste u osnovnim školama od samog početka udžbeničkog pluralizma do danas, dakako s promjenjivom zastupljenošću. Ova činjenica i ne čudi toliko s obzirom na opremljenost spomenutih od samih početaka distribucije.

Kod udžbenika povijesti za gimnazije u razdoblju od 2000. do 2010. godine ističe se puno veća konkurencija koja rezultira većim promjenama. Prva velika promjena događa se istovremeno s udžbenicima za osnovnu školu, odnosno nakon 2007. godine i rezultira podizanjem standarda na nešto višu razinu.

4. HOLOKAUST U UDŽBENICIMA IZ POVIJESTI

4.1. Uvod u istraživanje

Pristupavši istraživanju samih udžbenika moramo obratiti pozornost na metode analize te precizno odrediti vremenski kontekst za pojedine faze u izdavaštvu hrvatskih udžbenika povijesti.

Istraživanje ćemo temeljiti na sedamnaest udžbenika povijesti za osme razrede osnovne škole te deset udžbenika za gimnaziju, nastalih u vremenskom razdoblju od 1990. do 2010. godine. U obzir ćemo uzeti i pojedina izdanja nakon 2010. godine kao sredstvo za komparativnu analizu i konačan zaključak. U prijašnjim poglavljima ovog rada pokušali smo dati što sistematičniji pregled zbivanja u povijesti hrvatskog školstva, štoviše, i pregled poučavanja holokausta kao teme unutar istog. Takav pregled uvelike će nam pomoći da čim bolje spoznamo razloge za pojedine promjene unutar udžbenika. Vidjet ćemo jesu li te promjene potaknute zakonskim razlozima ili su rezultat nastojanja samih autora za modernizacijom sadržaja. Kako je od nastanka demokratskog društva u kojem živimo (na nacionalnoj razini) proteklo dvadeset i pet godina, očekivano je da sukladno s njegovom modernizacijom napreduje i školstvo. Takav napredak do danas je vidljiv u tri značajne faze, stoga ćemo analizu sadržaja udžbenika podijeliti po istom obrascu. Prva faza ističe se od 1990. do 1999./2000. godine. Obilježena je dogmatiziranošću sadržaja koji ulazi u udžbenike povijesti i njihovom političkom uvjetovanošću. Godine 1999. pojavljuju se alternativni udžbenici za gimnaziju što označava veliki iskorak u brojnim segmentima našeg obrazovnog sustava. Naredne godine isti se obrazac precrtava i na udžbenike za osnovnu školu. Druga faza proteže se od 2000. pa sve do 2006./2007. godine, odnosno od početka udžbeničkog pluralizma do donošenja Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda i početka njegove primjene. Na krilima HNOS-a donesen je novi Nastavni plan i program za osnovne škole u kojem se holokaust pojavljuje kao obavezna tema poučavanja unutar Drugoga svjetskog rata. Štoviše, od 2007. godine tema holokausta postaje obavezan sadržaj u svim udžbenicima povijesti što je dalo dodatan zamah njenom poučavanju u trećoj fazi udžbenika povijesti, a ona se proteže od 2007. godine do danas.

Istraživanju udžbenika unutar spomenutih faza pristupit ćemo metodom kvalitativne i kvantitativne analize pri čemu ćemo prvom ispitati kvalitetu i dostatnost sadržaja vezanog uz

temu holokausta, dok ćemo drugom provjeriti količinu didaktičko-metodičkog instrumentarija koji pokriva zadanu temu. Uz ove dvije temeljne, koristit će se i komparativna analiza, ponajviše vezana uz dobivene zaključke iz prve dvije metode. Ovakvom pristupu koristit će statistički podaci postotne zastupljenosti pojedinih udžbenika povijesti (str. 38-44.), a iznimno su važni za razumijevanje progresivne putanje koju je hrvatsko školstvo ostvarilo tokom godina. Osim statističkih podataka, zanimljivo je popratiti i podatke o autorima samima, stoga će se tokom analize nekoliko redaka posvetiti kratkim biografijama autora ne bismo li došli do zaključka jesu li desno orijentirani autori ostali u ravnopravnoj distribuciji s onima progresivne ljevice. Nadalje, neće se isticati potreba da se udžbenici za osnovne škole tretiraju odvojeno od onih za gimnazije zbog, tobože, potrebe za manjom količinom informacija i sadržaja u prvima, što bi u najmanju ruku, uzevši u obzir temu holokausta i današnje gledište na njeno poučavanje, bilo apsurdno.

4.2. Udžbenici povijesti od 1990. do 1999./2000. godine

Hrvatsko školstvo s početka 90-ih godina ima dvije dodirne točke s engleskim Nacionalnim kurikulumom. Prva bi bila istovremenost formiranja, pri kojoj bi trebali uzeti u obzir nastanak samostalne i suverene Republike Hrvatske i oblikovanje i formiranje engleskog nacionalnog kurikuluma koje je trajalo od 1989. do 1991. godine. Druga točka ima sasvim drugačiji kontekst, ali površinski je možemo iskoristiti kao istoznačnu. To je kritika na miješanje politike u obrazovni sustav, ponajviše u sferama povijesti. Školstvo je, naime, bilo politička bojišnica u obje zemlje tijekom 90-ih godina, no, postoje temeljne i značajne razlike.¹²⁷ Dok je u Engleskoj 1991. godine kurikularnom reformom donesen obrazovni standard temeljen na kompetencijama učenika, primjenjujući Bloomovu taksonomiju misaonih procesa, u Hrvatskoj je istovremeno najveće pitanje bilo stavljanje naglaska na nacionalnu povijest, dok su se "nepoželjni" sadržaji skraćivali na najmanju moguću razinu. Štoviše, školstvo nije bila jedina bojišnica u Hrvatskoj početkom 90-ih. Neslavan rat zaustavio je ionako malu mogućnost progresivnog pomaka u resoru odgoja i obrazovanja toga vremena. Javila su se pitanja apologije postupaka nove vlasti, potreba detitoizacije društva pa tako i udžbenika povijesti. Na krilima ovakve tragično unazađene politike prestaje svaka usporedba s europskim standardima pa tako i cinični pokušaj hvatanja za slamku engleskog

---

¹²⁷ Više o oblikovanju engleskog Nacionalnog kurikuluma kod Koren, Snježana. *Školska povijest kao politička bojišnica: oblikovanje engleskog Nacionalnog kurikuluma za povijest*. *Povijest u nastavi*, 6/2005. str. 117-142.

Nacionalnog kurikuluma. Dok je na Zapadu postojala nesmetana podloga za razvoj obrazovanja, Hrvatska je u prvoj polovici 90-ih godina stavljena u poziciju da taj zaostatak nadoknađuje. I, dakako, za to joj je trebalo dosta vremena.

Holokaust je tema o kojoj u udžbenicima ovog vremena možemo skupljati samo mrvice. Postoji spomen genocida nad manjinama, no, vrlo se rijetko spominje izričito na teret Židova. Koristi se i izraz antisemitizam, ali ponajviše samo u okvirima Drugoga svjetskog rata.

Za početak ovog procesa svakako treba navesti udžbenik skupine autora Lovrenčić, Jelić, Vukadinović, Bilandžić, Brešić iz 1991. godine, čija se prethodna izdanja protežu još u sedamdesete godine prošlog stoljeća.¹²⁸ Radi se o udžbeniku za osme razrede osnovne škole nešto starije generacije povjesničara čiji se rad protezao najvećim dijelom u vremenu socijalizma na našim prostorima. Hrvatski povjesničar Rene Lovrenčić pretežito se bavio istraživanjem europske povijesti 19. i 20. stoljeća, nalazio se i na čelu jugoslavenskog Nacionalnog komiteta pri Međunarodnom odboru povijesnih znanosti (naravno do 1991. godine). Ivan Jelić ponajviše se bavio muzeologijom gdje i provodi većinu svojeg radnog vijeka. Proučavao je povijest KP Hrvatske 1937–45. i razvoj antifašizma, a do smrti (2008. godine) radio je u Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Radovan Vukadinović, pravnik i politolog, predaje na Diplomatskoj akademiji Ministarstva vanjskih poslova RH i na Vojno diplomatskoj školi te kao gostujući predavač na nebrojenim sveučilištima diljem svijeta. Sudjeluje u izradi Strategije daljnjeg razvitka Hrvatske prilagođene novim uvjetima u zemlji i okruženju, a svoju svestranu karijeru zaokružuje priznanjem Europski krug za znanstveni doprinos širenju europske ideje u Hrvatskoj 1997. godine. Akademik Dušan Bilandžić svoju karijeru započinje u JNA. Na osnovi rezultata istraživanja samoupravljanja i političkog djelovanja 1965. godine izabran je za člana Predsjedništva sindikata Jugoslavije kao predstavnik Hrvatske. Godine 1971. nalazi se u protureformskoj skupini unutar CK SKH, ali od usvajanja ustava 1974. mijenja stajalište te se jače angažira u borbi protiv ideološkog dogmatizma, unitarizma i centralizma.

Dakle, prvi udžbenik koji se koristi u osmim razredima osnovnih škola od nastanka slobodne i suverene Republike Hrvatske dolazi od skupine svestranih autora širokih kompetencija, no, taj udžbenik nije se dugo zadržao na školskim klupama. Iako stoji da je ovo njegovo prvo izdanje, radi se ovdje samo o tehničkim promjenama i naglasku na neko novo vrijeme.

---

¹²⁸ Lovrenčić, Rene, Ivan Jelić, Radovan Vukadinović, Dušan Bilandžić, Vjekoslav Brešić. *Čovjek u svom vremenu*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.

Udžbenik je od svojih prethodnika iz vremena socijalizma unaprijeđen više kozmetički, uzmemo li u obzir da je za naslovnicu i pojedine ilustracije unutar njega zaslužan akademski slikar Vjekoslav Brešić. Spomen Židova i antisemitizma ovdje nalazimo već u nastavnoj cjelini "Svijet između dva svjetska rata" pod nastavnom jedinicom "Velika ekonomska kriza, Njemački fašizam", gdje se nastoji pobliže objasniti svrha nastanka Nationalsocijalističke stranke Njemačke, ideje i program.¹²⁹ Donosi tekstualno dostatan pregled rasnih teorija koje nacisti imaju od samog početka Hitlerova djelovanja pa spominje kako su "*na dno svoje rasističke ljestvice smjestili Židove... sposobne samo za izrabljivanje drugih i razaranje*"¹³⁰ Dodaje, nadalje, u kontekstu rasizma i Slavene koji su prema nacističkom programu "*nesposobni za samostalan život i stvaralaštvo.*"¹³¹ Uzevši ovakav uvod u rasističku politiku NSDAP-a u obzir, treba primjetiti kako ne postoji niti jedan redak posvećen opaski zbog čega je to tako, odnosno objašnjenje koje bi iz perspektive nacista "opravdalo" njihovu tezu. Takav prostor ostavljen je učitelju/nastavniku, kojem se na kraju paragrafa nudi poveznica na paragraf "*Antisemitizam*" u povijesnoj čitanki.¹³² Iako odvojen od obaveznog sadržaja, ovo je prvi udžbenik u Republici Hrvatskoj koji pojam antisemitizam spominje u kontekstu razdoblja holokausta. Doduše, osim ovog spomena više nigdje drugdje u udžbeniku ne nalazimo pojam antisemitizam niti genocid, a opisi stradanja često su relativizirani. Pod istom nastavnom jedinicom obrađuje se početak terora te sveobuhvatnog nadzora i propagande pod vlašću nacista. U tom paragrafu odvojen je svega jedan redak teksta u kojem se spominje da su takvim progonima podvrgnuti i Židovi "*naročito uoči Drugoga svjetskog rata, a još više tijekom rata.*"¹³³ Ne samo da ovakav zaključak previše relativizira težinu žrtve koju je židovski narod podnio uoči i tijekom Drugoga svjetskog rata, već daje dojam kako je ona usputna, dovoljno relevantna da je se spomene, a opet premalo relevantna da bi je se objasnilo odgovarajućim primjerima. Štoviše, u ovom tekstu kao najveće žrtve prikazani su *politički protivnici i komunisti*¹³⁴ Dolazimo tako i do nastavne cjeline "Drugi svjetski rat" gdje nalazimo umanjeni tekst namijenjen za dodatno, neobavezno, čitanje koji glasi: "*Mnoge političke zatvorenike iz zauzetih zemalja i područja, kao i Židove i Rome, nacisti su otjerali u*

---

¹²⁹ Lovrenčić, Rene, Ivan Jelić, Radovan Vukadinović, Dušan Bilandžić, Vjekoslav Brešić. *Čovjek u svom vremenu*. Zagreb: Školska knjiga, 1991. str. 32.

¹³⁰ Isto. str. 32.

¹³¹ Isto. str. 32.

¹³² Isto. str. 33; poveznica na Jelić, Ivan. *Povijesna čitanka za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 1991. U čitanki nalazimo i izvorni tekst sa suđenja Rudolfu Hössu, zapovjedniku koncentracijskog logora Auschwitz u razdoblju od 1940. do 1943. godine što ga čini ključnim sudionikom i svjedokom događanja vezanih uz provedbu "konačnog rješenja." Prilikom suđenja detaljno opisuje proces masovnih smaknuća.

¹³³ Isto. str. 34.

¹³⁴ Isto. str. 34.

svoje koncentracijske logore koji su se namnožili u Njemačkoj i Poljskoj... Milijuni zatvorenika, pretežno Židova, otrovani su plinom, a zatim spaljeni."¹³⁵ U udžbeniku ne postoji nikakav pokušaj da se broj žrtava preciznije izloži, niti u sklopu svjetske, a ni nacionalne povijesti. Ne postoje niti precizniji podaci o logorima koji su se, prema autorima, "namnožili" u Njemačkoj i Poljskoj. Prikazu strahota koncentracijskih logora doprinosi jedino slikovni izvor koji nalazimo na istoj stranici kao i prethodni citat. Radi se o prikazu izgladnjelih ljudi, kao što u opisu ispod slike nalazimo, "zatvorenika u jednom od brojnih koncentracijskih logora u Trećem Reichu" (prilozi, str. 97.).¹³⁶ Nastavna jedinica "Promjene u odnosima zaraćenih strana i poraz nacističkih država" među događanjima 1944. godine, uz sovjetske uspjehe koji su na neko vrijeme zaustavljeni na području srednje Visle, opisuje događaje u Varšavi: "*U tom je trenutku u Varšavi izbio ustanak snaga pokreta otpora... nakon dvomjesečnih uličnih borbi je ugušen...*"¹³⁷ Isprva bi se čitatelju činilo kako se ovdje radi o traljavom pokušaju opisa ustanka u varšavskom getu, no, uzevši u obzir vremenski kontekst koji je dan nešto prije u paragrafu i godinu 1944. radi se ovdje o ustanku Poljske domovinske armije i konačnoj sudbini koju je Varšava doživjela nakon tog trenutka. Ovaj paragraf odličan je primjer površnosti kojom se ulazi u određene teme, pogotovo teme ovakve magnitude. Takvim površnim opisom događanja u Varšavi, autori daju dojam kao da drugi veliki i značajan događaj, koji se dogodio samo godinu prije, nije ni postojao.

U poglavljima nacionalne povijesti posvećuje se tek nekoliko redaka, naslovljenih "Ustaška vladavina", spomenu strahovlade i terora.¹³⁸ Nadodaje se ovdje osnivanje koncentracijskih logora u kojima su "*...najviše stradali Srbi, Židovi i Romi.*"¹³⁹ Dodan je i slikovni izvor koji prikazuje logor Stara Gradiška (prilozi, str. 105.). Osim primjera, ne postoji spomen drugih logora niti broja žrtava bilo koje nacionalnosti. Štoviše, u poglavljima nakon Drugoga svjetskog rata nema statističkih podataka broja židovskih žrtava, a pojam holokaust, razumljivo, ne nalazimo nigdje u udžbeniku.

Spomenuti udžbenik reprezentativni je primjer udžbenika koji izlaze prije 1990. godine, a s druge strane i onih koji će se koristiti u hrvatskim školama sve do 1999. godine. Iako u potpunoj suprotnosti u izboru preferiranih tema, i u jednom i u drugom kontekstu vidi se pomanjkanje svjetske povijesti i temeljnih civilizacijskih pitanja. Vidi se obrazac materijala i

---

¹³⁵ Lovrenčić, Rene, Ivan Jelić, Radovan Vukadinović, Dušan Bilandžić, Vjekoslav Brešić. *Čovjek u svom vremenu*. Zagreb: Školska knjiga, 1991. str. 88.

¹³⁶ Isto. str. 88.

¹³⁷ Isto. str. 98.

¹³⁸ Isto. str. 110.

¹³⁹ Isto. str. 110.

činjeničnog znanja koje se godinama prenosilo iz prijašnjih izdanja udžbenika bez posebnih inovacija. Didaktičko-metodički instrumentarij veoma je siromašan, od čega vezano uz temu holokausta nalazimo dvije dodatne napomene i dva slikovna izvora. Slikovni izvori vrlo su rijetki i loše su kvalitete, a teme vezane uz holokaust češće su predstavljene kao izbor, a manje kao nužnost za znanje učenika. Ovaj udžbenik trebao je, u neku ruku, poslužiti kao dobra polazišna točka za unaprijeđenje spomenutih manjkavosti s obzirom na neodređenost razdoblja u kojem je tiskan, no, to se nije dogodilo u onoj mjeri u kojoj bismo očekivali. Isti je već 1992. godine povučen sa školskih klupa zbog ideoloških razloga i postepeno zamijenjen autorom o kojemu smo već podosta govorili.

Ivo Perić doktorirao je 1969. godine na beogradskom Filozofskom fakultetu. Dalmacija u 19. stoljeću i školstvo bile su teme kojima se ponajviše i bavio. Od 1974. do umirovljenja 1995. godine zaposlen je u Zavodu za povijesne znanosti JAZU (HAZU) u Dubrovniku. Ivo Perić bio je prvi autor udžbenika u Republici Hrvatskoj koji je iste skrojio po volji vladajućih. Štoviše, obrazac njegova udžbenika za gimnaziju koji izlazi od 1993. godine koristit će za izradu prvog Nastavnog plana i programa za srednje škole 1995. godine. Važnost analize Perićevih udžbenika za gimnaziju i osnovnu školu ne leži samo u spomenutom, već i u činjenici da će biti jedini koji se koriste u školama sve do školske godine 1996./1997., dok se gimnazijski udžbenici istog autora pojavljuju i nakon 2000. godine.

Za početak analize uzet ćemo treće izdanje udžbenika za gimnazije.¹⁴⁰ Po pitanju sadržaja ili značajnijih promjena, ovo izdanje identično je kao prethodna dva, stoga će poslužiti kao reprezentativni primjer. Židovi se ovdje spominju po prvi puta u sklopu nastavne cjeline "Između dva svjetska rata (1918.-1939.)" u nastavnoj jedinici "Razdoblje velike gospodarske krize u Europi" gdje se iznose razlozi pobjede nacizma u Njemačkoj i temeljni stavovi NSDAP-a. Temi antisemitizma ovdje je posvećeno deset redaka. Karakteristično je "... *rasističko-šovinističko stajalište, ističe se superiornost arijske rase i potiče antisemitizam (uperen protiv Židova)*".¹⁴¹ U opisu se, dakle, spominje antisemitizam, ali u vrlo zbunjujućem obliku. Naime, u zagradi postoji objašnjenje u kojem se dodatno ističe kako se potiče antisemitizam uperen baš protiv Židova. Postoji problem konteksta u kojem bi učenici ovdje mogli shvatiti antisemitizam kao oblik nasilja općenito, koji je u danom slučaju usmjeren (trenutno) prema Židovima. Na kraju jedinice spominje se i povećanje broja zatvora te osnivanje koncentracijskih logora, što je popraćeno važnom prekretnicom: "*Na kongresu*

---

¹⁴⁰ Perić, Ivo. *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću*. Zagreb: Školska Knjiga, 1995.

¹⁴¹ Isto. str. 90-91.

*Nacionalsocijalističke partije Njemačke u Nürnbergu 1935. usvojeni su tzv. Nürnberški zakoni, u skladu s kojima su Židovima u Trećem Reichu oduzeta građanska prava. Na temelju tih zakona uskoro je počelo uništavanje Židova, odnosno provođenje nacističkoga genocida.*¹⁴² U ovom slučaju imamo primjer stavljanja pojmova antisemitizam i genocid u ispravan kontekst, no, nema odgovarajućeg pojmovnika koji bi te pojmove izdvojio, štoviše, sami pojmovi nisu niti podebljani niti nakošeni što bi upućivalo na njihovu važnost. Nastavna cjelina "Drugi svjetski rat (1939-1945)" posvećuje nešto više od šest stranica temi o NDH od kojih je samo dvadeset redaka izdvojeno za opis zločina počinjenih za vrijeme njena trajanja. U ostatku teksta piše se o ustroju, podređenosti te gospodarskim i kulturnim pitanjima. Od dvadeset spomenutih redaka o zločinima, pet je posvećeno zločinima prema manjinama, a tu se spominju i Židovi u kontekstu genocida koji je počinjen nad njima, zajedno sa Srbima i "Ciganima."¹⁴³ Jedan redak posvećen je osnivanju koncentracijskih logora, od kojih se spominje samo onaj u Jasenovcu.¹⁴⁴ Ovakav standard koliko-toliko je ispravljen u nastavnoj jedinici "Jačanje i uspjesi sila antifašističke koalicije."¹⁴⁵ Ovdje se piše o fašističkim pljačkama, naglašava progone Židova prije svega, a zatim i progone komunista i antifašista. Naglasak na uništavanje naselja (1942. Češka - rudarsko naselje Lidice; 1944. Francuska - selo Oradour sur Glane) i osnivanje koncentracijskih logora (prvi u Dachau 1933; Mauthausen Austrija; Treblinka i Auschwitz Poljska).¹⁴⁶ Pa se nastavlja s opisom strahota logora: "U zatvorenim teretnim vagonima svakodnevno su se dopremali zatočnici, posve iscrpljeni od gladi, bolesti, umora i prethodnih zlostavljanja... mnogi su zatočnici ubijeni, neki su umrli, neki obavljali razne iscrpljujuće poslove, a najviše ih je bilo izloženo čekanju smrti."¹⁴⁷ Iscrpniji opis strahota koncentracijskih logora koji se proteže na dvanaest redaka u poglavlju uvod je u poseban "tretman" koji su imali samo Židovi: "U nekim su logorima postojale plinske komore... i krematoriji u kojima su se spaljivali leševi. Na taj je način ubijeno najviše Židova. Osobito od 1941. kad su donijeli odluku o tzv. "konačnom rješenju židovskog pitanja"... Postojala su i geta... kao npr. u Varšavi, Rigi, Vilni, Lublinu i dr."¹⁴⁸ Dalje se piše o varšavkom getu "... nastalom u listopadu 1940, bilo je oko 500 000 Židova, dovedenih iz raznih dijelova okupirane Poljske, kao i iz Njemačke. Oko geta podignut je visok zid... zatočeni su židovi umirali od gladi i epidemija. Do ljeta 1942. umrlo ih je oko 100 000.

---

¹⁴² Perić, Ivo. *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću*. Zagreb: Školska Knjiga, 1995. str. 93.

¹⁴³ Isto. str. 136.

¹⁴⁴ Isto. str. 136.

¹⁴⁵ Isto. str. 148-150.

¹⁴⁶ Isto. str. 148-149.

¹⁴⁷ Isto. str. 149.

¹⁴⁸ Isto. str. 149.

U drugoj polovici 1942. i početkom 1943. Nijemci su odatle deportirali oko 300 000 Židova u logore smrti. Preostali Židovi... počeli su se naoružavati oružjem koje su tajno dobivali od pripadnika poljskog pokreta otpora. Oko 300 tako naoružanih Židova pružili su junački otpor navalima Nijemaca."¹⁴⁹ Ovakav scenarij, piše u nastavku, rezultirao je potpunim uništenjem varšavskog geta u kojem nitko nije preživio. Stavljene su i jasne vremenske odrednice, a na kraju poglavlja navodi se i statistički podatak od ukupno šest milijuna ubijenih Židova do kraja rata te pet milijuna pripadnika ostalih europskih naroda.¹⁵⁰ Dana su i četiri slikovna izvora u istom poglavlju naslovljena "Progoni Židova", "Racija u varšavskom getu", "Odabir za plinsku komoru u Aushwitzu" i "Anne Frank" (prilozi, str. 97-98.) na kojima su jasno vidljive oznake da se ovdje radi upravo o Židovima.¹⁵¹ U općenitim statističkim podacima na kraju nastavne cjeline više se ne ističe broj židovskih žrtava, a u poglavlju vezanom za Nürnberški proces naglašava se kako je prilikom suđenja bio preciziran pojam ratnog zločina, no, ne napominje se kako pojam genocid još uvijek nije postojao u pravnom smislu.¹⁵²

Spomena holokausta u ovom udžbeniku nema, dok se terminologija antisemitizam i genocid često upotrebljava u konfuznom smislu i nije posebno naglašena. S druge strane, u paragrafu posvećenom okupatorima i njihovim zločinima polovica teksta posvećena je stradanju Židova (18 redaka teksta), što je i više nego vidljiv napredak po pitanju učenja o ovoj temi. Štoviše, Židovi se ovdje ne spominju samo u kontekstu žrtve, već se preko primjera otpora u varšavskom getu naglašava njihovo junaštvo. Didaktičko-metodički instrumentarij u ovom udžbeniku vrlo je slab, što se manifestira u pomanjkanju bilo kakvih dodatnih napomena, pojmovnika ili isticanja pojmova podebljanjem teksta. Postoje četiri slikovna izvora vezana uz temu holokausta na kojima se jasno ističe kako su upravo Židovi bili reprezentativan primjer masovnih stradanja. Ispod slike "Racija u varšavskom getu" navedena je brojka od 360 000 Židova koji su bili u getu, no, nije jasno navedeno kako se ovdje radi o brojcima prije 1940. godine, što djeluje zbunjujuće s obzirom da se u glavnom tekstu navodi brojka od 500 000 Židova. Pisanih izvora znanja, pitanja i zadataka te dodatnih napomena u ovom udžbeniku nema.

Udžbenik Ive Perića za četvrte razrede gimnazije nakon 1997. godine mijenja izdavača (od prethodne godine su dozvoljeni alternativni udžbenici). Umjesto Školske knjige, njegov udžbenik izdaje nakladnik Alfa, što će se precrtati i na udžbenike za osme razrede osnovne

---

¹⁴⁹ Perić, Ivo. *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću*. Zagreb: Školska Knjiga, 1995 str.149.

¹⁵⁰ Isto. str. 150.

¹⁵¹ Isto. str. 148-149.

¹⁵² Isto. str. 166.

škole. Promjena nakladnika značila je i promjenu izgleda udžbenika, no, ne nužno i promjenu njihovog sadržaja. Veći skok dogodio se samo po pitanju slikovnih izvora i ilustracija koje su sad manje-više u boji. Uspoređujući nove udžbenike ovog autora s onima prije 1997. godine, nalazimo vrlo male promjene po pitanju sadržaja i didaktičko-metodičkog instrumentarija. Štoviše, te promjene nemaju čak ni uzlaznu karakteristiku, već u nekim slučajevima označavaju pad u standardu. Tako u udžbeniku za četvrti razred gimnazije iz 1997. godine po pitanju razdoblja holokausta nailazimo na identičan tekst kao i u prethodno obrađenom.¹⁵³ Dakle, u poglavlju o NDH nalazi se i dalje samo jedna štura rečenica u kojoj se spominje progon Židova i Roma.¹⁵⁴ Analiziramo li slikovne izvore, nalazimo samo dva vezana uz ovu temu, što nikako ne može označavati porast standarda. Na jednom se nalazi prikaz Ane Frank s opaskom kako je u vrijeme rata vodila dnevnik, dok se na drugom ovaj puta daje nešto mučniji prikaz ubijenih ljudi s opisom: "*Stravični prizori prigodom ulaska u nacistički koncentracijski logor Nordhausen - svuda samo leševi ubijenih logoraša*" (prilozi, str. 99.).¹⁵⁵ Pad standarda još je više osjetan u udžbenicima za osme razrede osnovne škole. Analizom sadržaja prvog izdanja iz 1996. i trećeg iz 1998. godine, ne samo da nismo naišli na nikakve promjene između dva spomenuta, već ne postoji nikakva promjena od vremena prethodnika iz Školske knjige.¹⁵⁶ Štoviše tekst je identičan kao i u prijašnjim Perićevim udžbenicima za osnovnu školu i gimnaziju, ali u nešto kraćem obliku, "prilagođenom za osnovnu školu." Prema tome ovdje uopće ne nalazimo statističkih podataka o broju židovskih žrtava, a fali i čitav paragraf od 18 redaka teksta koji nalazimo u izdanju Školske knjige za četvrti razred gimnazije.¹⁵⁷ Dakle, ne postoji naglasak niti na posebnim patnjama Židova u razdoblju Drugoga svjetskog rata, niti na pojmovima genocid i antisemitizam u ovom kontekstu. Udžbenici već na prvi pogled daju dojam kako se za potrebe skraćivanja sadržaja u osnovnim školama "žrtvovao" sadržaj vezan uz povijest holokausta. U didaktičko-metodičkom instrumentariju jedini novitet koji nalazimo jesu pitanja za provjeru znanja na kraju nastavne jedinice koja su preopćenita, a naglasak stavljaju na opise čitavih procesa. U ovom slučaju ne nalazimo niti jedan slikovni izvor vezan uz Židove i povijest holokausta pa tako nema napredka ni po pitanju pisanih izvora znanja i dodatnih napomena, dok se pitanja i zadaci pojavljuju u veoma površnoj formi.

---

¹⁵³ Perić, Ivo. *Povijest za IV. razred gimnazije*. Zagreb: Alfa, 1997.

¹⁵⁴ Isto. str. 151.

¹⁵⁵ Isto. str. 166.

¹⁵⁶ Perić, Ivo. *Povijest za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa, 1996; 1998.

¹⁵⁷ Perić, Ivo. *Povijest za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa. 1998. str. 77.

Školska godina 1997./1998. trebala je označiti prekid takvog standarda početkom primjene "alternative" u ponudi udžbenika. No, udžbenik Ivana Vujčića za četvrte razrede gimnazija nije ponudio ništa slično, stoga nećemo niti ulaziti u njegovu dublju analizu.¹⁵⁸ Umjesto toga, prostor ćemo posvetiti jednom novom poletu nakon 1999./2000. godine.

4.3. Udžbenici povijesti od 1999./2000. do 2006./2007. godine

Neki udžbenici povijesti nastali u spomenutom razdoblju postali su prava alternativa dosadašnjem standardu u punom smislu te riječi. Rad ITF-a i donošenje Deklaracije iz Stockholma odjeknuli su, čini se, i na našim prostorima što se odrazilo i na udžbenike povijesti.

Prvi takav udžbenik je onaj skupine autora Leček, Najbar-Agičić, Agičić, Jakovina za četvrte razrede gimnazije i to njegovo drugo (dopunjeno) izdanje iz 2000. godine.¹⁵⁹ Radi se ovdje o mlađoj generaciji povjesničara koji svojom neopterećenošću nacionalizmom svakako spadaju u progresivnu ljevicu. Suzana Leček pretežno se bavila društvom, posebice poviješću obitelji kao odraza i sastavnice društvenog razvoja između dva svjetska rata, a od 2001. godine sudjeluje u izvođenju nastave na studiju povijesti na Hrvatskim studijima. Magdalena Najbar-Agičić rodom je iz Poljske. Suradivala je s Institutom Georg Eckert za proučavanje udžbenika u Njemačkoj te napisala niz analiza udžbenika povijesti u znanstvenim zbornicima i časopisima. Damir Agičić godine 2003. s grupom suradnika pokrenuo je časopis *Povijest u nastavi*, kojemu je do 2008. bio glavni i odgovorni urednik. Predavao je na nekoliko Sveučilišta diljem Hrvatske, a veći dio svog rada posvetio je obrazovanju i kulturi. Tvrtko Jakovina diplomirao je i doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a pohađao je i nekolicinu sveučilišta u SAD-u. Dosta se bavio temama vanjske politike za vrijeme Jugoslavije.

Razdoblje holokausta ovaj udžbenik započinje nešto općenitijim opisom dolaska Hitlera na vlast da bi u kontekst nacističkog terora jednom kratkom rečenicom stavio i osnivanje koncentracijskih logora.¹⁶⁰ Ne specificira se koji su to logori osnovani prije 1935. niti se opisuje koja je bila njihova svrha. Udžbenik se odma prebacuje na Nürnberške zakone "...

---

¹⁵⁸ Vujčić, Ivan. *Povijest: Hrvatska i svijet u XX. stoljeću: udžbenik za četvrti razred gimnazije*. Zagreb: Birotehnika-centar za dopisno obrazovanje, 1998.

¹⁵⁹ Leček, Suzana, Magdalena Najbar-Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina. *Povijest 4, za četvrti razred (opće) gimnazije*. Zagreb: Profil, 2000.

¹⁶⁰ Isto. 98-99.

kojima su Židovima oduzeta politička prava te su zabranjeni brakovi između Židova i Nijemaca... Uskoro su Židovi izgubili i druga prava: nisu smjeli voditi poduzeća, voziti aute... Liječnici Židovi smjeli su liječiti samo Židove, a učitelji učiti samo židovsku djecu. "Židovstvo"... nije bio vjerski nego rasni pojam."¹⁶¹ Ovaj udžbenik ne samo da daje adekvatan uvod problematici holokausta, on je opremljen i ostalim instrumentarijem koji se nastavlja na glavni tekst. Pa tako u nastavku navedenog nalazimo umanjeni tekst za dodatno čitanje: "U studenom 1938. u cijeloj Njemačkoj organizirani su pogromi Židova. Mnogi ljudi ubijeni su, spaljivane su sinagoge, uništavana imovina Židova. Taj se događaj... zove kristalna noć"¹⁶² Iako slikovit opis jednog od važnijih događaja ususret Drugome svjetskom ratu, taj tekst ipak bi se trebao nalaziti u sklopu glavnoga, a ne kao prilog za dodatno znanje. Nadalje, kod opisa fašizma u Italiji jasno se nadodaje: "Politički protivnici proganjani su, no teror nikada nije dostigao nivo nacističkog terora u Njemačkoj. U Italiji se nisu primjenjivali rasistički zakoni (iako su postojali odvojeni slučajevi antisemitizma op.a.)"¹⁶³ Ovo je prvi udžbenik koji ovaj problem jasno naglašava i nastoji objasniti, jasno ocrtavajući razlike između fašističke politike pojedine strane. Do tog vremena navikli smo na nejasne generalizacije pri kojima je učenicima ostajala velika nepoznanica. U ovom udžbeniku po prvi puta nalazimo problematiziranje svih oblika totalitarnih režima toga doba. U ovom slučaju oni su izjednačeni parametrima poput isticanja kulta ličnosti nepogrešivog vođe, ideologizacije cijelog života i jednostranačja, dok se kod Njemačke ističe po tome što eksponira ulogu prvenstveno nacije i rase. Tekst nam sistematično dočarava korijenitu istobitnost svih totalitarnih režima, dok među njima Njemačka jedina sustavno progoni rase, a ne samo političke protivnike i komuniste.¹⁶⁴ U nastavnoj jedinici koja govori o NDH nalazimo poglavlje naslovljeno "Diktatura ustaškog režima" u kojem je 27 redaka, uključujući i dodatnu napomenu, posvećeno nacionalnim i rasnim progonima.¹⁶⁵ Uvod u cjelinu daje napomena kako su se u NDH također provodili nacionalne i rasne progone, prvenstveno protiv Srba, Židova i Roma, a uz takav zaključak priložena je i preslika plakata antisemitske izložbe u Zagrebu 1942. godine (prilozi, str. 99.).¹⁶⁶ Kako i u uvodniku samog udžbenika piše, tekstovi sa sitnim slovima namijenjeni su učenicima koje ta tematika više zanima, drugim riječima, predstavljaju dodatni materijal. Takvu namjenu našao je i sljedeći tekst: "*Kao i u drugim*

¹⁶¹ Leček, Suzana, Magdalena Najbar-Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina. *Povijest 4, za četvrti razred (opće) gimnazije*. Zagreb: Profil, 2000. str. 99.

¹⁶² Isto. str. 100.

¹⁶³ Isto. str. 101.

¹⁶⁴ Isto. str. 135-136.

¹⁶⁵ Isto. str. 167-168.

¹⁶⁶ Isto. str. 167.

državama pod njemačkom upravom, Židovi su morali nositi oznake (žute šestokrake zvijezde), iseljavani su iz stanova, oduzimana im je imovina i naposljetku su odvođeni u logore u NDH ili Njemačkoj."¹⁶⁷ U nastavku tekst donosi usporedbu s pokušajem uvođenja slova "P" (pravoslavni) za srpsku nacionalnu manjinu, ali takav prijedlog je odma povučen. Bez obzira na činjenicu kako je ovo prvi udžbenik koji sustavnije obrađuje teme opće povijesti, tema holokausta ovdje je zapostavljena svrstavanjem u dodatno znanje. Štoviše u nastavku se od logora spominje samo Jasenovac, a broj žrtava u njemu definiran je na 50 000 ljudi, ne spominjući koje su te žrtve bile nacionalnosti. Ne spominju se niti važniji pojmovi poput genocida, dok se holokaust ovdje spominje u kontekstu 51 osobe iz Hrvatske koja je dobila priznanje "pravednika među narodima" koje dodjeljuje Memorijalni centar Holokausta u Jeruzalemu. Primjer navedenog upotpunjen je slikovnim izvorom koji prikazuje svećenika Dragutina Jesiha (prilozi, str. 99.), a u opisu slike piše da je spašavao Židove, zbog čega je ubijen 1944. godine.¹⁶⁸ Opća povijest u ovom udžbeniku donosi ipak nešto detaljnije opise. Pod naslovom "Ratni zločini" nalazi se detaljan opis posljedica njemačke politike, počevši od siječnja 1942. kad su petnaestak vodećih nacista predvođeni Reinhardom Heydrichom i Adolfom Eichmannom održali konferenciju u Wannseeu i donijeli "konačno rješenje" prema kojem se svi europski Židovi moraju postepeno dopremiti u koncentracijske logore (primjeri Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Sobibor, Majdanek, Belzec), u kojima su u plinskim komorama (maskiranim u tuširaonice) likvidirani; osnivani su i posebni SS odredi smrti (Einsatzgruppen) u kojima je sudjelovalo i lokalno stanovništvo; u sitnijem tekstu naglašavaju se nečovječna medicinska ispitivanja (Joseph Mengele u Auschwitzu); Naglašava kako je prije Hitlerova dolaska na vlast u Europi živjelo oko 9,5 milijuna Židova, a do završetka rata ubijeno ih je oko 6 milijuna.¹⁶⁹ Problematici holokausta ovdje je posvećena cijela stranica (43 retka teksta), a tome je pridružen i slikovni izvor koji prikazuje ulaz u koncentracijski logor Auschwitz (prilozi, str. 100.).¹⁷⁰ Zaključak je izveden vrlo jasno: "*Vrijeme dvanaest godina dugoga nacističkog progona Židova naziva se holokaust. U spomen žrtvama tih progona 20. travnja svake godine obilježava se Dan holokausta. Toga je datuma godine 1943. izbio ustanak u getu u Varšavi.*"¹⁷¹ Tekst se nastavlja kratkim, već viđenim opisom varšavskog geta, no, ne u kontekstu junačkog, već beznadnog otpora. Definiranje i stavljanje u vremenski kontekst pojma holokaust novost je u udžbenicima nakon 2000.

---

¹⁶⁷ Leček, Suzana, Magdalena Najbar-Agičić, Damir Agičić, Tvrтко Jakovina. *Povijest 4, za četvrti razred (opće) gimnazije*. Zagreb: Profil, 2000. str. 168.

¹⁶⁸ Isto. str. 168.

¹⁶⁹ Isto. str. 203.

¹⁷⁰ Isto. str. 203.

¹⁷¹ Isto. str. 203.

godine. Od tada postoji određeni kontinuitet u kojem će se takav standard nastojati (u većini slučajeva) poštivati. Novitet koji ovaj udžbenik donosi su i pisani izvori, od kojih je jedan posvećen upravo ustanku u varšavskom getu. Radi se o izvornom tekstu iz knjige Michala Tymovskog *Kratka povijest Poljske* (prilozi, str. 94.).

U udžbeniku je ipak nešto iscrpnije opisan period Drugoga svjetskog rata, no vidjeli smo i dobrih primjera procesa nakon 1933. godine. Neki od tih procesa, iako važni za poučavanje o holokaustu, pisani su sitnim slovima i svrstani u dodatni sadržaj. Detaljnijeg osvrtu na pojmove genocid, antisemitizam i holokaust u ovom udžbeniku još uvijek nema, kao ni pojmovnika koji bi ih dodatno naglasili. Nema niti jasne korelacije između pojmova genocid-holokaust, iako se i jedan i drugi ukratko objašnjavaju. Od didaktičko-metodičkog instrumentarija na temu holokausta ovdje nalazimo tri dodatna sadržaja, tri slikovna izvora, jedan pisani izvor i pet pitanja za provjeru znanja koja zahtjevaju niže misaone procese. Statistički podaci o broju židovskih žrtava na razini nacionalne povijesti nisu istaknuti, dok se u sklopu opće povijesti oni definiraju na 6 milijuna. Pisani izvor znanja ovdje je jedina spona koja Židove prikazuje u drugačijem svjetlu od onog uobičajenog, no korištenje ovog izvora ostavljeno je na izbor učitelju/nastavniku. U statističkim podacima postotne zastupljenosti za šk. god. 2005./2006. ostvaruje visokih 40,45 posto. Bez obzira na takvu zastupljenost u gimnazijama, ovaj udžbenik ni u svojem osmom izdanju iz 2006. godine sadržajno nije mijenjan niti unapređivan.¹⁷²

Nekako sukladno s ovim vremenom pojavljuju se na školskim klupama udžbenici Hrvoja Matkovića.¹⁷³ Nastojat ćemo paralelno analizirati udžbenik za osnovne škole iz 2000. godine u odnosu na onaj za gimnazije koji izlazi 2001. godine. Hrvoje Matković predstavlja onu stariju generaciju hrvatskih povjesničara. Doktorirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1971. godine. Bio je autor brojnih povijesnih pregleda, a dao je i značajan doprinos metodici nastave povijesti kao urednik, autor udžbeničke literature i prosvjetni savjetnik. Uz njega, kao autor udžbenika za četvrte razrede gimnazije, pojavljuje se i Franko Mirošević, povjesničar koji je veći dio svoje karijere radio u prosvjeti da bi se 1991. godine zaposlio u Školskoj knjizi na mjestu urednika za povijest. U ovom udžbeniku navodi se kao autor sadržaja opće povijesti, dok se Hrvoje Matković bavi nacionalnom. Udžbenici za oba stupnja obrazovanja

---

¹⁷² Leček, Suzana, Magdalena Najbar-Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina. *Povijest 4, za četvrti razred (opće) gimnazije*. Zagreb: Profil, 2006.

¹⁷³ Matković, Hrvoje, Franko Mirošević. *Povijest 4, udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska Knjiga, 2001; Matković, Hrvoje. *Povijest 8, udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 2000.

izlaze u nakladi Školske knjige koja je u to vrijeme bila najutjecajnije izdavačka kuća u Hrvatskoj, a kao takva, često i glas vladajućih struktura.

Udžbenik za gimnaziju započinje priču o holokaustu u neodređenom tonu gdje se spominje 1935. godina i zakon protiv Židova, no, ne spominje se i ime tih zakona niti je objašnjeno koje su restrikcije Židovima uvedene.¹⁷⁴ Nastavlja s činjenicom kako im je 1938. godine zabranjen i rad, ali nema nikakvog konteksta važnijih zbivanja te godine koji bi učenicima pomogli lakše shvatiti ove procese i vremenski kontinuitet. Kristalna noć spominje se tek u tekstu o rušenju Versailleskog poretka gdje se u šest redaka teksta opisuje i vremenski određuje ovaj događaj.¹⁷⁵ Poglavlje završava konstatacijom: "*Njemačka je ušla u razdoblje gospodarskog poleta.*"¹⁷⁶ Ovakav zaključak daje dojam kako su izrazito negativne karakteristike nacističke vladavine ipak imale svojih pozitivnih strana, no nigdje se ne potiče razmišljanje učenika i njihov sud. Poglavlje o NDH prostire se na sedam stranica udžbenika, dok je temi progona neistomišljenika i rasnoj politici posvećeno 11 redaka teksta u kojima se spominju i drugi koncentracijski logori na području Hrvatske (osim Jasenovca, Danica kraj Koprivnice, Tenja kraj Osijeka, Jadovno kraj Gospića).¹⁷⁷ Osim što ne postoji ni posebno poglavlje o ustaškim zločinima, nema spomena niti pojmova genocid, antisemitizam, a pogotovo holokaust. U pojmovniku nalazimo tek šturo pojašnjenje pojmova koncentracijski logor i rasna politika. Od sedam slikovnih izvora unutar nastavne jedinice niti jedan nije posvećen ovoj temi. Pojavljuju se ovdje i pisani izvori u kojima se težište stavlja na proglas NDH, izjavu Vladka Mačeka i poslanicu Ante Pavelića.¹⁷⁸ Dakle, zločini NDH svedeni su na mlakih 11 redaka teksta, dok se Židovi u njima spominju samo u jednoj rečenici, a u kvadratiću za predložak djela za dodatno čitanje stoje memoari Eve Grlić, *Sjećanja*.¹⁷⁹ Opća povijest temi okupatorskih zločina ne posvećuje niti jednu punu stranicu teksta, dok se Drugi svjetski rat u brojkama proteže na još nekoliko redaka i dodataka.¹⁸⁰ Tako u tekstu nalazimo spomen holokausta i genocida: "*Nijemci su planski istrebljivali Židove i Slavene... strijeljanjem, a kasnije u plinskim komorama i u pećima... u koncentracijskim logorima. Bio je to genocid dotad neviđenih razmjera...*"¹⁸¹ Nastavlja se ovdje primjerima pojedinih logora i spomenom varšavskog geta bez ikakvog konteksta što se tamo dogodilo i tko je podigao

---

¹⁷⁴ Matković, Hrvoje, Franko Mirošević. *Povijest 4, udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska Knjiga, 2001. str. 111.

¹⁷⁵ Isto. str. 130.

¹⁷⁶ Isto. str. 111.

¹⁷⁷ Isto. str. 155-161.

¹⁷⁸ Isto. str. 160.

¹⁷⁹ Isto. str. 158-159.

¹⁸⁰ Isto. str. 191-193.

¹⁸¹ Isto. str. 191-192.

ustanak. Štoviše, navedena je i umanjena brojka od 300 000 ubijenih i deportiranih iz geta, dok su ukupne brojke ubijenih u logorima do kraja rata standardizirane (6 milijuna, odnosno 11 milijuna). Novitet je ovdje karta kao dodatni didaktičko-metodički materijal koja prikazuje 85 koncentracijskih logora diljem Europe. Od ostalog instrumentarija ponuđena je slika strijeljanja (iako nije definirano koga i od čije strane) i slika ograde u Auschwitzu. Predložen je za čitanje *Dnevnik Ane Frank* te *Gospodin Theodor Mundstock* Ladislava Fuksa, dok u pojmovniku nalazimo objašnjenja pojmova genocid i holokaust u ispravnom smislu. U glavnom tekstu postoji samo jedna rečenica koja spominje korelaciju između ta dva pojma, dakako, ne odvajajući jasno njihovo značenje.¹⁸²

Ovaj udžbenik s punim pravom možemo nazvati nasljednikom Ive Perića iz 90-ih godina. Iako je u njemu ostvaren ogroman pomak po pitanju didaktičko-metodičkog instrumentarija, izbor tema prema važnosti često nije u skladu s vremenom. Ovakav obrazac najbolje možemo iščitati iz poglavlja posvećenih nacionalnoj povijesti u kojima se ogroman prostor posvećuje NDH i njenom funkcioniranju, dok istovremeno ne postoji niti paragraf koji se bavi zločinačkom djelatnošću iste. Ne spominjanje holokausta, antisemitizma ili genocida u kontekstu nacionalne povijesti potpuni je promašaj teme jer su ovi procesi njen sastavni dio. Kod opće povijesti možemo istaknuti jedino pokušaj implementacije didaktičko-metodičkog instrumentarija, što je obavljeno vrlo površno, izuzevši implementaciju karte koja označava sve koncentracijske logore na tlu Europe. Od ostalog pobrojali smo dva slikovna izvora, dvije dodatne napomene, dva pojma u pojmovniku i četiri pitanja od kojih samo jedno zahtijeva nešto više misaone procese. Nadalje, u udžbenicima Hrvoja Matkovića za osme razrede osnovne škole nailazimo na gotovo isti tekst u još šturijem obliku. Radi se o analiziranim udžbenicima iz 2000. godine i njegovom šestom izdanju iz 2005. godine.¹⁸³ Iako je proteklo pet godina, između ova dva izdanja ne postoji nikakva razlika u sadržaju. No, nije Matković jedini primjer ovakvog standarda nakon 2000. godine, a to ćemo vidjeti i analizirajući ostale autore. Ovdje nalazimo tek dva slikovna izvora koji su za razliku od udžbenika za gimnaziju ipak reprezentativnijeg oblika. Prvi pokazuje nacističko zlostavljanje Židova s opaskom: "*Za sve teške probleme njemačke države nacisti su okrivili Židove*" (prilozi, str. 100.).¹⁸⁴ Drugi je posvećen poglavlju nacionalne povijesti, gdje u ovom slučaju postoji paragraf o ustaškom teroru koji ne donosi nikakav novitet u usporedbi s gimnazijskim izdanjem. Slikovni izvor

---

¹⁸² Matković, Hrvoje, Franko Mirošević. *Povijest 4, udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska Knjiga, 2001. str. 191-193.

¹⁸³ Matković, Hrvoje. *Povijest 8, udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 2000; 2005.

¹⁸⁴ Matković, Hrvoje. *Povijest 8, udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 2005. str. 51.

prikazuje presliku ustaškog plakata kojim se objavljuje progon Židova (prilozi, str. 99.).¹⁸⁵ Ovo je udžbenik u čijem se šestom izdanju uopće ne spominje pojam holokaust, a ne nalazimo niti pojam genocid u kontekstu popraćenih procesa. Didaktičko-metodički instrumentarij vezan uz ovu temu ne postoji. Treba li naglasiti kako se ovdje radi o 2005. godini, kada republika Hrvatska postaje punopravnom članicom Međunarodnog saveza za sjećanje na holokaust. Doduše, naglasili smo kako se tek 2006. godine donosi novi plan i program za osnovne škole, ali i standard prema kojem u svim udžbenicima povijesti holokaust postaje obavezna tema. Treba i nadodati kako se ovi udžbenici u statističkim podacima za šk. god. 2005./2006. koriste u 14,09 posto zastupljenosti u osnovnim školama, odnosno 18,76 posto zastupljenosti u gimnazijama.

U potpunom kontrastu s prethodno obrađenim, pristupit ćemo analizi udžbenika za osme razrede osnovne škole i četvrte razrede gimnazije autora Kolar-Dimitrijević, Petrić, Raguž¹⁸⁶ te udžbeniku za osme razrede osnovne škole autorice Snježane Koren.¹⁸⁷ S obzirom da je udžbenik Snježane Koren ranijeg nastanka, njemu ćemo dati prednost. Navedena autorica povjesničarka je koja svoj radni vijek posvećuje bavljenju školstvom. Bavi se istraživanjem udžbenika i nastave povijesti te sudjeluje u stručnom usavršavanju nastavnika. Sudjeluje i u radnoj skupini za izradu predmetnoga kurikuluma za povijest u sklopu trenutne kurikularne reforme. Od tri analizirana udžbenika ove autorice, ona iz 2000., 2003. i 2005. godine, koristit ćemo ovaj najnovijeg datuma s obzirom da se na temu poučavanja o holokaustu nisu mijenjali.

Već u opisu uspona nacizma na vlast vidljivo je kako ovaj udžbenik vrvi dodatnim didaktičko-metodičkim instrumentarijem. Priča o rasnim zakonima i mržnji prema Židovima započinje jasno istaknutim ciljevima NSDAP-a koji su istaknuti po točkama, pa se jasno zaključuje: "*Osobito su mrzili Židove, optužujući ih za sve njemačke poteškoće, iako su činili samo 1% njemačkog stanovništva. Neprijateljstvo i predrasude prema Židovima nazivamo antisemitizam.*"¹⁸⁸ Pojam antisemitizam ovdje je označen zakošenjem da bi se na kraju nastavne jedinice u pregledu gradiva pojavio kao pojam važan za pamćenje.¹⁸⁹ U sistematično obrađenoj jedinici spominju se i Nürnberški zakoni, no izostaje detaljniji opis drugih procesa

---

¹⁸⁵ Matković, Hrvoje. *Povijest 8, udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 2005. str. 77-78.

¹⁸⁶ Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest 8, udžbenik iz povijesti za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Meridijani, 2003; Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest IV, udžbenik za IV. razred gimnazije*. Samobor: Meridijani, 2004.

¹⁸⁷ Koren, Snježana. *Povijest 8, udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil. 2000.

¹⁸⁸ Koren, Snježana. *Povijest 8, udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil. 2005. str. 80.

¹⁸⁹ Isto. str. 85.

progona prije Drugoga svjetskog rata. Umjesto toga ponuđen je pisani izvor koji donosi neke od 25 točaka izloženih u programu NSDAP-a 1925. godine.¹⁹⁰ Izvoru su pridružena pitanja koja seciraju ove točke na različite slojeve društva i razloge zašto su one u pojedinom mogle biti prihvaćene. Nalazi se tu i slikovni izvor s opaskom: "*Antisemitski plakat iz 1937. godine na kojem su Židovi prikazani kao komunisti, lihvari i goniči robova. Cilj ovakvih plakata bilo je raspirivanje predrasuda prema Židovima...*" (prilozi, str. 100.). U kontekstu Drugoga svjetskog rata glavni tekst donosi već viđene podatke o "konačnom rješenju", primjerima najzloglasnijih koncentracijskih logora te broju žrtava, no, ovdje su pojmovi genocid i holokaust konačno podebljani i adekvatno objašnjeni.¹⁹¹ Objašnjenje pojma genocid pronalazimo i u rječniku na kraju udžbenika, što nije slučaj i s pojmom holokaust kojemu se u tekstu daje težina konstatacijom: "*Bio je to jedan od najvećih zločina koji se ikada dogodio u povijesti čovječanstva.*"¹⁹² U glavnom tekstu izostaje spomen varšavskog geta, ali se nadoknađuje slikovnim izvorom gde se navodi: "*Židovi su bili prisiljeni živjeti u getima, posebnim gradskim četvrtima. U varšavskom je getu na 4 km² živjelo oko 400 000 ljudi, koji su gladovali i umirali od zaraznih bolesti. Zato je u proljeće 1943. izbio veliki ustanak, koji su Nijemci ugušili i poslali stotine tisuća preživjelih u koncentracione logore*" (prilozi, str. 98.).¹⁹³ Brojčani podaci, dakako, variraju od udžbenika do udžbenika, no oni bi trebali biti ionako samo informativne naravi, dok bi važnije bile okolnosti tih događaja. Njih u opisu varšavskog geta nema, a važnost ove teme zahtijeva obradu u sklopu glavnog teksta, bez obzira izbjegavamo li previše definicija i činjenica. Od slikovnih izvora nalazimo već viđeni ulaz u Auschwitz uz adekvatnu napomenu i broj stradalih (oko 1,5 milijun) (prilozi, str. 100.) te sliku Ane Frank uz koju dolazi i njena priča: "*Petnaestogodišnja Ana Frank, židovska djevojčica iz Nizozemske, skrivala se dvije godine sa svojom obitelji u jednoj zgradi u Amsterdamu. Za to je vrijeme vodila dnevnik koji je kasnije pronađen i objavljen, postavši jednom od najčitanijih knjiga 20. stoljeća. Ukolovozu 1944. cijelu je obitelj uhitila policija i poslala u koncentracijski logor. Ana je umrla od tifusa u logoru Bergen-Belsen u ožujku 1945., samo dva mjeseca prije kraja rata.*"¹⁹⁴ Slikovnim izvorima pridružena su čak četiri pisana izvora: fragment iz dnevnika Josefa Göbbelsa, svjedočanstvo Rudolfa Hössa na suđenju 1946., ulomak iz Dnevnika Ane Frank i ulomak Philipa Sauvaina o oslobođenju

---

¹⁹⁰ Koren, Snježana. *Povijest 8, udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2005. str. 81. Izvor preuzet iz William Shirer, *Uspon i pad Trećeg Reicha*, Zagreb, 1977: "*Samo osobe njemačke krvi mogu biti članovi države i nacije. Zato nijedan Židov ne može biti član njemačke nacije...*"

¹⁹¹ Isto. str. 134.

¹⁹² Isto. str. 134.

¹⁹³ Isto. str. 134.

¹⁹⁴ Isto. str. 133-134.

koncentracijskih logora (prilozi, str. 95.).¹⁹⁵ Uz izvore priloženo je pet pitanja koja zahtijevaju misaone procese i aktiviranje učenika u raspravu. Na sličan način autorica pristupa problematici u sklopu nacionalne povijesti. Uz tekst, kakav smo imali prilike vidjeti i kod autora Leček, Najbar-Agičić, Agičić, Jakovina, ne pokušava se pobrojati broj žrtava, već se navodi kako je tijekom rata stradalo 75-80% Židova na području NDH.¹⁹⁶ Najvažniji primjeri ponuđeni su u obliku slikovnih i pisanih izvora. Pa tako od slikovnih izvora ovdje nalazimo prikaz djevojčice koja nosi Davidovu zvijezdu ispod koje je jasno vidljivo slovo "Ž", kameni cvijet kao spomenik žrtvama u Jasenovcu (navodi se i ime kipara Bogdana Bogdanovića) te slika Sinagoge u Zagrebu srušene za vrijeme NDH (prilozi, str. 101-102.).¹⁹⁷ Pisani izvori donose dva ulomka iz Memoara Vladka Mačeka (o ustaškim postupcima i boravku u Jasenovcu), svjedočanstvo Olge Hebrang o stradanju pakračkih Židova te svjedočanstvo zatočenika iz Stare Gradiške Mirka Peršena (prilozi, str. 95-96.).¹⁹⁸ Ovo je prvi udžbenik koji u pisanju o Alojziju Stepincu postavlja pitanje "*je li stvarno dovoljno oštro i odlučno istupao protiv ustaškog režima?*"¹⁹⁹ U ovom udžbeniku prvi puta se spominje, u skopu suđenja zločincima nakon rata, kako su osuđeni i određeni dužnosnici NDH, pa tako navodi primjere ondašnjeg ministra unutarnjih poslova Andriju Artukovića i zapovjednika logora Jasenovac Dinka Šakića.²⁰⁰

Autorica temi poučavanja o holokaustu u ovom udžbeniku pristupa inovativnije od onog što smo navikli vidjeti u ostalim udžbenicima od 2000. do 2005. godine. Uzimamo li u obzir količinu definicija i činjenica, zaključili bismo da je manjkav, no po tom pitanju pokušava se uvesti sasvim novi pristup. Ovdje se naglasak stavlja na misaone procese koji količinom i težinom istiskuju činjenično znanje, brojčane podatke i isprazne definicije. Ti procesi dodiruju stvarna iskustva poduprijeta velikom količinom izvora. Slikovni izvori, za razliku od dosadašnjih udžbenika, birani su prema temama koje se ne iznose u glavnom tekstu. Količina teksta smanjena je na najmanju prihvatljivu razinu kako bi otvorila prostora materijalu za razmišljanje čija svrha je da potakne aktivnu diskusiju na relaciji učitelj - učenik. Od takvog didaktičko-metodičkog instrumentarija nalazimo devet pisanih izvora znanja kojima je pridruženo pet pitanja za analizu, sedam slikovnih izvora te osam pitanja koja zahtijevaju niže misaone procese. Uz ovo nalazimo i dodatne napomene iza dvije nastavne jedinice u kojima

---

¹⁹⁵ Koren, Snježana. *Povijest 8, udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil. 2005. str. 135.

¹⁹⁶ Isto. str. 141.

¹⁹⁷ Isto. str. 140-141.

¹⁹⁸ Isto. str. 140.

¹⁹⁹ Isto. str. 141.

²⁰⁰ Isto. str. 180-181.

se obrađuje povijest holokausta sa svrhom obraćanja pažnje na važnost pojmova genocid, holokaust i rasni zakoni. Sve u svemu ne čudi činjenica kako je spomenuti udžbenik šk. god. 2005./2006. u osnovnim školama postigao visokih 29,69 posto zastupljenosti, što bi podupiralo tezu kako je nastavni kadar u njemu prepoznao progresivnu putanju hrvatskog školstva.

Sljedeći takav primjer udžbenici su koji nastaju kao plod suradnje starije i mlađe generacije hrvatskih povjesničara. Mira Kolar - Dimitrijević (1933.) iza sebe ima preko 300 znanstvenih radova i nekoliko knjiga, a tijekom svoje bogate karijere bavi se i pitanjima radnih slojeva, gospodarskom poviješću te rodnom Podravinom. Hrvoje Petrić (1972.) svoj radni vijek započinje kao učitelj povijesti i zemljopisa te urednik u izdavačkoj kući Meridijani (nekad Dr. Feletar). Danas radi kao sveučilišni profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a užu interes veže uz pogranična područja ranoga novog vijeka, gospodarsku povijest i povijest okoliša (ekohistorije). Jakša Raguž (1972.) bavi se poviješću i etnologijom. Član je uredništva časopisa za popularizaciju zemljopisa i povijesti Meridijani koji izdaje istoimena tvrtka.

Prvi udžbenici ove skupine autora izlaze 2003. (osmi razred osnovne škole), odnosno 2004. godine (četvrti razred gimnazije) pod izdavačkom kućom Meridijani pa će se i analizirati ovim redosljedom. Ovdje već u nastavnoj jedinici na temu dekolonizacije nalazimo dodatnu napomenu u kojoj se židovski narod stavlja u vremenski kontinuitet (dva tisućljeća bez države), spominjući njihovu raseljenost nakon uništenja države od strane Rimskog carstva. Spominje se i problematika Balfourove deklaracije (nalazimo i kod Koren, bez vremenskog sljeda).²⁰¹ Ovaj udžbenik uvodi novitet jasnim podebljavanjem svakog pojma kojeg je važno zapamtiti, a pojmove s kojima se učenici, pretpostavljeno, po prvi puta susreću označavaju narančastom bojom te su na kraju nastavne jedinice istaknuti u pojmovniku. U nastavnoj jedinici o jačanju i dolasku na vlast nacizma susrećemo se tako s tri pojma posebno istaknuta u pojmovniku. To su rasizam, antisemitizam i genocid.²⁰² Sva tri stavljena su u ispravan kontekst i jasno definirana, a popraćena su i odgovarajućim procesima koji su važni za povijest holokausta (Nürnberški zakoni, Kristalna noć).²⁰³ Nalazimo ovdje i slikovni izvor Nijemice koju nacisti barbarski ponižavaju zbog veze sa Židovom te mora nositi znak na kojem vidljivo piše: "*Ich bin im Ort das größte Schwein, ich lasse mich nur mit Juden ein!*"²⁰⁴

---

²⁰¹ Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. Povijest 8, *udžbenik iz povijesti za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Meridijani, 2003. str. 47.

²⁰² Isto. str. 69-72.

²⁰³ Isto. str. 70.

²⁰⁴ Isto. U slobodnom prijevodu značilo bi "Ja sam najveća svinja, nudim se samo Židovima" (prilozi, str. 101.).

U sklopu nacionalne povijesti nalazimo podnaslov "Rasna politika NDH" gdje se Židovi spominju samo u jednoj rečenici, dok se težište stavlja na progon srpske manjine i genocid nad njima.²⁰⁵ Nalazimo ovdje i jedan slikovni te jedan pisani izvor koji se pojavljuju i kod Snježane Koren, a radi se o prikazu spomenika u Jasenovcu i ulomku iz memoara Vladka Mačeka iz Jasenovca (prilozi, str. 95. i 101.). Nekoliko redaka teksta progona Židova i Roma od strane NDH posvećeno je i u nastavnoj jedinici o završetku rata u Hrvatskoj, gdje se u poglavlju "Zločini okupatora, četnika i ustaša" daju još dva slikovna izvora koji prikazuju spomen ploču na mjestu zagrebačke sinagoge i strahote koncentracijskih logora.²⁰⁶ Niti u poglavlju u sklopu opće povijesti vezanom uz okupatorske zločine nije napravljen značajan pomak. Spominje se broj židovskih žrtava ubijenih u logorima i pojam holokaust koji je označen narančastom bojom te nešto bolje objašnjen u pojmovniku na kraju jedinice.²⁰⁷ Nalazimo slikovni izvor ulaza u logor Auschwitz te pisani izvor sa suđenja Rudolfu Hössu (prilozi, str. 94-95. i 100.) koji se također pojavljuju i kod Snježane Koren.

Iako se ovdje radi o udžbeniku za osme razrede osnovne škole, ne može biti opravdan manjak važnog sadržaja za poučavanje o holokaustu, odnosno konkretnih primjera "konačnog rješenja" ili pokušaja otpora Židova. Didaktičko-metodička opremljenost udžbenika daje dobar dojam, pogotovo uzevši u obzir uvođenje pojmovnika na kraju nastavne jedinice i posebno isticanje važnih i novih pojmova, kojih u ovom slučaju ima četiri te su dobro definirani. Slikovni i pisani izvori ne donose ništa inovativno niti vrijedno posebnog isticanja. Pobrojali smo pet slikovnih i dva pisana izvora koji u ovom slučaju ne potiču učenike na raspravu niti razmišljanje s obzirom da ispod njih nisu zadana nikakva pitanja koja bi poticala ovakve procese. Štoviše, u udžbeniku se nakon poglavlja postavlja maksimalno jedno do dva pitanja koja ne potiču nikakve misaone procese, već daju dojam kozmetičkog dodatka. Ovi razlozi vjerojatno su rezultirali zastupljenošću tog udžbenika u osnovnim školama šk.god. 2005./2006. od samo 12,63 posto.

Izdanje za četvrte razrede gimnazije istih autora ostvarilo je puno veći uspjeh. Po pitanju promjene sadržaja imamo novi slikovni izvor u poglavlju o usponu nacizma, gdje je slika posramljene žene zamijenjena onom o etiketiranju židovskih trgovina (prilozi, str. 100.).²⁰⁸ Glavni tekst nije mijenjan, ali priloženo je pitanje "*Što je antisemitizam?*", uzevši u obzir da

---

²⁰⁵ Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest 8, udžbenik iz povijesti za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Meridijani, 2003. str. 103-104.

²⁰⁶ Isto. str. 126-127.

²⁰⁷ Isto. str. 116-117.

²⁰⁸ Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest IV, udžbenik za IV. razred gimnazije*. Samobor: Meridijani, 2004. str. 102.

su se učenici na ovoj razini školovanja već susretali s ovim pojmom.²⁰⁹ U nastavnoj jedinici o NDH donosi se puno veća količina podataka u glavnom tekstu, no Židovi se i dalje spominju u samo dvije rečenice, jednoj vezanoj uz rasne zakone, dok druga nešto šire navodi koncentracijske logore na području Hrvatske.²¹⁰ Slikovni izvori ipak donose dvoje djece koja moraju nositi Davidovu zvijezdu ušivenu na odjeću, već viđenu sliku spomenika u Jasenovcu i prvi koncentracijski logor Danica kraj Koprivnice (pojavljuje se i u izdanju za osnovne škole) (prilozi, str. 102.).²¹¹ Ovo su prva dva udžbenika koji naglašavaju kako je Danica bila prvi logor, osnovan već sredinom travnja 1941. godine. Dodaje se i pisani izvor, pa tako uz onaj o sjećanjima Vladka Mačeka iz prošlog udžbenika, autori nadodaju i opis ustaških zločina iz pera književnika Mihovila Pavleka Miškine (prilozi, str. 96.).²¹² U sklopu opće povijesti tekst nije mijenjan niti su dodavani podaci i slikovni izvori vezani uz općenite informacije. S obzirom da je godinu prije izlaska ovog udžbenika Republika Hrvatska uvela Dan sjećanja to se ovdje i navodi: "*Kako bi se suzbilo ponavljanje ili poricanje tih razornih događaja, europski ministri obrazovanja odlučili su da se u školama članica Europske unije od 2003. godine održava Dan sjećanja na holokaust i sprečavanje zločina protiv čovječnosti. Tu je odluku prihvatilo i Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, pa se od 2004. godine i u hrvatskim školama na 27. siječnja, Dan oslobođenja koncentracijskog logora Auschwitz, obilježava taj Dan sjećanja, i to nastavom o holokaustu i zločinu protiv čovječanstva.*"²¹³ Uz pisani izvor o suđenju Rudolfu Hössu, dodan je i tekst "Pravednici među narodima"(prilozi, str. 96.)²¹⁴

Iako ovaj udžbenik ostvaruje dobrih 21,99 posto zatupljenosti šk. god. 2005./2006. po pitanju povijesti holokausta on je i dalje manjkav. Količina teksta gotovo je ista kao i u izdanju za osnovne škole, a dodani su samo pisani izvori, i to po jedan za nacionalnu i opću povijest. Ispod izvora i dalje ne postoje nikakva pitanja koja bi pomogla učitelju da ostvari lakšu komunikaciju s učenicima. Ne povećava se ni broj pitanja na kraju poglavlja unutar nastavne jedinice. Nalazimo ovdje po pitanju instrumentarija četiri slikovna izvora, svega četiri pitanja nižih misaonih procesa, četiri pisana izvora te pojam holokaust u pojmovniku na kraju jedinice kao pojam s kojim se učenici možda prvi puta susreću, dok su pojmovi antisemitizam i genocid redovito podebljani. U poglavlju vezanom za dekolonizaciju u oba se udžbenika

---

²⁰⁹ Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest IV, udžbenik za IV. razred gimnazije*. Samobor: Meridijani, 2004. str. 103.

²¹⁰ Isto. str. 146.

²¹¹ Isto. str. 145-146.

²¹² Isto. str. 149.

²¹³ Isto. str. 167.

²¹⁴ Isto. str. 167.

navodi proces nakon Balfourove deklaracije, odnosno povratka Židova u svoju pradomovinu da bi ih se u kasnijim razdobljima prikazivalo isključivo kao žrtve. Ne postoji spomen "konačnog rješenja" niti otpora u varšavskom getu što bi se u gimnazijskom standardu trebalo obrađivati. Udžbenik u generalnom smislu predstavlja jedan od najpotpunijih i vizualno najbolje izvedenih udžbenika ovog razdoblja, no proučavajući temu holokausta unutar istog ne možemo izvesti takav zaključak.

Za potrebu ovog razdoblja analizirali smo još pet udžbenika za osme razrede osnovnih škola. Radi se o tri udžbenika Vesne Đurić, koja pod izdavačkom kućom Profil ostvaruje šk. god. 2005./2006. visokih 23,90 posto zastupljenosti po školama i dva udžbenika skupine autora Brkljačić, Ponoš, Samardžija, Špelić koji izdaju udžbenik za Školsku knjigu i, uz bok Hrvoju Matkoviću, ostvaruju 15,60 posto zastupljenosti.

Vesna Đurić profesorica je povijesti u OŠ Malešnica u Zagrebu. Suradnica je izdavačke kuće Profil u recenziranju, pripremi i pisanju udžbenika u osnovnoj i strukovnoj školi te priručnika iz povijesti. Budući da su sva izdanja ovog udžbenika do 2006. godine nepromijenjena, za analizu ćemo koristiti onaj najnovijeg datuma. U nastavnoj jedinici o pobjedi nacizma u Njemačkoj, temi progona Židova autorica posvećuje 11 redaka teksta ističući pojmove antisemitizam i koncentracijski logori, koji su označeni kao važni za upamtiti. Od važnijih procesa spominju se samo Nürnberški zakoni.²¹⁵ Priložena je ovdje i slika "amblema" s Davidovom zvijezdom (prilozi, str. 102.) ispod koje je objašnjeno kako dva nasuprotna trokuta simboliziraju nebo i zemlju.²¹⁶ Nastavna jedinica o NDH posvećuje pitanju Židova desetak redaka teksta, ističući pojmove rasni zakoni i logori smrti podebljanjem.²¹⁷ Istovremeno, izbjegava se korištenje riječi genocid u kontekstu postojanja logora i ubijanja ljudi zato što su druge nacionalnoti, vjere ili političkog mišljenja. Ovdje se i naglašava kako postoje izričito "logori smrti" u Jasenovcu i Staroj Gradiški, ali ne pokušava se objasniti koja je razlika između logora smrti i koncentracijskog logora i ima li razlike uopće. Ponovno se naglašava kako su Židovi morali nositi oznake u obliku židovske zvijezde, a tome je priložena i preslika proglasa od strane vlasti NDH (prilozi, str. 96.) kakvu nalazimo i u udžbeniku Hrvoja Matkovića za osme razrede.²¹⁸ Zanimljivo je da u sklopu opće povijesti u poglavlju o nacističkim zločinima nalazimo samo jedan slikovni izvor (Ana Frank u prilozi, str. 98.), ovaj udžbenik ipak daje nešto bolju sliku poučavanju o holokaustu. Toj temi posvećena je jedna

---

²¹⁵ Đurić, Vesna. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2006. str. 64-66.

²¹⁶ Isto. str. 64.

²¹⁷ Isto. str. 92.

²¹⁸ Isto. str. 92.

cijela stranica ističući čak pet veoma važnih pojmova podebljanjem. To su "židovska geta, koncentracioni logori, medicinski pokusi, plinske komore i milijuni Židova."²¹⁹ Ovim pojmovima dani su i odgovarajući primjeri. Na kraju poglavlja javlja se posebni paragraf naslovljen "Što je holokaust" koji donosi: "*Genocid koji su nacisti sustavno provodili nad Židovima od dolaska na vlast do kraja Drugoga svjetskog rata naziva se holokaust. U spomen žrtvama koje su stradale u progonima i masovnim ubojstvima u logorima svake se godine, 20. travnja, obilježava Dan holokausta. Toga su dana 1943. Židovi iz Varšavskog geta podigli ustanak. U getu je bilo zatvoreno oko pola milijuna Židova. Tijekom rata stotine tisuća ljudi je iz geta odvezeno u logor smrti Treblinka. Kada si nacisti ušli u geto s ciljem njegove konačne likvidacije, izbio je ustanak. Do kraja svibnja 1943. ustanak je ugušen, a pri tome je ubijeno oko 60 000 ljudi.*"²²⁰

Uz ispravan opis holokausta daje se zbnjujuć opis Dana komemoracije ovog zločina. Iako se taj dan u Hrvatskoj obilježava od 2003. godine, u ovom udžbeniku iz 2006. godine i dalje se prednost daje drugom datumu. Pri opisu ustanka u varšavskom getu daje se očajnički dojam posljednjeg otpora, a ne spominje se kako su uništenjem geta likvidirani i doslovno svi preostali Židovi. Po pitanju instrumentarija udžbenik je nešto siromašniji slikovnim izvorima kojih pronalazimo svega tri. Nalazimo devet pojmova koji su posebno podebljani, ali ne postoji pojmovnik na kraju nastavnih jedinica već na kraju udžbenika. Tu je i pet pitanja za provjeru znanja vezanih uz niže misaone procese i jedan paragraf u svojstvu dodatnog materijala. Pisani izvori na ovu temu ne postoje pa tako ni ostali instrumentarij koji bi poticao dijalog u učionici.

Sljedeći autori također spadaju u mlađe generacije hrvatskih povjesničara, no osim povijesti bave se i drugim interesnim sferama pa tako: Maja Brkljačić radi kao izvršna direktorica školskih programa u Profilu; Tihomir Ponoš dobitnik je nagrade HHO za širenje ljudskih prava u medijima, a bavi se i novinarstvom; Zdenko Samaržija započeo je karijeru radeći kao nastavnik, bavi se i znanstvenim programom HRT-a te hidrografijom i demografijom; Dario Špelić danas se bavi novinarstvom uređujući povijesne emisije na Hrvatskom radiju i HRT-u. Ovaj udžbenik u nakladništvu Školske knjige također se ne mijenja od svojeg prvog izdanja iz 2000. godine pa ćemo kao uzorak za analizu uzeti primjerak iz 2005. godine. Po pitanju uspona nacizma, u usporedbi s prethodno obrađenim, ovdje ne nalazimo slikovni izvor vezan

---

²¹⁹ Đurić, Vesna. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2006. str. 105.

²²⁰ Isto. str. 105.

uz progone Židova, a dodan je spomen Kristalne noći.²²¹ Poglavlje o ustaškom režimu donosi gotovo isti opis kao i prethodno obrađeni udžbenik s izuzetkom spomena statističkog podatka od 13 000 Židova ubijenih u logoru Jasenovac u sklopu glavnog teksta.²²² Uz već viđeni slikovni izvor židovske sinagoge u Zagrebu (prilozi, str. 102.), priložen je i novitet po pitanju pisanog izvora, a radi se o tekstu *Sjećanja* Eve Grlić (prilozi, str. 97.) ispod kojeg se navode i dva pitanja za poticanje rasprave.²²³ Podnaslov "Okupatorski zločini" spominje "konačno rješenje židovskog pitanja", nabroja se šest velikih logora smrti tj. logora masovnog uništavanja: Auschwitz (na slici)(prilozi, str. 100.), Treblinka, Majdanek, Sobibor, Belzec i Chelmo. U njima je ubijeno oko (naglašeno) 4 milijuna Židova dok je još dva milijuna ubijeno u akcijama posebnih nacističkih postrojbi na području SSSR-a, zatim u getima i tijekom prijevoza do logora.²²⁴ Pojmovi geta, holokaust i genocid posebno su obojeni i označeni kao pojmovi koji se moraju zapamtiti. Pojmovnik se ne nalazi na kraju nastavnih jedinica, već na kraju udžbenika. Novost je ovdje i izvor iz dnevnika zapovjednika posebnih njemačkih postrojbi prilikom strijeljanja Židova u SSSR-u koji navodi: "... Ušli smo u šumu i tražili mjesto pogodno za masovno pogubljenje. Naredili smo zarobljenicima da iskopaju svoje grobove. Samo su dvojica plakala, ostali su pokazali hrabrost... Nisam osjećao ni najblaže uzbuđenje ili samilost. Tako je kako je i kako treba biti."²²⁵ Ovaj izvor dokaz je kako postoje brojna druga iskustva židovskog naroda u kojem su pokazali junaštvo i požrtvovnost i kao takav vrlo dobar odabir. Uz njega priložena su i pitanja koja uvode u raspravu o poimanju ljudskog dobra i zla, a time i temeljnih moralnih vrednota. Još jedno takvo pitanje koje otvara raspravu i potiče mentalne procese ono je vezano uz hitlerovu oporuku: "*Prije svega obavezujem vodstvo i narod da dosljedno provodi zakone o čistoći rase i da se nemilosrdno suprotstavlja svjetskim trovačima svih naroda - međunarodnom židovstvu.*"²²⁶ Dakle, ni pred smrt Hitler se nije odrekao svojih rasističkih ideja pa se učenicima daje na razmišljanje o pogubnosti takvih ideja za razvoj i napredak čovječanstva.

Prvi je ovo analizirani udžbenik koji izravnim putem povlači civilizacijska pitanja na primjerima holokausta. Od jedanaest pitanja vezanih uz ovu temu, pet ih zahtijeva nešto više misaone procese vezane uz pitanje ljudskog morala, sposobnosti za činjenje dobra i zla te uzročno-posljedičnih veza. Po pitanju ostalog instrumentarija, nalazimo ovdje samo tri

---

²²¹ Brkljačić, Maja, Tihomir Ponoš, Zdenko Samardžija, Dario Špelić. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 2005. str 50-51.

²²² Isto. str. 84.

²²³ Isto. str. 84.

²²⁴ Isto. str. 96.

²²⁵ Isto. str. 96.

²²⁶ Isto. str. 101.

slikovna izvora i dva pisana izvora. Pisani izvori razlikuju se od drugih analiziranih udžbenika po izboru tema, ali i po pitanjima koje potiču, osobito opisujući hrabrost žrtava. Ovakve razlike čine ovaj udžbenik nešto naprednijim od prosjeka koji smo navikli vidjeti u ovom vremenskom razdoblju, bez obzira što je glavni tekst i više nego uobičajen. Ovdje se, doduše, još uvijek ne daje nikakav širi kontekst židovskog pitanja što je također karakteristika i svih ostalih udžbenika u analiziranom razdoblju.

4.4. Udžbenici povijesti od 2007. godine do danas

Pristupanjem analizi spomenutog razdoblja imali smo na umu kako se nakon 2007. godine događaju značajne promjene po pitanju udžbeničkih standarda, potaknutih članstvom u IHRA-i (2005. g.), donošenjem HNOS-a (2005. g.) te velikim zalaganjem Agencije za odgoj i obrazovanje po pitanju poučavanja holokausta u hrvatskim školama. Imajući takav slijed na umu, promotrit ćemo na reprezentativnom primjeru analiziranih udžbenika jesu li napredovali u standardu.

Prvi udžbenik koji se "uhvatio u koštac" s potrebama promjene i novim standardima bio je udžbenik za osme razrede osnovne škole autora Kolar - Dimitrijević, Petrić, Raguž. Iako i dalje izlazi pod nakladom kuće Meridijani, ovdje se radi o potpuno novom, prvom izdanju, ovog udžbenika.²²⁷ Radi se o spoju prijašnje analiziranih udžbenika istih autora za osnovnu školu i gimnaziju pri čemu autori nastoje ukomponirati najbolji sadržaj iz prijašnjih izdanja nadopunjen novim standardima. Izgled udžbenika ostaje isti, on je i dalje pregledan i lijepo dizajniran, sadrži velik broj slikovnih i pisanih izvora, pojmovnika i vremenskih crta. Židovsko pitanje ovdje također započinje u poglavlju o dekolonizaciji istim tekstom viđenim i prije (Balfourova deklaracija).²²⁸ Ovdje se u nastavnoj jedinici "Fašizam u Italiji" nalazi izvor iz pera Galeazza Ciana o Mussolinijevom mišljenju o nižim rasama: "*Duce se oborio na Ameriku, zemlju Crnaca i Židova, razorni element civilizacije... Rase koje će igrati važnu ulogu bit će Talijani, Nijemci, Rusi i Japanci. Ostale će narode uništiti otrov židovske pokvarenosti.*"²²⁹ Prvi je ovo susret s kontekstom rasne politike van Njemačke u konkretnom primjeru. U sljedećoj nastavnoj cjelini, onoj o usponu nacizma, nalazimo iste slikovne izvore kao i u udžbenicima prije (ponižavanje Nijemice zbog veze sa Židovom i etiketiranje

---

²²⁷ Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Samobor: Meridijani, 2007.

²²⁸ Isto. str. 19.

²²⁹ Isto. str. 33.

židovskih trgovina - prilozi, str. 100-101.), no ovdje se židovsko pitanje nalazi u posebnoj cjelini naslovljenoj "Položaj Židova u Trećem Reichu."²³⁰ Ovdje se u devet redaka teksta donose najvažniji procesi prije rata, a naglašavaju se i pojmovi antisemitizam i genocid u pojmovniku koji se u ovom udžbeniku nalazi na kraju nastavne jedinice.²³¹ Nalazi se tu i pojam holokaust na koji se stavlja poveznica u Povijesnu čitanku pod naslovom "Počeci holokausta."²³² Dosad u udžbenicima nije postojala praksa da se kontekst holokausta daje na samom početku učenja o tom razdoblju. Štoviše, ovo je prvi udžbenik koji implementira izborni sadržaj. Unutar nastavne cjeline "Hrvatska u sastavu prve Jugoslavije" postoji izborni sadržaj na nekoliko stranica pod naslovom "Život manjina u Hrvatskoj od 1918. do 1941. i Hrvata u drugim zemljama."²³³ Ovdje se naglašava multikulturalnost kao važan segment razvoja države, jer svaki narod ima nešto vrijedno što može prenijeti drugima. Objašnjava se kulturna raznolikost na malom prostoru poput Hrvatske i nabrojene su sve manjine, uključujući i Židove. Postoji tu i zanimljivost koja daje Židovima povijesni kontekst na tlu Hrvatske: *"Prvi Židovi su se na prostor Dalmacije doselili još u vrijeme rimske vlasti. U srednjem vijeku najbrojnije su židovske zajednice živjele u Splitu i Dubrovniku, a manjih zajednica je bilo u Zadru, Rijeci i drugdje. Židovi Sefardi doselili su se iz Španjolske (na hebrejskom se za Špa kaže Sfarad) u Dubrovnik. Oni su živjeli u zasebnom dijelu grada, odnosno to je bio geto na području današnje Žudioske ulice. Tamo je sačuvana i srednjovjekovna sinagoga, jedna od najstarijih u Europi. Iako je Židova u srednjem vijeku bilo i u sjevernim krajevima, oni se u većem broju naseljavaju tek nakon patenta o toleranciji kralja Josipa II. iz 1781. g."*²³⁴ Nastavlja se materijal i u povijesnoj čitanki pod naslovom "Dvije uredbe protiv Židova u Kraljevini Jugoslaviji 1940. godine."²³⁵ Na krilima novog Nastavnog plana i programa za osnovne škole (2006. g.) ovaj udžbenik postaje reprezentativni primjer svih promjena koje su zahvatile ovaj segment obrazovanja. Umjesto spominjanja unutar nastavne jedinice, tema holokausta sad postaje nastavna jedinica pod naslovom "Holokaust. Značenje i posljedice ratnih razaranja za civilno stanovništvo" unutar nastavne

---

²³⁰ Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Samobor: Meridijani, 2007. str. 35-37.

²³¹ Isto. str. 37-38.

²³² Petrić, Hrvoje. Jakša Raguž. *Povijesna čitanka, za VIII. razred osnovne škole*. Samobor: Meridijani, 2007. str. 63.

²³³ Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Samobor: Meridijani, 2007. str. 78-83.

²³⁴ Isto. str. 81.

²³⁵ Petrić, Hrvoje. Jakša Raguž. *Povijesna čitanka, za VIII. razred osnovne škole*. Samobor: Meridijani, 2007. str. 75.

cjeline "Drugi svjetski rat."²³⁶ Posvećene su ovdje dvije stranice upravo holokaustu, dok se u ostatku jedinice obrađuju druga ratna razaranja u svijetu. Držeći se Nastavnog plana i programa obrađuju se pojmovi koncentracijski logori, konačko rješenje, genocid, holokaust, kolaboracija i pokreti otpora.²³⁷ Ponuđeno je pet slikovnih izvora koji se u većoj mjeri poklapaju s prijašnjim udžbenicima i tri pisana izvora, od kojih su dva uobičajena (suđenje Rudolfu Hössu i dnevnik Ane Frank - prilozi, str. 94-95.), dok jedan ukratko donosi iskustva Židova u getu (nije specificirano kojem). Detaljnije je iskazana i brojka žrtava: "...*nacisti i njihovi saveznici ubili su između 6 i 10 milijuna europskih Židova (ubijeno je milijun i pol djece), što se smatra najvećim zločinom u ljudskoj povijesti.*"²³⁸ Prvi put ovdje se, naglašeno i podebljano, spominju dječje žrtve. Iako je po novom planu i programu važno istaknuti pokrete otpora, nije istaknut niti jedan primjer u kojem su sudjelovali isključivo Židovi pa tako izostaje i opis varšavskog geta. U sklopu nacionalne povijesti, one za vrijeme NDH, sada i u naslovu nastavne jedinice nalazimo izraz "holokaust Židova," koji će se naglašavati i u glavnom tekstu te podnaslovu.²³⁹ Dakle i u ovom segmentu udžbenici za osnovne škole dobivaju potpuno novo ruho. Počinje se spominjati holokaust u kontekstu NDH, što dosad nije bila praksa, dok se za ostale narode koristi jasan pojam genocid. Jasno se naglašavaju i brojke: "*Ustaški je režim u teoriji i praksi bio rasistički i antisemitski, što najbolje pokazuje činjenica da je od oko 40 000 Židova koji su se 1941. zatekli na teritoriju NDH, samo njih oko 8000 doživjelo 1945. godinu.*"²⁴⁰ Slikovni i pisani izvori ne mijenjaju se u odnosu na prijašnja izdanja, dok je ovdje dodana i kratka napomena o "pravednicima među narodima."²⁴¹

Bez pogovora radi se ovdje po pitanju sadržaja o holokaustu o najpotpunijem i najsmislenijem izdanju udžbenika za osme razrede osnovne škole do sad. Za ovakav polet presudan je bio Nastavni plan i program za osnovne škole što daje naslutiti da će se ovakav standard u ovom stupnju obrazovanja održati sve do danas. Udžbenik doživljava skok i po pitanju didaktičko-metodičkog instrumentarija pa tako ovdje imamo šest pisanih izvora i jedanaest slika (iako se većina ponavlja iz prijašnjih izdanja) i osam istaknutih pojmova u glavnom tekstu i pojmovniku. Po broju i kvaliteti pitanja za provjeru znanja ovaj udžbenik ne napreduje, pa tako nalazimo svega njih osam koja zahtijevaju niže misaone procese (izravna su i ne potiču

---

²³⁶ Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Samobor: Meridijani, 2007. str. 112-115.

²³⁷ *Nastavni plan i program za osnovnu školu, Povijest*. 2013. str. 11.

²³⁸ Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Samobor: Meridijani, 2007. str. 113.

²³⁹ Isto. str. 121-124.

²⁴⁰ Isto. str. 123.

²⁴¹ Isto. str. 122.

raspravu). Značajna je implementacija izbornog sadržaja o nacionalnim manjinama koji se proteže na šest stranica i daje odličan kontekst za povijest manjina na našim prostorima. Na taj način olakšava se nastavniku pronalazak i distribucija materijala po tom pitanju, koje je izuzetno važno za poučavanje o pozadini i sudbini pojedinih naroda pogođenih genocidom u Drugome svjetskom ratu. Simultano korištenje dodatnih nastavnih sredstava poput povijesne čitanke doprinosi cijelom procesu, posebno kad se u njoj nalazi veći broj izvora vezanih uz temu holokausta. Uzevši cjelokupan udžbenik u obzir, čini se kako je njegov sadržaj ipak preopširan za potrebu poučavanja u osnovnoj školi. Način na koji su objašnjeni pojedini procesi prilično je kompleksan čak i za novije generacije učenika. Iako je bogat sadržajem, ne ostavlja puno prostora učenicima da sami razmisle o određenim ishodima, a pitanja nisu namijenjena za poticanje rasprave u učionici. Neovisno o razlozima, ovaj udžbenik šk. god. 2010./2011. ne nalazi svoje mjesto u školskim klupama pa tako izdavačka kuća Meridijani gubi predstavnika na razini osnovne škole.

S druge strane, pojavljuju se novi autori koji su se odazvali izazovima novog plana i programa za osnovne škole. Nestaju tako sa školskih klupa udžbenici Hrvoja Matkovića, skupine autora Brkljačić, Ponoš, Samaržija, Špelić te Kolar - Dimitrijević, Petrić, Raguž, a ustupaju mjesto novim autorima Bekavac, Jareb za Alfu te Erdelja, Stojaković za Školsku knjigu.

Kao ogledni primjer promjena koje su zahvatile udžbenike za osnovne škole analizirat ćemo prvo i peto izdanje udžbenika autora Bekavac, Jareb prilikom koje ćemo koristiti ovo drugo kao ogledni primjerak.²⁴² Stjepan Bekavac magistar je povijesti i filozofije, a radi kao stručni savjetnik za izdavačku kuću Alfa. Povjesničar Mario Jareb predaje na Hrvatskim studijima. Objavio je veći broj znanstvenih i stručnih članaka, uglavnom o povijesti Ustaško-domobranskog pokreta i NDH. Autori se ovdje drže novog plana i programa pa se priča o Weimarskoj republici odvaja od nastavne jedinice o pojavi nacizma u Njemačkoj. U obje se spominju važni pojmovi i Hitlerov plan te se nešto opširnije opisuje "Mein Kampf" u kontekstu mržnje prema Židovima²⁴³ Podnaslov "nacistički teror" ne razlikuje se od prijašnje cjelovitije obrađenih udžbenika i ne donosi nikakve novitete, štoviše i prilog je isti kao u nekim prethodnim izdanjima (poziv na bojkot židovskih trgovina - prilozi, str. 100.).²⁴⁴ U sklopu nacionalne povijesti ponovno imamo izostanak spomena genocida i holokausta u tom kontekstu, a naslov nastavne jedinice glasi "Slom Kraljevine Jugoslavije, uspostava NDH i

---

²⁴² Bekavac, Stjepan, Mario Jareb. *Povijest 8. udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa, 2008; 2013.

²⁴³ Isto. str. 22.

²⁴⁴ Isto. str. 41-42.

karakter njezina režima."²⁴⁵ Karakter režima opisuje represalije prema manjinama (spominje sve) te rasne zakone koji su prvobitno bili namijenjeni marginaliziranju Židova iz života hrvatskog društva, a kasnije su primjenjeni i na Rome. Nadalje, vezano uz logore i progon stanovništva općenito, imamo konstataciju da je velik broj hrvatskih građana osuđivao nasilje nad svojim sugrađanima, a u tome su prednjačili mlađi građani i Crkva: "*O tome svjedoči i broj od čak 106 hrvatskih građana kojima je jeruzalemski memorijalni centar Yad Vashem dodijelio priznanje Pravednika među narodima zbog njihova sudjelovanja u spašavanju progonjenih hrvatskih Židova.*"²⁴⁶ Dva pravednika navedena su i u slikovnim izvorima, od kojih se spominje dr. Mate Ujević uz sliku i nešto detaljniji opis, dok se drugi odnosi na Dragutina Jesiha, s opisom s kojim smo se već susreli i slikom medalje pravednika koja mu pripada (prilozi, str. 104.).²⁴⁷ Novost je ovdje karta koja prikazuje sve logore na području NDH. Jasno su istaknuti nazivima i veličinom.²⁴⁸ U ukupnom broju žrtava Jasenovca i Stare Gradiške nailazimo na brojku od 72 tisuće. Naime, posljednja istraživanja (2013. g.) donose brojku od nešto više od 83 tisuće.²⁴⁹ S obzirom da je udžbenik pušten u nakladu iste godine, ne može se govoriti o umanjenim brojkama. U sklopu opće povijesti, podnaslov "Ratni zločini, holokaust i genocid u Drugom svjetskom ratu" posvećuje dvije i pol stranice kako bi rekapitulirao događaje i progon Židova od početka (1933. g.) do kraja rata.²⁵⁰ Jedinicom dominira slikovni i pisani izvor Auschwitz-Birkenau: "*Auschwitz nikad nije bio zamišljen kao logor za ubijanje Židova, nikad mu isključiva zadaća nije bila konačno rješenje - sustavno istrebljenje europskih Židova, ali mu je s vremenom to postala temeljna značajka ... Po sadašnjim procjenama od 1,3 milijuna ljudi poslanih u Auschwitz , tamo ih je umrlo 1,1 milijun. Od toga broja zastrašujući milijun ljudi bili su Židovi... Uvijek se mora imati na umu da je devedeset posto ljudi u Auschwitzu izgubilo život samo zbog toga što su u očima nacista počinili jedan jedini "zločin": rodili su se kao Židovi.*"²⁵¹ Osim toga nalazi se ovdje i prizor iz bivšeg logora Theresienstadt (Terezin) u današnjoj Češkoj Republici (prilozi, str. 103.) te Vječna vatra u spomen žrtvama holokausta ispred memorijalnog centra Yad Vashem u Jeruzalemu (prilozi, str. 104.).²⁵² Ovo poglavlje donosi kompletan opis svih važnih procesa

---

²⁴⁵ Bekavac, Stjepan, Mario Jareb. *Povijest 8. udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa, 2013. str. 96-102.

²⁴⁶ Isto. str. 101.

²⁴⁷ Isto. str. 102.

²⁴⁸ Isto. str. 102.

²⁴⁹ Podaci dostupni na <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=6284>

²⁵⁰ Bekavac, Stjepan, Mario Jareb. *Povijest 8. udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa, 2013. str. 115-117.

²⁵¹ Isto. str. 116. Izvor preuzet iz Laurence Rees, *Auschwitz - nacisti i konačno rješenje*.

²⁵² Isto. str. 116-117.

vezanih za poučavanje o holokaustu zaokruženih isticanjem i objašnjenjem temeljnih pojmova holokaust, arijska rasa, Wannsee (Wannsee konferencija), konačno rješenje, šest logora za istrebljenje i Dan sjećanja. Svi su pojmovi detaljnije su i dobro objašnjeni, a logorima je priložena i karta na kojoj se nalaze svi koncentracijski logori i logori smrti, od kojih su ovi drugi posebno označeni.²⁵³

Po pitanju poučavanja o holokaustu ovaj udžbenik tretirat ćemo kao zlatnu sredinu novog standarda za osnovne škole. Uzmemo li u obzir pokrete otpora u Drugome svjetskom ratu ne drži se plana i programa, stoga izostaje bilo kakav opis Židova ili drugih nacionalnih manjina koje dižu ustanke i bore se za svoj opstanak. Po drugim pitanjima, opisani su svi važni procesi zadani planom i programom. Imamo tako sedam ključnih pojmova objašnjenih u sklopu glavnog teksta, s obzirom da pojmovnici ni ovdje ne postoje na kraju nastavne jedinice, već na kraju udžbenika. Osam slikovnih izvora, od kojih se većina razlikuju od dosad analiziranih izdanja, doprinosi kvaliteti sadržaja, ali svega jedan pisani izvor nikako ne doprinosi. Autori su fokusirani na iznošenje svih važnih pojmova i procesa u glavnom tekstu, da bi se slikovni i pisani izvori te druge opaske ostavili kao izričito dodatan sadržaj. Pitanja za provjeru znanja ima svega pet, od kojih tri potiču više misaone procese. Dodane su čak dvije karte koje ucrtavaju logore na području njemačke okupacije i NDH, što pomaže boljoj percepciji učenika i nameće se kao važan segment unutar ove teme, što i jest.

Uspostava dijaloga i bogatstvo didaktičko-metodičkog instrumentarija najснаžniji su aduti udžbenika Snježane Koren koji se koriste i 2014./2015. godine u nešto manjoj postotnoj zastupljenosti od 14,39 posto (usporedi Tablicu 1, str. 40. i Tablicu 5, str. 45-46.).²⁵⁴ Nastavne cjeline i jedinice mijenjane su u skladu s planom i programom, no prvobitna namjena i smisao udžbenika nije. Glavni tekst u analiziranim nastavnim jedinicama ne donosi puno noviteta, osim određenih datuma i događaja koji su se dogodili nakon izdavanja prošlog obrađenog izdanja. Napredak se nadovezuje na didaktičko-metodički instrumentarij ovog udžbenika, a to je nastojanje autorice da slikovnim i pisanim izvorima te pitanjima i zadacima uvede multiperspektivan pogled na pojedine događaje i potakne učenike na razmišljanje, a učitelje na korištenje ovakvih metoda u nastavi. Ovakav pristup nismo mogli vezati ni za jednog drugog dosad analiziranog autora. Pojedini udžbenici davali su naznake kako autori ipak nastoje na suvremenijem pristupu, no većina ih je primat davala činjeničnoj povijesti. Snježana Koren u isto je vrijeme plod svojih istraživanja, kritika i razmišljanja nastojala unijeti u školske klupe.

---

²⁵³ Bekavac, Stjepan, Mario Jareb. *Povijest 8. udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa, 2013. str. 116.

²⁵⁴ Koren, Snježana. *Povijest 8, udžbenik iz povijesti za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2014.

Kao rezultat, danas imamo udžbenik za osme razrede osnovne škole koji se u brojnim nijansama razlikuje od ostalih. Ovakav zaključak podupiru i sljedeće brojke kao rezultat analize holokausta unutar ovog udžbenika. Nalazi se ovdje šesnaest slikovnih izvora pored kojih su izuzetno dobro objašnjeni procesi vezani uz prikaz. Čak petnaest pisanih izvora vezanih izravno i neizravno uz temu holokausta donose perspektive obju strana. Pa tako ovdje možemo pronaći perspektivu pripadnika hitlerove mladeži nasuprot onoj mladih Židova i djece protivnika nacističkog pokreta, komunista i drugih.²⁵⁵ Ovakav postupak izbjegava izravnu osudu pojedinaca i pripadnika skupine bez detaljnije analize. Na ovakav način pokušava se potaknuti učenike da se tek proučavanjem problema može doći do valjanog zaključka. Imamo ovdje i zadatak koji traži od učenika usporedbu totalitarnih režima Italije, Njemačke i SSSR-a u nastojanju da sami uvide sličnosti i razlike.²⁵⁶ Ovdje nisu dane samo perspektive očevidaca već i perspektive današnjih znanstvenika preko dodatnih materijala u kojima se opisuje s čime se znanost danas mora suočavati.²⁵⁷ Pojmovi su posebno označeni i valjano objašnjeni u sklopu glavnog teksta. Važniji se ponavljaju na kraju nastavne jedinice zbog potrebe usporedbe (primjer rasizam - antisemitizam), dok se ostali ponavljaju na kraju udžbenika. Primjeri moderne umjetnosti, prije svega filma, daju nam ovdje predložak za rad kod kuće i kao uvod ili zaključak za raspravu o holokaustu.

Udžbenici povijesti za četvrte razrede gimnazije, na žalost, ne doživljavaju ovakav polet. Nastavni plan i program u ovom segmentu nije se mijenjao ni nakon 2007. godine, stoga ćemo i dalje nailaziti na reizdanja istih udžbenika s vrlo malim ili neznatnim promjenama. Na tržištu gimnazijskih udžbenika za četvrte razrede od 2007. godine do danas pojavit će se velika konkurencija (pogledati Tablicu 4, str. 43.), no malo njih će se održati do danas (Tablica 6, str. 46.). Od udžbenika s kojima se susrećemo prije 2007. naspram postotne analize 2014./2015. godine održao se samo onaj autora Petrić, Raguž.²⁵⁸ Uz njega, u međuvremenu se pojavljuju udžbenici autora Akmadža, Jareb, Radelić za Alf²⁵⁹ te Erdelja, Stojaković za Školsku knjigu.²⁶⁰ Oni će svojim rezultatom i činjenicom da su ostali u gimnazijskim klupama nakon 2014./2015. godine postati jedini relevantni za detaljniju analizu.

---

²⁵⁵ Koren, Snježana. *Povijest 8, udžbenik iz povijesti za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2014. str. 73.

²⁵⁶ Isto. str. 77.

²⁵⁷ Isto. str. 168-169.

²⁵⁸ Petrić, Hrvoje, Jakša Raguž. *Povijest 4, udžbenik iz povijesti za 4. razred gimnazije*. Samobor: Meridijani, 2014.

²⁵⁹ Akmadža, Miroslav, Mario Jareb, Zdenko Radelić. *Povijest 4, udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Alfa, 2009.

²⁶⁰ Erdelja, Krešimir, Igor Stojaković. *Koraci kroz vrijeme IV., udžbenik povijesti za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska Knjiga, 2009.

Krešimir Erdelja nastavnik je povijesti, suradnik CDRSEE-a i EuroClia i tajnik Hrvatske udruge nastavnika povijesti. Igor Stojaković također je nastavnik povijesti, a u znanstvenom radu bavi se ranim novim vijekom i Prvim svjetskim ratom te surađuje na projektu Triplex Confinium. Ovaj udžbenik ipak označava svojevrsan skok u standardu za gimnazije, usporedivši ga s dosad obrađivanima. Autori već na prvi pogled nastoje ukomponirati sva dostignuća dosadašnjih udžbenika u jedan konkretan, nadodajući pritom poneke novitete. Nastavne jedinice koncipirane su nešto drugačije, no opet u okvirima Nastavnog plana i programa. Tako u poglavlju o pojavi i usponu nacizma nalazimo pet punih stranica ove teme, no tri su posvećene njihovom programu i zločinima.²⁶¹ Ovdje se započinje konstatacijom: "*Iracionalna mržnja prema Židovima - antisemitizam - žalosna je pojava u europskoj povijesti koja je u doba nacizma dostigla vrhunac.*"²⁶² Ovo je vrlo dobar primjer rečenice koja ocrtava široki povijesni kontekst tog pojma na prostoru Europe te daje učenicima naznaku kako bi se bilo dobro podsjetiti povijesnih događaja vezanih uz Židove. Ovdje je cijelo poglavlje posvećeno Nürnberškim zakonima, a priča je koncipirana oko tri glavna pojma, Nürnberški zakoni, politika rasne segregacije i Kristalna noć.²⁶³ Kristalna noć tema je i povijesnog izvora uz koji se ovdje daje i web link na lokaciju gdje se izvor može naći, a nakon njega priložena su i pitanja za raspravu o pročitanoj.²⁶⁴ Slikovni izvori vezani su uz logični ishod antisemitske politike, nošenje Davidove zvijezde i bojkota židovskih prodavaonica. Na kraju svake nastavne cjeline nalazi se mentalna mapa najvažnijih događaja, dok se na početku nalaze ključni datumi i ključni pojmovi. Poglavlje o NDH je u prosjeku s prijašnjim udžbenicima. U glavnom tekstu opisani su rasni zakoni i zločini te nabrojani logori i istaknut broj žrtava svake manjine pojedinačno. Nalaze se ovdje i četiri već viđena slikovna izvora (oglas o prisilnom iseljavanju Židova i Srba, zagrebačka sinagoga, spomenik u Jasenovcu i ulaz u logor Jasenovac).²⁶⁵ Novost je pisani izvor koji donosi svjedočanstvo Ivana Palčeca sa suđenja Dinku Šakiću, gdje žrtva opisuje postupke i uvjete u logorima Stara Gradiška i Jasenovac.²⁶⁶ Iako zatvorenik nije bio Židov, izvor jako dobar primjer uvjeta koji su bili isti za sve, a ponuđena pitanja otvaraju raspravu o manipulaciji s brojem žrtava i ljudskom moralu. Poglavlje naslovljeno "Holokaust" nalazi se u sklopu nastavne jedinice "Posljedice totalnog

---

²⁶¹ Erdelja, Krešimir, Igor Stojaković. *Koraci kroz vrijeme IV., udžbenik povijesti za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska Knjiga, 2009. str. 135-139.

²⁶² Isto. str. 135.

²⁶³ Isto. str. 137-138.

²⁶⁴ Isto. str. 138.

²⁶⁵ Isto. str. 183-185.

²⁶⁶ Isto. str. 184.

rata za civilno stanovništvo."²⁶⁷ Od uobičajenih slikovnih izvora ovdje se ističe slika djevojčice Židovke Lee Deutsch uz opširno popratno objašnjenje njene životne priče (prilozi, str. 103.).²⁶⁸ Nastavna jedinica započinje pisanim izvorom o Himmlerovu govoru mržnje prema Židovima, a poglavlje o holokaustu bazira se na ključnim pojmovima holokaust, "konačno rješenje" i logori istrebljenja. Uz detaljnije opise već viđenog, nalazi se ovdje i brojka od 400 geta osnovanih samo na području Poljske.²⁶⁹

U udžbeniku se, kao i kod većine prethodnika dovoljno ne naglašavaju pokreti otpora, nema ni spomena Dana sjećanja pa tako ni "pravednika među narodima." U sintezi najvažnijih događaja u sklopu opće i nacionalne povijesti vidljiv je pozitivan pomak, no on nije značajan. Nalazimo ovdje sedam slikovnih izvora od kojih je većina uobičajenih, dok su tri pisana izvora ipak malo pomnije birana, a uz njih se potiče i rasprava. Židovi se stavljaju u širi kontekst od onog uobičajenog tek u jednoj rečenici koju ne slijedi nikakav popratni tekst niti dodatak koji bi pokušao oslikati njihovu povijest i kulturu prije konteksta holokausta. Udžbenik na kraju nastavne jedinice i ispod pisanih izvora nudi velik broj pitanja od kojih su četiri zahtijevala više misaone procese dok je njih četrnaest zahtijevalo niže. Isticanje važnih pojmova na početku nastavne cjeline pomaže boljoj orijentaciji i priprema učenika na nadolazeće probleme, a mentalna mapa na kraju cjeline odličan je novitet. Ovaj udžbenik, vjerojatno u nešto promjenjenom obliku, šk. god. 2014./2015. ostvaruje visokih 34,35 posto zastupljenosti u gimnazijama i koristi se u 191 razrednom odjelu, što ga čini trenutno najtraženijim. Uzevši u obzir takav standard možemo pristupiti površinskoj analizi preostala dva, i to njihovih zadnjih izdanja, kako bismo mogli doći do adekvatnog zaključka.

Drugi udžbenik prema postotnoj zastupljenosti (23,92 posto), koristi se danas u 133 gimnazijska razredna odjela.²⁷⁰ Uz već spomenutog Maria Jareba, pojavljuju se ovdje Miroslav Akmadža, povjesničar koji se dosta bavio temama odnosa Katoličke crkve i države te Domovinskim ratom i Zdenko Radelić, također povjesničar nešto starije generacije čije teme pokrivaju problematiku hrvatske državnosti, radničkih pokreta i Domovinskog rata. Ovaj udžbenik po pitanju poučavanja o holokaustu možemo promatrati kao skraćenu verziju onog prethodno obrađenog za osme razrede osnovne škole autora Bekavac, Jareb. Imamo ovdje povratak na zastarjeli plan i program za gimnazije pri čemu su poglavlja vezana uz

---

²⁶⁷ Erdelja, Krešimir, Igor Stojaković. *Koraci kroz vrijeme IV., udžbenik povijesti za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska Knjiga, 2009. str. 201-204.

²⁶⁸ Isto. str. 204.

²⁶⁹ Isto. str. 203.

²⁷⁰ Akmadža, Miroslav, Mario Jareb, Zdenko Radelić. *Povijest 4., udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Alfa, 2015.

holokaust gotovo identična tekstem i popratnim instrumentarijem kao u udžbeniku za osnovne škole. Taj tekst još je ponegdje dodatno trivijaliziran i skraćen, a oduzeti su i neki slikovni izvori. U sklopu opće povijesti dodan je kratak opis varšavskog geta.²⁷¹

Treći danas aktualni udžbenik autora Petrić, Raguž koristi se u 128 razrednih odjela s 23,02 posto zastupljenosti.²⁷² Razlika između ovog, najnovijeg, izdanja i zadnjeg analiziranog iz 2004. godine više je kozmetičke prirode nego sadržajne. Kako bi udžbenik zadovoljio potrebe najnovijeg vremena, već se i kod same pojave nacizma naglašava početak holokausta implementacijom pisanog izvora iz knjige Wenera Kellera, *Povijest Židova od biblijskih vremena do stvaranja Izraela*, koji donosi opis "kristalne noći."²⁷³ U usporedbi s prethodnim izdanjem, oduzet je po jedan pisani izvor u sklopu nacionalne i opće povijesti. U svrhu zadovoljavanja novih potreba naglašen je ovdje, u sklopu opće povijesti, i naslov poglavlja "Holokaust, stradanje Židova u Njemačkoj, njenim saveznicama i okupiranim zemljama." Dodani su i tekstovi o kolaboraciji i pokretima otpora koji su posuđeni iz obrađenog udžbenika za osnovne škole iz 2007. godine (nema spomena židovskog otpora).²⁷⁴ Dakle ovaj udžbenik i dalje predstavlja standard prošlog obrađenog razdoblja, osvježen ponekim paragrafima iz puno naprednijeg udžbenika za osnovne škole koji se više ne nalazi u distribuciji.

4.5. Rasprava

Rezultati kvalitativne analize pokazali su kako se napredak u sadržaju vezanom uz poučavanje o holokaustu u hrvatskim udžbenicima povijesti za osme razrede osnovne škole i četvrte razrede gimnazije odvijao sporo u obliku uzlazne linije narušene pojedinim oscilacijama. Započevši analizu u razdoblju od 1990. do 1999. godine, naišli smo na očekivano. Udžbenici relativiziraju težinu holokausta, a tekst često ostavlja dojam premale relevantnosti spomenutog. U prvi plan stavljena je politika, a zatim i politički progoni, dok su Židovi ovdje usputan spomen. Često nalazimo pojmove antisemitizam i genocid u vrlo zbunjujućem i nedefiniranom obliku, dok spomen holokausta ne nalazimo uopće, sve do 1999. godine. Postoji ogromna neusklađenost opće i nacionalne povijesti po pitanju ove teme

---

²⁷¹ Akmadža, Miroslav, Mario Jareb, Zdenko Radelić. *Povijest 4., udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Alfa, 2015. str. 141.

²⁷² Petrić, Hrvoje, Jakša Raguž. *Povijest 4, udžbenik iz povijesti za 4. razred gimnazije*. Samobor: Meridijani, 2014.

²⁷³ Isto. str. 85.

²⁷⁴ Isto. str. 143-145.

koja će se održati sve do danas. Dok se u sklopu opće povijesti redovito spominju pojmovi antisemitizam i genocid, izbjegava se njihovo korištenje u kontekstu ustaškog režima, odnosno nacionalne povijesti toga doba. Štoviše, teme koje se do 1999. godine ponajviše obrađuju u općoj povijesti vezane su uz dolazak Hitlera na vlast i njegovu rasnu politiku, Nürnberške zakone, koncentracijske logore i broj žrtava na kraju rata, dok se u sklopu nacionalne povijesti donosi u prosjeku jedna do dvije rečenice u kojima se spominje kako se po uzoru na njemačke rasne zakone progonilo Srbe, Židove i Rome od strane vlasti NDH. Širi opisi određenih događaja i procesa izostaju u oba segmenta. Ovdje možemo istaknuti jedino udžbenik Ive Perića za gimnaziju u kojem se spominje junaštvo židovske zajednice prilikom dizanja ustanka u varšavskom getu.²⁷⁵ Ovo je zaista usamljeni primjer šireg konteksta jednog konkretnog primjera, koji će u narednim izdanjima istog autora ionako biti izbačen, srozavajući, a ne poboljšavajući standard.

Nakon 1999./2000. godine nalazimo sve manje razlike u količini sadržaja i popratnog instrumentarija između udžbenika za gimnazije i osnovne škole naspram prethodnog razdoblja. Ovdje se već spomenute teme obrađuju nešto širim opisima u nešto više redaka teksta. Tim temama sad su nadodani: detaljniji programi NSDAP-a, gdje se često donose i njihove točke; "kristalna noć" koja će se sad pojavljivati u svim udžbenicima kao jedan od najboljih primjera represije koja je vršena nad Židovima prije Drugoga svjetskog rata; ratni zločini kao pravna kategorija koja će imati svoje uporište u suđenjima ratnim zločincima poslije rata; "konačno rješenje židovskog pitanja" sad će uvoditi u svrhu postojanja logora smrti koji su adekvatno odijeljeni od koncentracijskih logora; memorijalni centar Yad Vashem i priznanje "pravednika među narodima"; spominju se sad i geta koja su osnivana nakon prijedloga "konačnog rješenja." Primjer varšavskog geta ne nalazimo u svim udžbenicima. U nekima se opis svodi samo na spomen postojanja geta i njihovu svrhu, dok se spomen varšavskog geta često nalazi u obliku povijesnog izvora ili dodatnog materijala. Niti jedan udžbenik, nakon spomenutog Perićevog, varšavski geto ne povezuje s junačkim otporom, već se isključivo dobiva dojam patnje i uništenja. Jedini udžbenik koji donosi drugačiji primjer hrabrosti i odgovora Židova jest pisani izvor o strijeljenju na području SSSR-a koji nalazimo kod skupine autora Brkljačić, Ponoš, Samardžija, Špelić.²⁷⁶ U sklopu nacionalne povijesti sad se posvećuje nešto više redaka teksta rasnim zakonima i njihovom provođenju, a spominju se i drugi koncentracijski logori na području NDH osim Jasenovca i

---

²⁷⁵ Perić, Ivo. *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću*. Zagreb: Školska Knjiga, 1995. str. 149.

²⁷⁶ Brkljačić, Maja, Tihomir Ponoš, Zdenko Samardžija, Dario Špelić. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 2005. str. 96.

Stare Gradiške te logori smrti kao poseban pojam. Obilježavanje Dana sjećanja još uvijek ne nalazimo u svim analiziranim udžbenicima nakon 2003. godine. Umjesto toga nailazimo i na 20. travnja (19. travnja) kao dan kada je podignut ustanak u varšavskom getu.

Nakon 2007. godine udžbenici za osnovne škole uvelike nadmašuju one gimnazijske prema kvaliteti i potpunosti sadržaja. Ovaj fenomen postaje generalni primjer koliko je Nastavni plan i program, uz Udžbeničke standarde, vezan uz kvalitetu udžbenika. Od tada se tema holokausta u udžbenicima za osme razrede nalazi i u naslovima nastavnih jedinica te poglavlja unutar njih. Kvaliteta poučavanja o holokaustu sada ne ovisi isključivo o glavnom tekstu unutar udžbenika već u dodatnom didaktičko-metodičkom instrumentariju. Gimnazijske udžbenike nakon 2007. godine doista treba promatrati odvojeno. Analiziravši tri izdavača koji se trenutačno koriste u gimnazijama, možemo slobodno konstatirati kako nisu značajnije napredovali od onih prije 2007. godine "zahvaljujući" nepostojanju suvremenog Nastavnog plana i programa za gimnazije.

Kvantitativnom analizom pobrojali smo količinu didaktičko-metodičkog instrumentarija vezanog uz temu holokausta. U razdoblju od 1990. do 1999./2000. godine u analiziranim udžbenicima jedva da se i susrećemo s ovakvim standardima. Nalazimo u prosjeku dva slikovna izvora i dvije dodatne napomene po udžbeniku. Ne postoje pisani izvori i pojmovnici, a pitanja i zadaci na kraju nastavnih jedinica nemaju svrhu provjere znanja niti poticanja dijaloga. Udžbenici između 2000. i 2007. godine znatno su bogatiji ovakvim instrumentarijem pa smo tako izračunali prosjek od četiri slikovna izvora, dvije dodatne napomene, četiri pisana izvora i šest pitanja i zadataka po udžbeniku. Pronašli smo i jednu kartu na kojoj su ucrtani koncentracijski logori pod nacističkom okupacijom. Prosjeku u ovom razdoblju izrazito doprinosi udžbenik Snježane Koren, koji po tom pitanju postiže najveći standard (devet pisanih izvora, sedam slikovnih izvora i trinaest pitanja i zadataka). Dodatni instrumentarij kod udžbenika nakon 2007. godine pa sve do danas još je bogatiji kada računamo prosječnu vrijednost. Dobili smo brojke od devet slikovnih izvora, pet pisanih izvora, sedam pitanja i zadataka te dvije dodatne napomene. U dva udžbenika nalazimo i karte s pozicijama koncentracijskih logora na razini nacističke okupacije i NDH. Slikovni izvori odnose se ponajviše na prikaze izgladnjelih zatvorenika u logorima, koncentracijskih logora i logora smrti, osoba koje simboliziraju razdoblje holokausta poput Ane Frank u sklopu opće povijesti te Lee Deutsch u sklopu nacionalne, nositelja titule "pravednika među narodima," simboliku holokausta poput prišivka Davidove zvijezde i sl. Od pisanih izvora najčešće se pojavljuju memoari Ane Frank, suđenje Rudolfu Hössu, o ustanku u varšavskom getu,

memoari Vladka Mačeka, Eve Grlić i dr. (više u prilozi, str...). Pitanja i zadaci generalno su vrlo siromašni. Po tom pitanju možemo istaknuti tek dva udžbenika u pozitivnom odmaku, onaj Snježane Koren za osnovnu školu i onaj Erdelje i Stojakovića za gimnazije. Prosječnoj vrijednosti standard po pitanju slikovnih i pisanih izvora ponovno uvelike podiže udžbenik za osnovnu školu Snježane Koren.²⁷⁷ Najnovije izdanje ovog udžbenika sadrži čak šesnaest slikovnih i petnaest pisanih izvora. Pisani izvori donose multiperspektivan pogled na pojedine događaje. Ovo je još uvijek jedini udžbenik koji se pokušava nositi s potrebama modernog školstva. Takve potrebe temelje se na multiperspektivnosti dodatnog sadržaja i poticanju aktivnog dijaloga u učionici te potezanju temeljnih pitanja tolerancije i multikulturalnosti. Štoviše, zahtijeva se na sasvim novom pristupu učenju povijesti, onom koje se više neće temeljiti na količini podataka i činjenica bazirajući se na važne događaje. Svi udžbenici do danas, izuzevši onaj Snježane Koren, bazirani su na tom starom pristupu. Osim što su puno bogatiji informacijama, suštinski se ne razlikuju mnogo od svojih davno zaboravljenih prethodnika. Noviji udžbenici zapravo su najkompletniji po pitanju pojmova. Oni su u ovim izdanjima posebno istaknuti i adekvatno objašnjeni u glavnom tekstu i pojmovnicima. Glavni pojmovi na kojima se danas bazira poučavanje o holokaustu jesu rasizam, antisemitizam, genocid, holokaust, Nürnberški zakoni, kristalna noć, rasni zakoni, koncentracijski logori, logori smrti, geto i konačno rješenje.

U generalnom osvrtu na sva tri obrađena razdoblja možemo konstatirati kako udžbenici i dalje podbacuju o određenim segmentima. Prvobitno bili bi to slikovni izvori koji općenito bude najveći interes kod učenika za određenu temu. Njih je u prosjeku malo i vrlo su repetitivni. Pisani izvori također se često ponavljaju i ne pružaju multiperspektivan pogled na probleme, dok pitanja za poticanje rasprave uz izvore u većini udžbenika uopće ne postoje. Židovi se i dalje u udžbenicima za osme razrede osnovne škole i četvrte razrede gimnazije spominju samo u kontekstu stradavanja prije i tijekom Drugoga svjetskog rata. Samo u udžbenicima autora Kolar - Dimitrijević, Petrić, Raguž i Snježane Koren nalazimo kratak uvod u problematiku raseljenosti židovskog naroda i Balfourove deklaracije nakon Prvog svjetskog rata i to u poglavlju o dekolonizaciji. Nalazimo u izdanju ovih prvih iz 2007. i izborni sadržaj u kojem se opisuje doseljavanje Židova na hrvatske prostore što je također jedinstven primjer. Veliki problem u svim analiziranim udžbenicima predstavlja i strah od isticanja pojmova genocid i holokaust u kontekstu nacionalne povijesti. Ako je ustaški režim prihvatio rasne zakone i postupao sukladno s nacistima, nema razloga da se takve radnje ne oslovljavaju kao

---

²⁷⁷ Koren, Snježana. *Povijest 8, udžbenik iz povijesti za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2014.

genocidne. Štoviše, učenici bi lakše shvatili ulogu kakvu su imale zemlje kolaboranti nacističkog režima. Razlog za ovakvo postupanje možemo tražiti u činjenici kako bi se priznavanjem genocidnosti vlasti NDH nad drugim nacionalnim manjinama i zajednicama počela isticati i ona nad Srbima, što nikako nije u interesu desno orijentiranih autora. U udžbenicima nema spomena niti slučajeva antisemitizma u Italiji, a pogotovo u SSSR-u gdje se istovremeno manifestirala velika mržnja prema Židovima, što daje dojam kako su nacisti jedini koji provode takve akcije (iako su jedini koji su takve akcije javno ozakonili).

Usporedimo li ova tri duga analizirana razdoblja po pitanju poučavanja o holokaustu s općenitim razvojem hrvatskog školstva, vidjet ćemo da je proces vremenski sukladan. S temeljitim promjenama obrazovnog sustava mijenjao se i sadržaj poučavanja o holokaustu. Razvijanjem svijesti o potrebi poučavanja ove teme, dodatnim seminarima i osposobljavanjem nastavnog kadra, do 2010. godine napravljen je ogroman i pravocrtan pomak u ovom segmentu. Ipak, taj pomak najviše se manifestirao u izvannastavnim aktivnostima, dok će se u sklopu redovne nastave sustavnije mijenjati tek donošenjem predmetnih kurikuluma koji će sadržavati savim nove i drugačije Nastavne planove i programe. Oni će izravno utjecati na daljnji izgled udžbenika kojima je, prema dosad viđenom, potrebno potpuno restrukturiranje.

ZAKLJUČAK

Prihvativši se teme holokausta u udžbenicima iz povijesti nemoguće je ne dotaknuti razvoj hrvatskog školstva od početka procesa osamostaljenja pa sve do danas. Gornju granicu omeđili smo 2010. godinom više iz potrebe jasnog isticanja vremena do kojeg su se događale najveće promjene u tom segmentu. I stvarno, 2010. godina bila je ona gornja granica poslije koje nemamo značajnijih pomaka u udžbeničkom standardu po pitanju teme holokausta. Za takve promjene pričekat ćemo kraj cjelovite kurikularne reforme, na temelju koje će ovaj rad simbolizirati cjelovit pregled stanja u kakvom je hrvatsko školstvo bilo prije 2016. godine. Iako sporo i loše, iz godine u godinu napredovalo je uzlaznom putanjom.

Imajući na umu važne procese koji su se trebali dogoditi da bi se holokaust u školama obrađivao na način na koji se to danas prakticira, napravili smo kratak pregled razvoja hrvatskog školstva. Od dogmatizacije u 90-im godinama prošlog stoljeća, preko uspostave udžbeničkog pluralizma, pa Udžbeničkog standarda i Plana razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.–2010., Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda i Nastavnog plana i programa za osnovne škole iz 2006. godine, sve do objave Nacionalnog i okvirnog kurikulumu 2011. te uključenja u strateški plan Europske unije Obzor 2020. Ovo dugo razdoblje od dvadeset i pet godina svjedočilo je i osnivanju brojnih ustanova koje djeluju unutar Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, ali i onih nevladinih i neprofitnih. Najviše traga na naš rad ostavila je Agencija za odgoj i obrazovanje čiji su projekti i suradnje ostavili iza sebe veliku količinu materijala i priručnika za sadašnje i buduće učitelje/nastavnike. Sudjelovanje na brojnim seminarima na nacionalnoj i međunarodnoj razini ostavilo je također iza sebe nebrojene materijale i predavanja stranih znanstvenika.

Analizom udžbenika povijesti nije se bavilo mnogo autora na prostoru Hrvatske. Bili su to ponajviše sami autori progresivne ljevice, koji se pojavljuju kao nova struja udžbeničkog standarda nakon 2000. godine. Pomanjkanje desno orijentiranih autora u analizi, odnosno kritici postojećih udžbenika možemo tražiti i u činjenici da su većim dijelom mogli biti zadovoljni postojećim stanjem, naročito 90-ih godina. Pojavom alternativnih udžbenika nastaje balans između ove dvije strane koji će se održati sve do danas s podjednakom uspješnošću u postotnoj zastupljenosti, ali ne i stvarnim ishodom.

Poučavanju o holokaustu u Republici Hrvatskoj pristupili smo sistematično kako bi objašnjenje pojedinih procesa i termina mogli izostaviti iz analitičkog dijela rada. Pojam holokaust stavili smo u ispravan kontekst, a pored toga objasnili smo i pravnu terminologiju iz koje je sam pojam i nastao. Poučavanje o holokaustu u današnjim vremenima pokazalo se izuzetno važnim segmentom obrazovanja zbog svoje moralne i civilizacijske pouke, ali i nastojanja za njegovanjem dostignuća historiografije, demokracije i građanskog odgoja. Pojavom brojnih revizionističkih struja ovakva postignuća stavljaju se pod upitnik, no upravo je u tome glavna svrha i čar obrazovanja. Odgajamo li i obrazujemo djecu dajući im ispravne primjere za njegovanje postignute civilizacijske razine, neće postojati strah od ponavljanja pogrešaka koje su činili naši preci.

Vidjeli smo na koji se sve način može poučavati o holokaustu, bilo to kroskurikularno, izvanškolskim i izvannastavnim aktivnosti, obilježavanjem Dana sjećanja 27. siječnja svake godine ili posjetom brojnim institucijama diljem svijeta koje se bave memorijalom, dokumentacijom ili edukacijom o ovoj temi. Materijali za poučavanje najbliži su i najpristupačniji način za početak, a ponudili smo brojne primjere priručnika, stručne literature, video materijala, filmske produkcije i proze putem odgovarajućih web linkova.

Na poslijetku, kvalitativnom i kvantitativnom analizom došli smo do zaključka kako udžbenici za osme razrede osnovne škole i četvrte razrede gimnazija i dan danas nisu dorasli izazovu kakav zahtijeva moderan pristup poučavanju. Prema količini sadržaja, informacija i didaktičko-metodičkog instrumentarija napravljen je velik odmak od početne točke gledišta, no u suštini, oni se i dalje baziraju na činjeničnom znanju i zadanim definicijama. Po pitanju holokausta te činjenice i definicije dostigle su zadovoljavajuću razinu, ali procesi i širi kontekst ove problematike u udžbenicima nije niti dotaknut.

"Povjesni događaj postoji da se pamti i nikada ne zaboravi, da nas nauči; to se dogodilo i ljudi su sudjelovali. Ekstremizam, fanatizam, mržnja, netolerancija i neznanje mogu dovesti do bestijalnosti društva. Svaki vlastiti sud u razlikovanju dobrog i lošeg je barijera, garancija protiv zla."²⁷⁸ Iz tog razloga moramo poticati učenike na razvoj vlastitog suda kako bi mogli stvoriti vlastite barijere.

---

²⁷⁸ Iz izjave izraelskog veleposlanika u Hrvatskoj Yosefa Amranija u povodu obilježavanja Međunarodnog dana sjećanja na žrtve holokausta 27. siječnja 2013. godine.

SUMMARY

THE HOLOCAUST IN CROATIAN HISTORY TEXTBOOKS FROM 1990. TO 2010.

Croatian history textbooks went through three different phases during the period between the emergence of free and sovereign Republic of Croatia and events that set the road towards European integration after 2010. The first period manifested in imposed nationalization by the Tuđman administration between 1990. to 1999. which resulted in a limited choice of history textbooks. The second period began with textbook pluralism and free minded authors after 2000. which expressively pushed the textbook content in the right direction. It lasted until 2006. when Croatian National Education Standard was introduced followed by the new curriculum for primary schools. That changed content in the textbooks for primary schools radically and distanced them from the textbooks for high school (gymnasium). It marked the period from 2007. till today.

A qualitative and quantitative analysis of the content of seventeen history textbooks for eighth grades of primary schools and ten textbooks for the fourth year of high schools (gymnasium) was carried out on the topic of The Holocaust in a given period of time. The analysis revealed that textbooks considerably improved until nowadays considering the content and didactic-methodological instrumentarium on the topic of The Holocaust. It also revealed that the most of the current history textbooks are not up to the challenges of modernization of education such as multiperspectivity or encouraging debate and dialogue by setting incentive issues.

Keywords: The Holocaust, history textbooks, curriculum, didactic-methodological instrumentarium, multiperspectivity

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

Osnovna škola

Bekavac, Stjepan, Mario Jareb. *Povijest 8. udžbenik za 8. razred osnovne škole*, Zagreb: Alfa, 2008.

Bekavac, Stjepan, Mario Jareb. *Povijest 8. udžbenik za 8. razred osnovne škole*, Zagreb: Alfa, 2013.

Brkljačić, Maja, Tihomir Ponoš, Zdenko Samardžija, Dario Špelić. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*, Zagreb: Školska Knjiga, 2001.

Brkljačić, Maja, Tihomir Ponoš, Zdenko Samardžija, Dario Špelić. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*, Zagreb: Školska Knjiga, 2005.

Đurić, Vesna. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2002.

Đurić, Vesna. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2005.

Đurić, Vesna. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2006.

Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest 8, udžbenik iz povijesti za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Meridijani, 2003.

Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest 8, udžbenik za osmi razred osnovne škole*. Samobor: Meridijani, 2007.

Koren, Snježana. *Povijest 8, udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2003.

Koren, Snježana. *Povijest 8, udžbenik za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2005.

Koren, Snježana. *Povijest 8, udžbenik iz povijesti za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Profil, 2014.

Lovrenčić, Rene, Ivan Jelić, Radovan Vukadinović, Dušan Bilandžić, Vjekoslav Brešić. *Čovjek u svom vremenu*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.

Matković, Hrvoje. *Povijest 8, udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 2000.

Matković, Hrvoje. *Povijest 8, udžbenik za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Školska Knjiga, 2005.

Perić, Ivo. *Povijest za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa, 1996.

Perić, Ivo. *Povijest za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Alfa, 1998.

Gimnazija

Akmađža, Miroslav, Mario Jareb, Zdenko Radelić. *Povijest 4., udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Alfa, 2015.

Erdelja, Krešimir, Igor Stojaković. *Koraci kroz vrijeme IV., udžbenik povijesti za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska Knjiga, 2009.

Kolar-Dimitrijević, Mira, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž. *Povijest IV, udžbenik za IV. razred gimnazije*. Samobor: Meridijani, 2004.

Leček, Suzana, Magdalena Najbar-Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina. *Povijest 4, za četvrti razred (opće) gimnazije*. Zagreb: Profil, 2000.

Leček, Suzana, Magdalena Najbar-Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina. *Povijest 4, za četvrti razred (opće) gimnazije*. Zagreb: Profil, 2006.

Matković, Hrvoje, Franko Mirošević. *Povijest 4, udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska Knjiga, 2001.

Perić, Ivo. *Povijest za IV. razred gimnazije*. Zagreb: Alfa, 1997.

Perić, Ivo. *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću*. Zagreb: Školska Knjiga, 1995.

Petrić, Hrvoje, Jakša Raguž. *Povijest 4, udžbenik iz povijesti za 4. razred gimnazije*. Samobor: Meridijani, 2014.

Vujčić, Ivan. *Povijest: Hrvatska i svijet u XX. stoljeću: udžbenik za četvrti razred gimnazije*. Zagreb: Birotehnika-centar za dopisno obrazovanje, 1998.

NASTAVNI MATERIJALI / PRIRUČNICI

Encyclopædia Britannica. *Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2013.

Holokaust u nastavi, priručnik za nastavnike. ur. Nenad Popović. Zagreb: Durieux, 2005.

Nastava suvremene povijesti Jugoistočne Europe, Dodatni obrazovni materijal. ur. Krešimir Erdelja, Zagreb: Hrvatski helsinški odbor, 2007.

The Oxford English Dictionary, vol. VII. Oxford: Clarendon Press, 1989.

ČASOPISI

Bušljeta, Rona. Didaktičko-metodička koncepcija hrvatskih gimnazijskih povijesnih udžbenika od 2003. do 2008. godine. *Napredak* 154 (2013): 317-337.

Koren, Snježana. Manjine u hrvatskim udžbenicima povijesti i zemljopisa. *Povijest u nastavi* 1 (2003): 15-35.

Koren, Snježana. Školska povijest kao politička bojišnica: oblikovanje engleskog Nacionalnog kurikulumu za povijest. *Povijest u nastavi* 6 (2005): 117-142.

Koren, Snježana. Slike nacionalne povijesti u Hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije. *Historijski zbornik* 60 (2007): 517- 534.

Koren, Snježana. Svrha i ciljevi suvremene nastave povijesti. *Povijest u nastavi* 2 (2004): 142- 157.

Koren, Snježana, Magdalena Najbar-Agičić. Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju. *Povijest u nastavi* 5 (2007): 117-174.

Tomljenović, Ana. Slika Hrvata u srpskim i Srba u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu. *Povijest u nastavi* 19 (2012): 1-33.

ZBORNICI RADOVA

Goldstein, Ivo. O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj. U *Dijalog povjesničara - istoričara* 3. ur. H. S. Fleck i I. Graovac, 15-28. Zagreb: Zaklada Friedrich- Naumann, 2001.

Goldstein, Ivo. The Treatment of Jewish History in Schools in Central and Eastern Europe. U *Clio in the Balkans. The Politics of History Education*. ur. Christina Koulouri, 350-358. Thessaloniki: *Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe*, 2002.

Koren, Snježana. Hungarians and Hungarian History in Croatian History Textbooks. U *Clio in the Balkans. The Politics of History Education*. ur. Christina Koulouri, 168-190. Thessaloniki: *Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe*, 2002.

Koren, Snježana. Yugoslavia: a Look in the Broken Mirror. Who is the Other? U *Clio in the Balkans. The Politics of History Education*. ur. Christina Koulouri, 193-202. Thessaloniki: *Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe*, 2002.

Najbar-Agičić, Magdalena. Nacionalne manjine i nastava povijesti u Hrvatskoj. U *Dijalog povjesničara-istoričara 7*, ur. Dušan Gamser, Igor Graovac i Olivera Milosavljević, 269-284. Zagreb: *Zaklada Friedrich- Naumann*, 2002.

Najbar-Agičić, Magdalena. Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća. U *Dijalog povjesničara-istoričara 4*. ur. Dušan Gamser, Igor Graovac i Olivera Milosavljević, 213-230. Zagreb: *Zaklada Friedrich- Naumann*, 2001.

Najbar-Agičić, Magdalena. The Yugoslav History in Croatian Textbooks. U *Clio in the Balkans. The Politics of History Education*. ur. Christina Koulouri, 232-248. Thessaloniki: *Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe*, 2002.

Prlender, Ivica. Hrvatski udžbenici za povijest- stanje i nakane. U *Dijalog povjesničara-istoričara 4*, ur. Dušan Gamser, Igor Graovac i Olivera Milosavljević, 45-59. Zagreb: *Zaklada Friedrich- Naumann*, 2001.

MONOGRAFIJE

Bale, Anthony. *The Jew in the medieval book: English antisemitism, 1350-1500*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918.-2008*. Zagreb: Novi Liber: Europapress holding, 2008.

Jareb, Mario, ur. *Multiperspektivnost ili relativiziranje*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest- Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008.

Najbar-Agičić, Magdalena. *Klio na Balkanu - Prilozi analizi stanja u nastavi povijesti u Jugoistočnoj Europi*. preveli Draženka Kešić i Silvije Devald. Zagreb: Srednja Europa, 2005.

Nikolić Jakus, Zrinka. *Uvod u studij povijesti. Historiografski praktikum*. Zagreb: Leykam internacional, 2012.

Petrungaro, Stefano. *Pisati povijest iznova*. Preveo Franko Dota. Zagreb: Srednja Europa, 2009.

Stradling, Robert. *Nastava europske povijesti 20.stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2003.

Stradling, Robert. *Multiperspektivnost u nastavi povijesti*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.

INTERNETSKE STRANICE

Agencija za odgoj i obrazovanje, AZOO. <http://www.azoo.hr/> (posjet 16.1.2016.)

Cjelovita kurikularna reforma. <http://www.kurikulum.hr/> (posjet 18.1.2016.)

Deklaracija iz Stockholma Međunarodnog foruma o holokaustu, 2000.

<https://www.holocaustremembrance.com/about-us/stockholm-declaration> (posjet 20.2.2016.)

Dodatak Preporuci Vijeća Europe R (2001) 15 o nastavi povijesti u 21. stoljeću. Povijest u nastavi 1/2003. 7-13. <http://hrcak.srce.hr/10111> (posjet 15.1.2016.)

Državni pedagoški standard za predškolsko, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2005.

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&id=273:pedagogiki-standardi&Itemid=486
(posjet 15.1.2016.)

GOOD inicijativa. <http://goo.hr/good-inicijativa/> (23.2.2016.)

Holokaust i drugi genocidi. Zagreb: Dokument radne skupine za obrazovanje o holokaustu i drugim genocidima, 2010.

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=4116:pouavanje-o-holokaustu-i-drugim-genocidima-smjernice&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485
(posjet 5.2.2016.)

Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava. <http://www.hho.hr/> (posjet 24.2.2016.)

International Holocaust Remembrance Alliance - IHRA.

<https://www.holocaustremembrance.com/> (posjet 20.2.2016.)

JUSP Jasenovac. <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5994> (posjet 20.2.2016.)

Memorandum o suradnji AZOO i Yad Vashema, 2013.

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=4987:potpisan-memoranduma-o-suradnji-s-yad-vashemom&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485
(posjet 21.2.2016.)

Memorial de la Shoah iz Pariza.

<http://www.memorialdelashoah.org/index.php/en/discovering-the-shoah-memorial/presentation/memorial-activities> (posjet 22.2.2016.)

Merriam-Webster dictionaries, Holocaust.

<http://www.merriamwebster.com/dictionary/holocaust> (posjet 1.2.2016.)

Miletić, Loranda. *Poučavanje o holokaustu u Republici Hrvatskoj i suradnja s međunarodnim organizacijama*. Agencija za odgoj i obrazovanje, 2012.

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=4066:pouavanje-o-holokaustu-i-suradnja-s-meunarodnim-organizacijama&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485 (posjet 13.2.2016.)

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

<http://public.mzos.hr/Default.aspx> (posjet 21.12.2015.)

Muzej Kuća Ana Frank. <http://www.annefrank.org/en/Museum/> (posjet 23.2.2016.)

Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, NCVVO,

<http://www.ncvvo.hr/drzavnamatura/web/public/home> (posjet 16.1.2016.)

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2011.

<http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2685> (posjet 22.12.2015.)

Nacrt prijedloga zakona o udžbenicima za osnovnu i srednju školu. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2009.

<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/Arhiva//02-25.pdf> (posjet 15.3.2016.)

Nastavni materijali za prevenciju antisemitizma i ostalih oblika diskriminacije. 2009. OSCE ODIHR, Anne Frank House, AZOO. <http://tandis.odihhr.pl/?p=ki-as,tm> (posjet 15. 3. 2016.)

Nastavni plan i program za gimnaziju, povijest, 1995.

http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/povijest.pdf (posjet 25.12.2015.)

Nastavni plan i program za osnovnu školu, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2006. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2197> (posjet 25.12.2015.)

Obzor, hrvatski portal okvirnog programa EU za istraživanja i inovacije.

<http://www.obzor2020.hr/> (posjet 18.1.2016.)

Odluka o obilježavanju Dana sjećanja na holokaust i sprečavanje zločina protiv čovječnosti, 2003. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2105> (posjet 20.2.2016.)

Oxford Learner's Dictionary, Holocaust.

<http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/holocaust?q=holocaust> (posjet 1.2. 2016.)

Poučavanje o antisemitizmu: zašto i kako? - Vodič za nastavnike. Yad Vashem, The Holocaust Martyrs'and Heroes' Remembrance Authority, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2007.

http://www.osce.org/search/apachesolr_search/Priru%C4%8Dnik%20o%20antisemitizmu%3A%20za%C5%A1to%20i%20kako (posjet 15. 3. 2016.)

Prvi zajednički seminar AZOO i Memorial de la Shoah, 2013.

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=5067:prvi-zajednicki-seminar-agencije-za-odgoj-i-obrazovanje-i-memoriala-de-la-shoah-prenoenje-povijesti-holokausta&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485 (posjet 23.2.2016.)

Smjernice za poučavanje o holokaustu. Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research, 2005.

<http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=6584&sec=2107> (posjet 13. 2. 2016.)

Smjernice za studijske izlete na izvorna mjesta holokausta i druga mjesta (muzeji, spomenici i memorijalni centri), 2004.

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=4046:smjernice-za-pouavanje-o-holokaustu&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485 (posjet 24.2.2016.)

Sporazum Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i nakladnika školskih udžbenika.

Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2013.

<http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=12542> (posjet 15.3.2016.)

Sporazum o suradnji u području obrazovanja, istraživanja i sjećanja na holokaust između

Mémorial de la Shoah i Agencije za odgoj i obrazovanje, 2012.

http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=3999:sporazum-o-suradnji-u-podruju-obrazovanja-istraivanja-i-sjeanja-na-holokaust-&catid=441:pouavanje-o-holokaustu&Itemid=485 (posjet 23.2.2016.)

Stradling, Robert. *Multiperspektivnost u nastavi povijesti: priručnik za nastavnike.* ur.

Snježana Koren i Magdalena Najbar-Agičić. prilog Vijeća Europe, 2003.

<http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=5528> (posjet 15.1.2016.)

Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2015.

http://www.azoo.hr/images/AZOO/Cjelovit_sadrzaj_Strategije_obrazovanja_znanosti_i_tehnologije.pdf (posjet 21.12.2015.)

The Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, CDRSEE.

<http://cdrsee.org/projects/jhp> (posjet 6.1.2016.)

Udžbenički standard, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2013.

public.mzos.hr/fgs.axd?id=20132 (posjet 15.1.2016.)

Yad Vashem. <http://www.yadvashem.org/> (posjet 20.2.2016.)

Video materijal o Auschwitzu.

https://www.youtube.com/results?search_query=lessons+from+auschwitz (posjet 24.2.2016.)

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2008. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=11934> (posjet 15.1.2016.)

Zaklada Shoah iz Los Angelesa, nastavni materijali na hrvatskom jeziku.

<https://sfi.usc.edu/country/hr> (posjet 22.2.2016.)

Zbirka plakata o spašavateljima. Ljudske osobine koje nadvisuju granice. The Jewish Foundation for the Righteous, MZOŠ, 2007.

<http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=7444&sec=2107> (posjet 14. 3. 2016.)

PRILOZI

Pisani izvori:

"Njemačka okupacija poljskih zemalja za vrijeme Drugoga svjetskog rata imala je zločinački karakter. Okupatori su - ne nalazeći u poljskom društvu nikakvih političkih snaga sklonih kolaboriranju - vladali pomoću nasilja i terora, uvodeći rasistička pravila nacističkih zakona. Ta su pravila bila usmjerena prije svega protiv Židova, a potom i protiv Slavena. Obje te grupe nacisti su smatrali podljudima. U Varšavi su u studenome 1940. godine okupatori židom ogradili prostor geta, dijeleći ga time od ostatka grada. Židovima, koji su stanovali u drugim djelovima grada, naređeno je da se presele u geto pod prijetnjom smrtne kazne. Osim toga, okupatori su u varšavki geto dovozili i Židove iz drugih poljskih gradova. Na početku 1941. godine, u strašnim uvjetima tjesnoće, gladi i bolesti, u varšavskom getu stanovalo je oko pola milijuna ljudi. Nijemci su koristili njihov prisilan, besplatan rad, te pripremali plan istrebljenja židovskog stanovništva. Tijekom 1942. godine iz geta je do logora smrti u Treblinki poslano oko 400 000 ljudi. U getu je formirana tajna židovska vojna organizacija. Kada su 19. travnja 1943. godine u geto ušle njemačke jedinice s ciljem njegove konačne likvidacije, izbio je ustanak. Snage ustanika bile su nevelike, njihovo oružje slabo, a učinkovita pomoć izvana nemoguća. Borili su se bez šansi na uspjeh, za časnu smrt u borbi. Na početku svibnja branile su se još samo pojedine kuće i bunker. Nacisti su postupno osvajali prostor geta, uništavajući i paleći zgrade, ubijajući i deportirajući preostalo stanovništvo. Dana 8. svibnja u bunkeru staničkog štaba poginuo je zapovjednik židovske vojne organizacije Mordechaj Anielewicz. Do kraja svibnja poginulo je u plamenu, ubijeno ili poslano u logore smrti oko 60 000 ljudi iz geta."

Ulomak iz knjige Michala Tymowskog *Kratka povijest Poljske*

Josef Gobbels, bliski Hitlerov suradnik, zapisao je u svoj dnevnik 1943: "Sada konačno izbacuju Židove iz Berlina. Prošle subote su iznenada pokupljeni i treba ih, što je moguće prije, poslati na istok. Na žalost, naši bolji krugovi, naročito intelektualci, opet su pokazali da su nesposobni shvatiti našu politiku prema Židovima i u nekim slučajevima čak su im držali stranu. Zbog toga, za naše se planove doznalo prijevremeno, tako da su nam mnogi Židovi izmakli iz ruku. Ali mi ćemo ih se ipak dočepati."

C.L. Sulzberger, *Drugi svjetski rat*, Zagreb, 1971.

"Židove, koji su bili određeni da budu ubijeni, odvodili bi u krematorije. U svlačionici bi im uznici, koji su u krematoriju bili zaposleni, kazali na njihovom jeziku kako su onamo dovedeni da bi se okupali, neka uredno slože odjeću i neka dobro upamte mjesto gdje će ostaviti odjeću kako bi je nakon kupanja brzo našli. Uznicima je bilo osobito stalo da cijeli postupak teče brzo, mirno i bez zastoja. Židovi bi, svukavši se, ulazili u plinsku komoru, koja je bila opremljena škropilima i vodovodnim cijevima i u svemu davala dojam kupaonice. Najprije bi ulazile žene s djecom, zatim muškarci... Sve je gotovo uvijek teklo mirno, jer bi uznici znali umiriti uplašene ljude i one koji bi možda nasličivali svoju sudbinu. Osim toga, uznici i jedan SS-ovac ostali bi u komori do posljednjeg trenutka. Onda bi brzo zatvorili vrata i odmah dezinfikatorima, koji su bili pripremljeni, kroz otvor u stropu plinske komore pustili plin (preparat cijanove kiseline - ciklon B) u ventilacijsko okno. Plin bi se odma stao širiti... Može se reći da ih je po prilici jedna trećina odmah bila mrtva. Ostali su teturali, vikali i gušeci se hvatali zrak. Ali krikovi bi brzo prelazili u hroptanje i za nekoliko bi minuta svi ležali na

podu. Nakon najdulje 20 minuta nitko se više nije micao... Pola sata poslije uznici bi otvorili vrata... Odmah bi stali izvlačiti lešine... Onda bi uznici lešinama izvadili zlatne zube, a ženama odrezali kosu. U jednoj su se komori peći mogla spaliti do tri mrtvaca... Prosječno je spaljivanje trajalo 20 minuta... U krematorijima I i II moglo se u 24 sata spaliti oko 2000 leševa... Smrvljeni pepeo otpremali su teretnjacima na Vislu, i tamo ga lopatama bacali u rijeku, koja ga je odmah, rastapajući ga, odnosila."

Zapovjednik logora Auschwitz SS-Obersturmbannführer Rudolf Höss prilikom suđenja

"Židovi moraju nositi žutu zvijezdu; Židovi moraju predati svoje bicikle; Židovima je zabranjeno služiti se tramvajima i voziti automobilima; Židovima je dozvoljeno kupovati samo od tri do pet sati popodne... Židovi moraju biti u svojim kućama u osam sati uvečer, a poslije toga vremena ne smiju sjediti ni u svojim vrtovima; Židovima se zabranjuje posjećivanje kazališta, kina, i ostalih mjesta za razonodu; Židovi ne mogu sudjelovati u javnim sportovima; Zabranjeno im je posjećivati bazene za plivanje, teniska igrališta, hokej i druge sportove. Židovi ne smiju posjećivati kršćane."

Dnevnik Ane Frank, Zagreb, Mladost, 1985.

Nakon zauzimanja Njemačke, saveznici su prisilili lokalno njemačko stanovništvo da uđu u koncentracijske logore i sami vide strahote koje su se tamo događale. Jedan je američki vojnik to ovako opisao: *"Svi su se zaklinjali da tijekom prošlih godina nisu imali pojma što se dešavalo u logorima na samom rubu njihovih gradova. No, čuli smo i drugih priča. Čuli smo da je bilo nemoguće ne znati što se dešava i da se masni dim i nepogrešivi zadah zapaljenih tijela mogao osjetiti miljama oko koncentracijskih logora..."*

Philip Sauvain, The era of the Second World War, Stanley Thornes Publishers, 1993.

Maček opisuje ustaške postupke: *"Međutim je ustaška vlast počela odmah provoditi nacistički program, koji se u početku sastojao u običnom šikaniranju. Svim Židovima bilo je naloženo da moraju kao vidljivi znak nositi na odijelu žutu krpnu, a i Židovima i pravoslavnim Srbima bili su određeni stanoviti dijelovi grada u kojima smiju i u kojima ne smiju stanoviti... Sve je to bio tek slabi uvod u strahote koje su uslijedile kasnije, kad su ustaše učvrstili svoju vlast. Tada su počela uveliko u Zagrebu hapšenja i otpremanja u koncentracijske logore Židova, pravoslavni Srba, a i priličnog broja Hrvata... Kad su gradovi bili dovoljno pacificirani, bacili su se ustaše svom žestinom na uništavanje srpskih sela po Hrvatskoj i sjeverozapadnoj Bosni. U mjesecu lipnju 1941. poubijali su ustaše sav srpski živalj u selu Gudovac kod Bjelovara, uključivši i žene i djecu, ukoliko se nisu uspjeli spasiti bijegom. Nekako pak u isto vrijeme u Glini su ustaše poubijali oko 300 pravoslavni osoba."*

Vladko Maček, Memoari, Zagreb, 1992.

"... Prvi komad puta nisam ni ja ništa pitao, a niti mi je Luburić rekao kamo me vodi, pa tek kad smo došli u Sisak, rekao mi je da idemo u većza onda na zlu glasu logor Jasenovac... prozori su bili... čvrsto obljepljeni tamno modrim papirom, tako da ne bih mogao vidjeti što se vani događa... bilo je i previše toga što sam čuo i morao slušati. Morao sam pak slušati jauk i zapomaganje uz pušćane hitce. Morao sam slušati mučenje i stenjanje nevinih žrtava... Nekako pred Božić 1941. doveden je u naše prostorije bivši ustaški komesar Vladimir Singer... koji se bio zauzeo za jednog svog prijatelja... premjestili su ga u zatvor u Novu Gradišku, gdje su ga, kako sam kasnije doznao njegovi ustaški drugovi jednostavno zaklali... Među takve nacionalne fanatike spadao je i moj neposredni čuvar Ljubo Miloš... Videći ga kako se svaki put prije nego legne u krevet prekrsti, sveo sam jedno veče razgovor na religiju. Prikazao sam mu svu bezbožnost njegovog djelovanja i zapitao ga, zar se ne boji Božje kazne."

A on mi odgovori: "Nemojte mi ništa govoriti. Znam, da ću za sve što sam počinio i što ću još počinuti u paklu gorjeti. Ali ću gorjeti za Hrvatsku." Evo u kakovo stanje može čovjeka dovesti bilo vjerski, bilo nacionalni, bilo socijalni fanatizam..."

Vladko Maček, Memoari, Zagreb, 1992.

Olga Hebrang opisuje stradanja pakračkih Židova: "Svi su moji odvedeni 1941. uoči Badnjaka - moji roditelji, moj muž, moj sin, svekrva, šogorica, svi pakrački Židovi odvedeni su najprije u Staru Gradišku... U prosincu 1942. preko veza smo saznali da su, uglavnom muškarce, poubijali, a žene i djecu odveli u Đakovo."

Start Interview, Zagreb, 1989.

Mirko Peršen, zatočenik u logoru Stara Gradiška, iznosi svoja sjećanja: "Jednom su kroz logor sproveli skupinu od dvadesetak žena i djece. Nekoliko sati kasnije njihova zaklana tijela bacali su kroz prozore u kola."

Mirko Peršen, Ustaški logori, Zagreb, 1990.

Za reagiranje HSS-ovaca na ustaške zločine karakterističan je odnos vodstva HSS-a u koprivničkom kotaru, na čelu s (1938.) izabranim zastupnikom Mihovilom Pavlekom Miškinom. Jednoglasno su odbili prihvatiti suradnju s ustaškim pokretom, a prije toga Miškina im je dao slobodu: "Ako vi tako odlučite, ja sam se spreman žrtvovati, ako time mogu spasiti našu braću Srbe i Židove!" Na to mu je jedan od njih odgovorio: "Nikoga ti ne buš spasil. Oni samo hoćeju da mi postanemo člani ustaškog pokreta da bi v naše ime mogli klati, plačkati i ubijati. Ja vnuter nejdem, pa makar me zaklali pred mojim plotom!"

Fikreta Jelić Butić, Hrvatska seljačka stranka, Zagreb, 1983.

"Želeći odlikovati sve osobe koje su tijekom Drugog svjetskog rata, izlažući opasnosti vlastiti život, spašavali od sigurne smrti Židove progonjene od nacista i njihovih suradnika, Država Izrael ustanovila je za njih naziv Pravednici među narodima. Taj je naziv, koji se cijeni kao jedno od najvećih humanističkih odličja svijeta, do danas ponijelo 97 građana Republike Hrvatske."

"Pravednici među narodima"

Obavijest ispostave ustaškog povjereništva - židovski odsjek

Pozivaju se svi židovi, koji su obuhvaćeni židovskim zakonom br. XI.V. - 68 Z.p. od 30. travnja 1941. god. muškog i ženskog spola bez razlike godina starosti i bilo koje vjeroispovijesti, da odmah nakon primitka židovskog znaka, prikopčaju taj znak na lijevu stranu prsiju i lijevu lopaticu.

Svaki arijevac dužan je svakog Židova ili Židovku, koji se ovom pozivu ne odazove prijaviti ispostavi ustaškog red. povjereništva, židovski odsjek, Bogovićeve ulica br. 7, I. kat.

Židovski znakovi primaju se u Bogovićevoj ul. br.7 od 8 sati ujutro ovim abecednim redom:

U petak 23. svibnja 1941.g. od A do D

u subotu 24. svibnja 1941. g. od E do H

u ponedjeljak 26. svibnja 1941. g. od I do N

u utorak 27. svibnja 1941. g. od O do S

u srijedu 28. svibnja 1941. g. od Š do Ž

Tko se ne odazove pozivu i ne prikopča znak na odredjenom mjestu, bit će najstrože kažnjen.

U ZAGREBU, dne 22. svibnja 1941.

Povjerenik: BOŽIDAR CEROVSKI v.r.

"Židovi moraju nositi židovski znak"

"... Skoro su svakog dana na mjestima oglašavanja i po zidovima osvanjivali novi proglassi. Jednog dana je objavljena naredba da Srbi i Židovi ne smiju više stanovati u sjevernim (boljim) dijelovima grada. Zatim je objavljeno da svi Židovi i Srbi moraju predati svoje automobile i radioaparate. Otac je neposredno prije nego što je uhićen morao predati svoj novi auto Škodu. No poslije njegova odvođenja u zatvor i Kerestinec, stvari nam više uopće nisu bile važne, u pitanju je bio goli život, i oče i naš i mnogih srodnika, prijatelja i istomišljenika."

Iz sjećanja Eve Grlić (Eva Grlić je početak rata dočekala u Zagrebu. Po nacionalnosti je Židovka, a svoja je sjećanja objavila u Zagrebu 1997. godine)

Slikovni izvori:

Prikaz izgladnjelih zatvorenika

Progoni Židova

Varšavski geto - racija

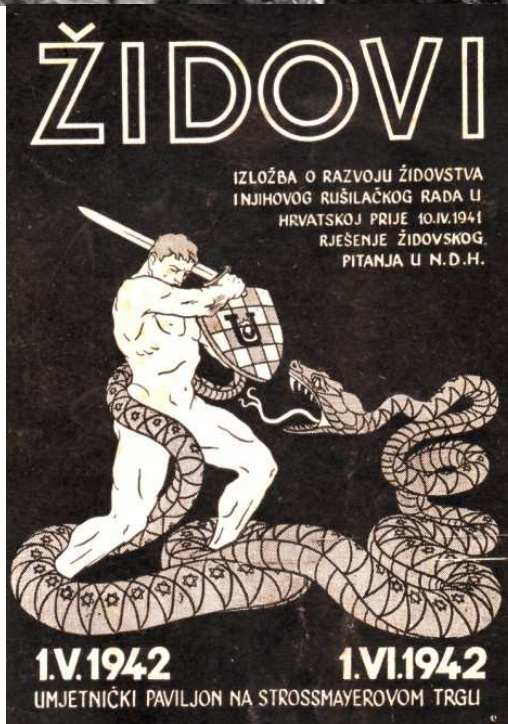
Odabir za plinsku komoru

Anne Frank

Nordhausen

Plakat antisemitske izložbe u Zagrebu 1942. godine

Dragutin Jesih

Ulaz u koncentracijski logor Auschwitz

Nacističko zlostavljanje Židova - poziv na bojkot židovskih trgovina

Antisemitski plakat iz 1937. godine

Ponižavanje žene zbog veze sa Židovom

Spomen područje Jasenovac - lotusov cvijet

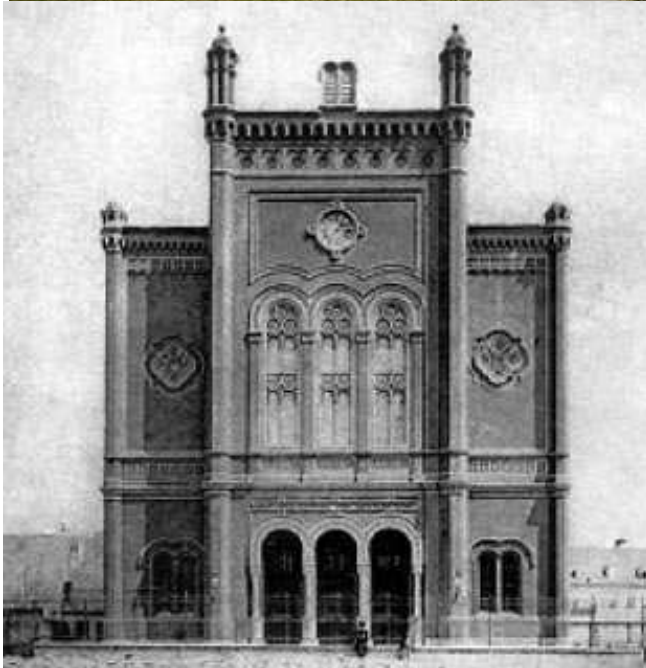

Djevojčica s Davidovom zvijezdom

Današnji izgled koncentracijskog logora Danica

Zagrebačka sinagoga srušena 1942. godine

Emblem Davidova zvijezda

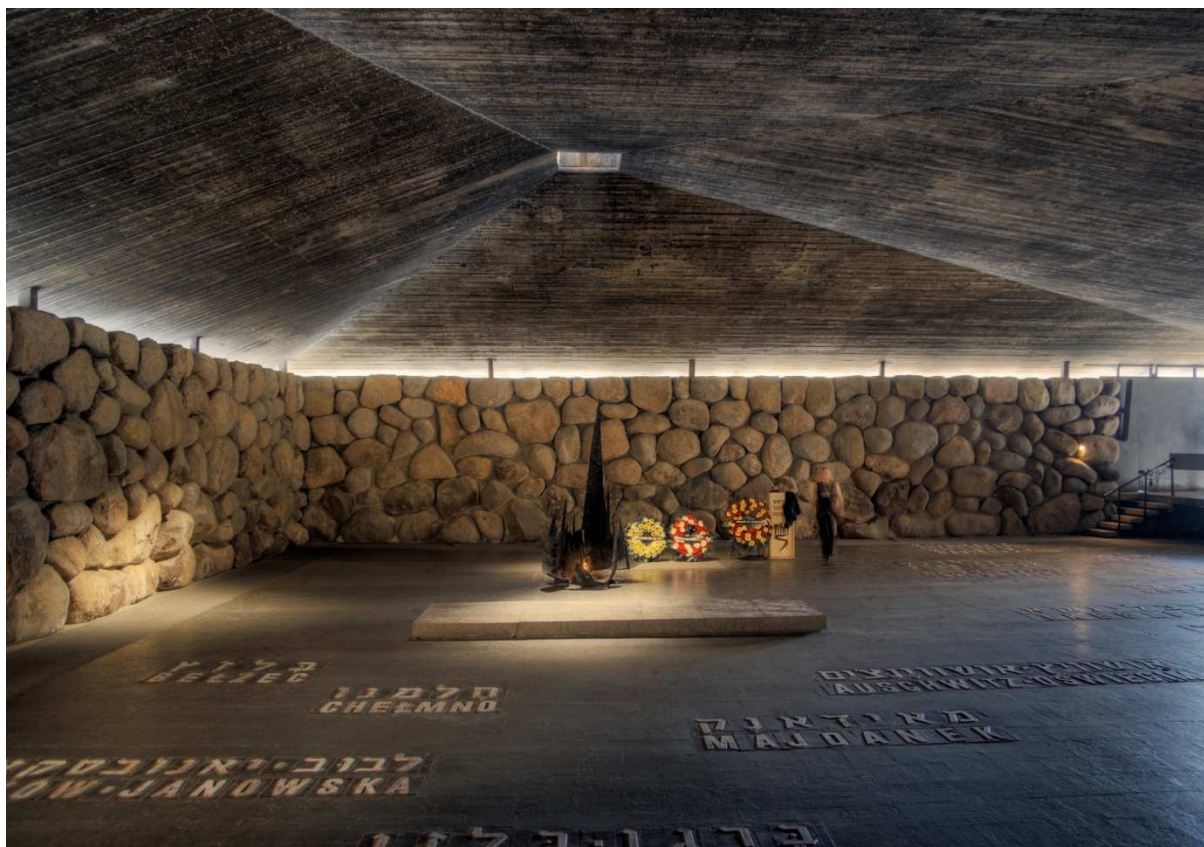
Ulaz u koncentracijski logor Terezin

Strahote nacističkih logora

Lea Deutsch

Dvorana sjećanja i vječni plamen u memorijalnom centru Yad Vashem u Jeruzalemu

Hrvatski pjesnik i enciklopedist Mate Ujević

Medalja "pravednika među narodima"

Koncentracijski logor Stara Gradiška